5

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1987

YU ISSN 0350—4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje: Uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Stipe Tadić
Godina izdavanja i tiskanja: 1987.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi 6 puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac).
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21,
telefon (041) [redacted] 431-950
Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.
Rukopise ne vraćamo.
Cijena pojedinom broju 700.—d.
Godišnja pretplata 4200.—d, uplaćuje se u korist tekućeg računa
30102-678-448
Godišnja pretplata za inozemstvo 35 USA dolara uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke, Zagreb
30101-620-16
2424091010
Tisak: »Plamen«, Slavonski Brod
Omladinska 26

Oslobođeno plaćanja poreza na promet Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

BROJ 5 **ZAGREB, rujan — listopad 1987.** **GOD. XX**

Radovan GRGEC

Uz rub (54)

Pročitavši kako je mladi *Mathias Rust*, umaknuvši »velikom oku« i spustivši se svojim malim turističkim avionom usred Moskve, oborio dva sovjetska maršala, pomislio sam kako bi velebnu poemu njegovoj avanturi mogao napisati *Majakovski*, čija su slabost uvijek bili »tovarišči junoši« i koji se konačno ubio shvativši da živi u zemlji autokrata i gerontokrata, ili *Jevtušenko*, koji zna kad smije biti smion a kada mora biti »na liniji«, kako je to dobro uočio *Josif Brodski*. Uostalom, nije to baš tako čudno. Nisu li pisci, novinari, književnici, pjesnici i umjetnici svojevrsni žongleri i histrioni, spremni na svakakve kompromise, pa i kukavičluke, kako bi im bilo omogućeno da rade svoj posao i da rode ono čime su »bremeniti«, tj. da objavljuju svoja djela. U autokratskim i totalitarnim režimima njihova je servilnost katkada groteskna i tragikomična, pljuju po sebi i po drugima prema diktatu što ga primaju direktno ili ga moraju »nanjušiti«, prisiljeni su slaviti ono u što više ne vjeruju, utapaju grižnju savjesti u alkoholu, a sve ih podsjeća na »trahison des clercs« i na njihovu osobnu izdaju.

Katkada se u određenom času ipak u njima nešto pobuni. Probudi se nešto po čemu su oni i danas »pobuna i žar«, »čuđenje u svijetu«, savjest i mladost čovječanstva. Tada i oni, koji su godinama pokušavali

prokrijumčariti u javnost svoju istinu ezopovski hermetično i dozlaboga nekomunikativno, »pljunu« tu istinu u lice prvom namjerniku (kojega se njihova invektiva možda i ne tiče) i viknu je u nebo sa krovova, »nominatim«, »explicite« i »nefrizirano«, spremni u tom trenutku na martirij ili samoubojstvo. Na taj način dokazuju da su još uvijek savjest i mladost čovječanstva, savjest i mladost svojega naroda, sudionici njegove sudbine. Drugi, pak, ostaju »razboriti« i završavaju karijeru kao »poëtae laureati«, akademici i pripadnici privilegiranih klanova, vjerujući u nekakvu svoju »moral insanity«.

Tako završavaju i neki književnici kršćanskog nadahnuća, zaboravljajući da je poruka i pouka koju bi oni morali dati svojim životom i djelom, a to je evanđeoski paradoks Govora na gori, zapravo najrevolucionarnija, »najluđa« i »najsablažnjivija« vijest za uši suvremenog čovjeka. I opet mi dolazi pred oči tragični lik *Georgesa Bernanosa*, o kojemu se danas piše više nego ikada i čija se djela izdaju i izvode po čitavom svijetu. Nije čudno ni da se toliko piše i o njegovu romanu »Pod Sotoninim suncem«, po kojemu je *Maurice Pialat* snimio istoimeni film, za što je dobio ovogodišnju Zlatnu palmu u Cannesu. Bernanos je možda bolje od ijednoga drugog kršćanskog pisca shvatio tajnu Kristove agonije i pashalnog misterija, tajnu mladosti, koju je žarko ljubio, boreći se za obitelj i jureći na motociklu. O tom rječito govore njegova najbolja djela, prevedena i kod nas: Dnevnik seoskog župnika i Razgovori karmelićanki. Bernanos je bio, ostao i umro mlad, mlad srcem.

Mladost srca pokazuje u naše vrijeme i jedan drugi otac obitelji, *Ernesto Olivero*, bankovni činovnik iz Torina, koji je osnovao »Sermig« (Servizio missionario giovanile) i koji se bori za siromašne seljake trećega svijeta, za nezaposlene i diskriminirane.

Siti egoističke i utilitarističke »razboritosti«, koja vodi u »establishment«, rutinu i inerciju, toliki čeznu za izgubljenom mladošću srca i pjevaju joj uznosite pjesme. To je poema ljubavi i siromaštvu u duhu, srdačnosti i srčanosti, velikodušnosti i hrabrosti.

* * *

Univerzijada, nedavno održana u Zagrebu, bila je smotra mladosti. Divili smo se mladenačkom poletu i hrabrosti, brzini i vještini tih mladića i djevojaka i, s nostalgijom u srcu, mislili na vlastitu mladost, koja je započela i završila u ovom istom gradu. Utihnuše fanfare Univerzijade, a u ušima još uvijek odjekuju himne, marševi i starterski pištolji. Još nije izblijedio »glanc« i šminka s fasada glavnoga grada Hrvatske, koji je, zahvaljujući Univerzijadi, dobio svoja »Potemkinova sela«, kako kažu jedni, ili »novo lice«, kako kažu drugi. U svakom slučaju, zagrebački buldožeri u jeku pripremanja »novoga lica« bili su više »maligansko« stimulativni nego »maligni« i barbarski (kao oni što se ustremiše na drveno središte kulture i kolijevku hrvatske države, na *Salonu*).

Ipak, ti mladi borci za pokale i medalje, to organizirano i spektakularno blještavilo povlaštene mladosti, ne može sakriti »drugu stranu

medalje«, ne može stišati »decibele« onoga razbijačkog i huliganskog njezina dijela koji nam remeti mir, ždere živce pa čak i ugrožava živote, ne može sakriti istinu o milijunima mladih koji tavore na rubu očaja i na dnu života, besposleni i nezaposleni, gladni i bijedni, bez obiteljske topline, bez Boga, doma i domovine.

Ivan Pavao II. i toliki vođe naroda govore o mladima kao o nadi i budućnosti čovječanstva, domovine i Crkve. Oni to doista i jesu. Uz gomile ravnodušnih i malodušnih, otupjelih i očajnih među njima, koji traže zaborav i spas u drogi, seksu i anarhiji, još su uvijek tu i oni koji su spremni žrtvovati se za druge, gorjeti i izgorjeti za ideale. Tu su i oni koji će izabrati duhovna zvanja da budu pastiri duša i koji će postati očevi i majke zdravih i brojnih obitelji. Takvi su potrebni više nego ikada i našoj domovini, koja postaje zemlja staraca, tj. zemlja u kojoj se začeti životi zatiru u svom početku, u kojoj je sve više starih a sve manje mladih i mladih srcem.

Izgubili smo mnoge bitke, ali se nadamo da odlučna bitka još uvijek nije izgubljena. Na gариштима i ruševinama, smetištima i stratištima niču ljiljani nove snage i svetosti, niče sjeme nove nade i života. Mladost i hrabrost srca nije zauvijek izgubljena. Nije to samo retorika zakašnjele romantike, o tom govore i neke činjenice, nepoznate široj javnosti.

Mladi igraju veliku ulogu ne samo u sportu, kao npr. *Boris Becker* i *Steffi Graf*, ili u kulturnom životu, kao npr. naš *Pogorelić*, nego i u politici (gerontokracije se, čini se, primiču svom kraju) i u vjerskom životu (imamo sve više mladih svetaca, pa čak i mladih biskupa!).

Ovo razmišljanje o mladima i mladosti dolazi nam na početku školske godine. Posebno mislimo na našu djecu i na njihovu budućnost, za koju smo i mi krivi ili zaslužni, jer smo je pripremali desetljećima svojim ponašanjem. Njihova sreća i nesreća, uspjesi i neuspjesi, pobjede i porazi, medalje i meniskusi utkani su u tkivo našega bića, dio su naše zajedničke sudbine. Strepimo pred katastrofama, ratovima, elementarnim nevoljama, »černobilima« i »sidama« sviju vrsta, koje prijete budućim naraštajima. Iako puni zebnje i tjeskobe, nećemo odvraćati vlastitu djecu od svakoga rizika i hrabrosti jer bez toga nema razvitka, napretka, života. Mi kršćani koji se usuđujemo reći da vjerujemo i u Providnost i u postojanje anđela (neka nam oproste naši napredni teolozi na »zaostalosti«!), molimo Gospodina za pomoć i zaštitu te u srcu priželjkujemo pojačanje »dežurstva« anđela čuvara jer su opasnosti iz dana u dan sve veće. Nije li ta »prosna« molitva ujedno molitva hvale i slave Božjoj svemogućnosti i dobroti?! Nije li molitva za oslobođenje od duhovnih i tjelesnih zala molitva Gospodnja? I zato molimo da Gospodin »izbavi od zla« našu djecu. Željeli bismo da i usred nemorala i korupcije ostanu duhovno i tjelesno zdrava, da ostanu mladi srcem i kad dođu u zrelu dob života, pa i kad ostare.

Crkva prvih stoljeća odlikovala se mladošću srca. Bila je to Crkva siromašnih, progonjenih i mučenih. Po mišljenju nekih bilo je to »najkršćanskije« vrijeme crkvene povijesti.

I mi se sjećamo vremena kad smo bili siromašniji, ali spremniji na žrtvu, solidarniji i hrabriji. I danas se ta hrabrost i mladost srca nalazi

tamo gdje prvenstvena preokupacija nije borba za standard i prestiž. Živeći »u sjeni katedrala« kao da smo zaboravili na vrijeme naše kršćanske mladosti, nepomućene bolesnim ambicijama i utilitarističkim kalkulacijama. Danas je i oko naše zagrebačke katedrale nikla sva sila »kafića« i »butika«, za koje se plaćaju vrlo visoke najamnine. Zvonjava obližnjih zvona i miris tamjana ne može »dekontaminirati« zatrovanu atmosferu biznisa i »poslovnog« morala. Taj biznis nalazi se i u središtu raznih hodočašća i putovanja. Okreću se tu milijuni i milijarde. Svi traže nekakvu »ekonomsku računicu«. Istodobno, toliki kršćani »iz baze«, u ovom vremenu ekonomske krize i galopirajuće inflacije, traže egzistencijalni minimum za sebe i svoje obitelji, iščekujući nekog proroka koji će, poput Krista, istjerati trgovce iz predvorja hrama.

Svi mi, bar ovdje na našim meridijanima i paralelama, živimo od milosti Božje i od milostinje naroda Božjega (naročito onoga s »deviznim« standardom). I nije to sramota. Prema zakonu solidarnosti neka onaj koji ima više ili previše daje onome koji ima malo i premalo. Sramota je kad se onaj koji je nakupio u svojim »palačama« svega blaga Božjega i vozi se u skupocjenim kolima, a i inače ima osigurano sve što je potrebno za pristojan život, ponaša prema onome koji se svaki mjesec bori kako bi preživio kao prema »poslovnom partneru«. Eto, zato mi kršćanski laici želimo da se na ovoj Sinodi biskupa, posvećenoj našoj problematici, čuje i glas onih »iz baze«, onih obespravljenih, onih koji nemaju glasa. Tražimo »ressourcement«, tj. povratak evanđeoskim izvorima Govora na gori, i nerado slušamo kad nam o Blaženstvima i o evanđeoskom siromaštvu pričaju oni koji sjede na novcu, okruženi čašću i vlašću. Uvjereni smo da se upravo u evanđeoskom siromaštvu nalazi mladost duha i srca, mladost koju smo izgubili trčeći za probitkom i užitkom.

* * *

U svijetu u kojemu »imati« vrijedi više nego »biti« čovjek, ogrezao u prizemnoj sebičnosti, brzo stari. Ljudi se vrednuju po uspjehu a ovaj se obično prosuđuje i mjeri kvantitativnim i materijalnim kriterijima, vidljivim »učinkom« i novcem, »snalažljivošću« i »sposobnošću«. Gomilajući bogatstvo i sakupljajući »poene«, čovjek zaboravlja na prave duhovne vrijednosti. U takvom ozračju socijalne nepravde, nejednakosti i napetosti postaju sve veće. Čestiti i siromašni plaćaju danak snalažljivosti i sposobnosti »jakih«, »velikih« i »inteligentnih«. Broj gladnih i bijednih na globusu iz dana u dan sve više raste.

Sit gladnom ne vjeruje, i obratno. Nepravde i nejednakosti prijete krvavim sukobima i ratovima. Valja naći neko rješenje, pisao je 1967. *Giorgio La Pira*, komentirajući »Populorum progressio«, ili će prasak eksplozivnog potencijala srdžbe (koja je i »srdžba Božja« i »srdžba siromaha«) baciti u isti bezdan i bogate i gladne. Tu srdžbu osjetio je gotovo svatko od onih koji trpe nepravdu. Tim ljudima, u kojima se probudila »klasna svijest«, teško je govoriti o evanđeoskoj ljubavi. Iako je ljubav veća, borba za pravdu i pravednost je preča. Uostalom, bez pravde i pravednosti nema prave ljubavi ni mladosti duha.

Za socijalnu pravdu borili su se mladenačkim poletom i nepokolebivom vjerom toliki i toliki koji su, došavši do vlasti, časti i novca, izgubili »klasnu svijest« i postali novi kapitalisti, feudalci i robovlasnici. Međutim, neki su sačuvali svoju vjeru u mladenačke ideale i svoju vjernost borbi za pravdu. Nisu stigli ostarjeti. Umrli su mladi, mladi srcem. Među njima se ističe lik *Antonija Gramscija*, koji je umro prije pedeset godina, neposredno po izlasku s dugogodišnje robije. Uvijek je cijenio svoju pobožnu majku i njezinu vjeru, ali je bolno osjećao jaz koji dijeli vjeru od moralne prakse tolikih nominalnih kršćana.

Borba za pravdu i ljudska prava ne smije se ograničiti samo na ekonomsko-materijalne odnose. Ona obuhvaća isto tako političku slobodu i prava čovjeka. Možda nitko ne shvaća tako dobro aktualnost borbe za ljudska prava i društvenu pravdu kao papa *Ivan Pavao II.* O tom je hrabro progovorio i na svom nedavnom putovanju po domovini Poljskoj. Od Lublina do Gdanjska Poljaci su pažljivo i pobožno slušali riječi svojega velikog zemljaka. Slušao ih je i čitav svijet.

»Milijun duša vjernih ti — u zemlji živi Hrvatskoj«, Poljakovi su stihovi, koje neki kritičari navode kao primjer zastarjele i prazne romantičarske retorike. Nešto slično govori se i o »tiradama« kojima se ističe kako milijuni Poljaka plamte srcem za svojega zemljaka koji je postao Papa a ostao Poljak. I *Izidor Poljak* i oni koji slave Papu Poljaka, *Karola Wojtylu,* ljubili su i ljube svoju vjeru i svoju domovinu, »neromantičnom« vremenu usprkos, makar tu svoju ljubav izražavali »zastarjelim rimarijem«. Snažan Wojtylin glas odjekuje ne samo u srcima milijuna Poljaka »između Odre i Buga« i onih izvan granica domovine, on odjekuje i u srcima kršćana i nekršćana širom svijeta.

Sreo sam mnoge koji kritički govore o *Ivanu Pavlu II:* i »prosvijetljene« teologe kojima ide na živce njegova »prozorska« teologija, i one koji su zabrinuti zbog »polonizacije« i »marijanizacije« katolicizma pod njegovim utjecajem, i one koji ga smatraju nepopravljivim romantičarom ili čak globtroterom politikantom. Ipak mi Hrvati katolici, koliko mi je poznato, u velikom broju smatramo da nam je upravo takav Papa trebao u ovom našem »realističkom« i »racionalističkom« vremenu.

Uostalom, njegovi stavovi i govori nisu baš tako nerealistički. Realan je i realističan *Ivan Pavao II.* kad govori o prilikama na Istoku koje poznaje bolje od svojih talijanskih prethodnika, realan je kad ističe kako nema mira i ljubavi bez pravde i slobode, realan je u svojoj simpatiji prema vlastitom domu i domovini, realan je kad upozorava svećenike i vjernike da im je dužnost dijeliti sudbinu svoje nacije, kad govori o važnosti kontinuiteta kršćanske i nacionalne kulture. Bilo ih je koji su ga htjeli proglasiti velikim pjesnikom i književnikom, vrhunskim filozofom i teologom. Ivanu Pavlu II. zaista nisu potrebne »prosudbe« laskavaca, koji »antišambriraju« i budno prate korake raznih crkvenih dostojanstvenika, kako bi ih dobili »za sebe«, a onda im se iza leđa rugaju. Takvima nasjedaju pastiri s osjećajem niže vrijednosti koji nisu svjesni svoje specifične karizme. Veličina Ivana Pavla II. jest u njegovoj svestranosti, ali i u njegovoj vjernosti sveopćoj i poljskoj Crkvi. Ne zatvara on oči ni pred njezinim lošim stranama (npr.

kad žigoše pošast pobačaja među Poljacima), ali je svjestan i činjenice da je bio Poljak prije nego katolik, tj. da je kršten kao dijete vjerne poljske obitelji. Svojom hrabrošću i patriotizmom govori on i nama Hrvatima mnogo toga što smo zaboravili (premda ne smijemo smetnuti s uma da naš slučaj nije »poljski slučaj« već zato što mi nismo »katolička nacija«). Hrvatska se povijest ne može zamisliti bez kršćanske kulture, koja je bitni sastavni dio naše nacionalne kulture.

I zato mladi Hrvati (koji se, usprkos opadanju vjerske svijesti u Jugoslaviji, deklariraju kao vjernici više od pripadnika nekih drugih nacija) rado slušaju glas Ivana Pavla II. kad govori o mladosti i slobodi, o potlačenima i diskriminiranima, o solidarnosti (pisala se ona velikim ili malim slovom), o patriotizmu i o kulturi. Svojedobno je predstavnicima UNESCO-a u Parizu (lipanj 1980) govorio o tom kako Nacija nastaje i postoji »po kulturi« i »za kulturu«, koja je izraz istine, dobrote, ljepote i humanosti. Sedam godina nakon toga ponovio je iste riječi u Varšavi.

Poruka iz Varšave još uvijek odzvanja u našim srcima. »Nije laka ova naša poljska domovina«, rekao je Papa na rastanku *Jaruzelskom*. Breme ljubavi prema domovini nije grijeh ni sramota, i papa Wojtyla ga nosi zajedno s bremenom brige za sveopću Crkvu vjernički hrabro.

* * *

Ljubav prema Crkvi i prema domovini može biti negdje izljev nadobudne i pobudne verbalističke retorike a negdje je ona, naročito u nekim zemljama s totalitarističkim režimima, autentični izraz vjere i hrabrosti. Katolički su vjernici sada, neposredno uoči rimske Biskupske sinode, svjesni činjenice da je ta ljubav najuže povezana s njihovim zvanjem i poslanjem, svjesni svojih odgovornosti i kompetencija u skladu s koncilskim dokumentima. Poznatoga su katoličkog laika, priča se, upozorili »odozgo« neka pripazi kako njegovi pristaše svojim političkim stavovima i istupima ne bi naškodili interesima Crkve. Odgovor je bio kratak: »Mi smo Crkva!«

Stoga mnogi vjernici, uvjereni da nema bitne razlike između klerika i laika, kao npr. *Enrique Dussel*, 52-godišnji član argentinske Katoličke akcije i tomistički teolog, otac obitelji i friburški doktor »honoris causa«, kaže za sebe da nije laik nego kršćanin, tj. sudionik Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe po krštenju i potvrdi. Uostalom, kaže on, u prvobitnoj Crkvi nije bilo »laika«, ali se u trećem stoljeću prezbiterijalna i pastirska služba počela transformirati u rimsko »svećeništvo« i »klerikalizam«. Prema tome, nema smisla govoriti o nekakvoj »teologiji laikata«, jer postoji samo teologija članova »Božjeg naroda« (usp. Notes et documents, srpanj-kolovoz 1986).

Mi, pak, znamo da se svjetska i crkvena povijest razvijala tako da je jedinstvo poslanja članova »naroda Božjega«, odnosno udova mističnog Tijela Kristova, »utjelovljeno« u različitim službama i funkcijama i da su sakramentom svećeničkog reda (koji protestanti ne priznaju)

neki članovi Crkve neizbrisivo obilježeni i da se svojom službom bitno razlikuju od ostalih članova. Iz toga ne slijedi da su »ostali članovi« manje »dostojni« i »vrijedni«, manje Crkva, kako to proizlazi iz tradicionalnog »rimskog« klerikalizma.

Isto tako znamo da su od »rimskog« klerikalizma mnogo opasniji za laike razni drugi klerikalizmi i neoklerikalizmi koji favoriziraju »funkcionalnu inverziju« i ne priznaju specifične laičke odgovornosti i kompetencije, tj. iz ovoga ili onoga razloga odvajaju institucionalnu i »kleričku« Crkvu od laičke većine, a pogotovo od laika »iz baze«. Sve nas treba da prožme svijest o jednakosti dostojanstva i o jedinstvu Crkve jer: »Mi smo Crkva.«

Oni koji tako misle nipošto ne podcjenjuju svećenike nego imaju vrlo visoko mišljenje o potrebi svećeništva u našem vremenu i veliko poštovanje prema svećeničkoj službi (kao npr. poznati filmski režiser *Olmi*). To se vidi i iz zaključaka sa susreta u *Rocca di Papa* u svibnju 1987. Preko dvije stotine prisutnih laika izrazilo je želju da se naglasak laičkog zvanja i poslanja ne stavlja toliko na njihovo mjesto i djelovanje u crkvenim strukturama koliko na njihovo mjesto i djelovanje u svijetu. Hijerarhija bi morala poticati kršćane da zauzmu svoja mjesta u suvremenom svijetu, osobito tamo gdje su oni slabo zastupljeni ili gotovo odsutni, npr. u politici, kulturi, masovnim medijima, tehnici, znanosti, ekonomiji, trgovini itd. Konačno, to je »svjetovnjački specifikum« u skladu s naukom II. vatikanskog koncila. Naravno, tamo gdje im je ta prisutnost onemogućena upravo zato što su kršćani valja konstatirati da koncilski dokumenti, sastavljani uglavnom od koncilskih otaca i stručnjaka sa Zapada, u nekim dijelovima svijeta nisu primjenjivi.

Uostalom, Koncil nije rekao sve niti je Koncil vjerojatno posljednji koncil i posljednja riječ u povijesti Crkve i svijeta. Ako Bog da, bit će još sinoda i koncila, koji će, s obzirom na prethodne koncile, značiti »pomak naglaska« i »proširenje vidika«. U tom smislu ekskluzivističke krilatice (kao npr. »solum Concilium« ili »drugoga puta nema«) ne zvuče baš previše uvjerljivo. Budući da ovaj Koncil nije ništa explicite osudio, zabranio ni propisao i budući da smo svi mi Crkva, primjena općih smjernica prepuštena je u mnogim stvarima savjesti i odgovornosti članova naroda Božjega, njihovu osjećaju i smislu za život s Crkvom, njihovoj svijesti i osjećajnosti, ali i njihovoj osjetljivosti. U Crkvi još uvijek postoji »sensus fidei«, »sensus fidelium« i »sensus Ecclesiae«. Nema smisla tražiti gotove recepte za razne konkretne slučajeve u općim smjernicama, nego valja proširivati vidike vjerničkim iskustvom pojedinih crkvenih zajednica. U dvadeset godina mnogo se toga promijenilo, a promijenio se i naš vjernički senzibilitet.

Više nismo snobistički oduševljeni svakom novotarijom. Upravo zato što je naš ambijenat obilježen sekularizmom, skepticizmom i nevjerom, sve više osjećamo čežnju za oživljavanjem i proživljavanjem stalnih vjerskih istina, za pravom pastoralnom, liturgijskom i katehetskom »restauracijom«. Potrebno nam je »katehetsko obraćenje« o kojemu je govorio *Ivan Pavao I.* Naš »sensus« nam kaže da nije dobro što u no-

vim katekizmima nema više mjesta za neke istine i pravila što smo ih »otpisali«, što se jedva nađe mjesta za *Mariju*, što smo se udaljili od *Franje Saleškog, Filipa Nerija, don Bosca* i tolikih svetaca koji su katehizirali i odgajali suvremenike bez snobizma i suvišne retorike.

Laici traže svoje mjesto i u crkvenom učiteljstvu i u teologiji, u evangelizaciji i u borbi za oslobođenje od raznih nepravdi. Kako rekosmo, bez slobode nema ni prave »suodgovornosti«. Nema je ni bez »suodlučivanja«. Stoga je potrebno da hijerarhija čuje i posluša i nas koji ne živimo u »pluralističkim« sredinama. U povijesti Crkve bilo je, kako piše *Rudolf Brajčić* (Obnovljeni život 3-4/87, str. 206), »učitelja svjetovnjaka kao *Justin, Aristid, Laktancije, Boecije, Kasiodor* i dr... U naše vrijeme svijetlili su kao učitelji svjetovnjaci *Maritain, Guitton* i mnogi drugi kršćanski pisci, među koje smijemo ubrojiti *niz naših književnika svjetovnjaka okupljenih u HKD sv. Jeronima, a sada sv. Ćirila i Metoda*« (potcrtao R. G.)

Kako vidimo, uz tolike koji namjerno prešućuju naše Društvo, još ih ima koji su svjesni koliko ono i danas znači unatoč svojoj ograničenoj djelatnosti. I anketa, provedena u našem Društvu i našoj reviji o laičkoj problematici uoči rimske Sinode, nešto znači jer su u njoj sudjelovali uglavnom samo laici, među kojima većina »laika iz baze«. Hoće li glasovi iz naše specifične sredine doprijeti do ušiju sinodalnih otaca? Nadamo se da hoće. Stalo nam je da ih čuje *Ivan Pavao II*, kojemu ta sredina nije nepoznata. Uostalom zar upravo on nije pokazao spremnost da čuje najrazličitije glasove i mišljenja, da primi predstavnike svih mogućih struja, grupacija i naroda.

Nedavno je primio i *Waldheima*, što je naljutlo Židove, kao što ni Arapi nisu s oduševljenjem, prošle godine, pozdravili njegov posjet rimskoj sinagogi. Primio je i *Pereza* i *Arafata*. Naši sunarodnjaci neće nikada zaboraviti kada ih je primao u Rimu i govorio im hrvatskim jezikom. Stoga nas začuđuje kad se toliki (među kojima i francuski biskupi na čelu s *Decourtrayom)* iščuđavaju primanju Waldheima. Pa zar nije Papa primao i diktatore i predstavnike diktatora? Gdje su bili svi ti kritičari kad je Waldheim bio generalni sekretar Organizacije ujedinjenih nacija? Zar u ratu nisu toliki obukli razne uniforme? Iako se nisu identificirali s ratnim zvjerstvima svojih pretpostavljenih, još uvijek ih prati hipoteka prošlosti jer »povijest pišu pobjednici«.

U »Maruliću-3/85« nastojali smo o židovskom pitanju pisati što objektivnije u duhu dokumenta »Nostra aetate«. To isto nastoji i *Aleksander Smolar* u »Espritu-6/87« pišući svoj članak »Les juifs dans la mémoire polonaise«. Pa ipak, čitajući te članke, jedni govore o cionizmu a drugi o antisemitizmu. Nije li možda antisemitizam i kad, nekako u isto vrijeme, austrijska vlada prima u goste sovjetskog premijera *Rižkova?* I to »bilateralni« antisemitizam? Tko će se u svemu tome snaći?

U svakom slučaju, mi hrvatski katolički laici moramo s bolom u srcu osuditi svaki revanšizam i »hipoteke prošlosti«. Nije li već vrijeme da se toliko godina poslije rata neke nacije prestanu smatrati »pobijeđenim nacjama«? Pišem o tom zato što znam da je zvanje i poslanje katoličkih laika u Crkvi neodvojivo od njihova mjesta u svijetu, od

njihove domovine, čiju sudbinu treba da dijele. Znamo da Hrvatska nije Poljska, ali isto tako znamo da ne smijemo olako pristati na nekakav »Vae victis!«. Za vrijeme rata mnogi istaknuti predstavnici naše Crkve pokazali su izvanrednu hrabrost žigošući rasističke zločine, i mi se to još uvijek bojimo reći. Svaki narod ima svoju sudbinu, i naša je često kroz stoljeća povijesti bila tužna i krvava. Prihvaćajući tu povijest, ne možemo prihvatiti i nekakvu kolektivnu odgovornost i krivnju za zločine koje su razne »uniforme« počinile na našem terenu. Neki kao da silom žele da se mi i naši potomci s tim uniformama poistovjetimo.

* * *

Rekli smo kako papa *Ivan Pavao II.* nosi hrabro breme ljubavi prema domovini i breme brige za Crkvu. Mi, hrvatski katolički laici, moramo se i kao Hrvati i kao katolici suočiti s velikim problemima, teškoćama i brigama. Ne možemo pred njima zatvarati oči kao da ih nema. »Faire face!«, bilo je geslo *Georgesa Bernanosa*. Valja se konfrontirati sa svim poteškoćama koje su tu. Licem u lice! Iz toga ne slijedi da ćemo problem riješiti i poteškoću ukloniti. Ipak, valja pokušati! Faire face! Pogledati joj »u oči«, izgledala ne znam kako velika!

Nameće se pitanje što pet milijuna Hrvata može učiniti za pet milijardi ljudi a što mnogo manji broj praktičnih hrvatskih katolika za svoju i za opću Crkvu. Uostalom, zar su problemi bili manji kad smo bili »reliquiae reliquiarum«, kad su Crkva i država bile usko povezane ili kad su Zrinski i Frankopan »potražili spas u tami« te izgubili glavu u tamnici, kad je na svijetu živjelo oko pola milijarde ljudi a don Rodrigova Španjolska iz *Claudelove* »Satenske cipelice« izgubila prevlast na kopnu i moru?

Sjećamo se tih vremena upravo sada kada je tim kapitalnim djelom Paula Claudela otvoren Međunarodni festival u Avignonu, dok nas imena kao *Claudel* i *Bernanos* podsjećaju što su u ovom stoljeću, prije II. vatikanskog koncila, katolički laici značili za svoju domovinu i Crkvu. Mutatis mutandis, to su isto značili za Hrvatsku i za Crkvu u Hrvata neki laici, članovi našega Društva, čijih se obljetnica sjećamo u ovoj godini održavanja Biskupske sinode o laikatu. Te već spomenute obljetnice jesu: 20 obljetnica smrti *Josipa Andrića, Antice Juras* i *Mate Ujevića*, 100. obljetnica rođenja *Ljubomira Marakovića* i 25. obljetnica smrti *Petra Grgeca*, o kojemu pišemo u ovom broju. I oni su svojim djelovanjem pripadali »pretkoncilskom« razdoblju. Pokoncilskom razdoblju pripada hrvatska književna revija *»Marulić«*, koju su prije 20 godina pokrenuli također hrvatski katolički laici. To je ujedno jedini časopis u poratnom razdoblju koji su pokrenuli te koji uređuju i vode hrvatski katolički laici uz velike materijalne i ostale poteškoće.

Neki bi, doduše, taj »primat« htjeli pripisati još pokojem časopisu što izlazi kod nas u ovo vrijeme. To su, naprimjer, nedavno ustvrdili za jedan mjesečnik koji, navodno, »uređuju i pišu *isključivo* laici« (podcrtao RG), što nipošto ne odgovara istini. Nažalost, »Marulić« je

bio i ostao prvi i jedini poratni vjerski časopis za koji, pod svojim punim imenom i prezimenom, isključivu odgovornost pred crkvenim i državnim vlastima snose laici. Velim, nažalost, jer bi sigurno bilo bolje da takvih časopisa i listova ima više. Trebalo bi, da se poslužim riječima spomenutog »pretendenta« na »isključivost«, da »domaća Crkva ima velikih mogućnosti i veliku slobodu... da laičku riječ učini javnom i mjerodavnom«. Ipak su te mogućnosti prilično ograničene, o čemu, između ostaloga, govori i činjenica da se rijetki laički autori članaka u dotičnom časopisu potpisuju svojim punim imenom i prezimenom (što im, naravno, nitko ne zamjera). Za javne istupe i za spomenuti »faire face« u našim prilikama i mogućnostima traži se određena građanska i vjernička hrabrost, a naša »domaća Crkva« nisu samo biskupi, svećenici i redovnici, nego smo to mi svi zajedno.

Oni koji su u ime naše domaće Crkve sudjelovali svojim odgovorima i dogovorima u sastavljanju predsinodalnog dokumenta »Instrumentum laboris« morali su čuti i poslušati i glas onih koji se obično ne zovu, u našim prilikama i na našem jezičnom području, »laici« nego jednostavno vjernici. Ti vjernici, koji su nakon Tridentskog i I. vatikanskog koncila trebali da budu prvenstveno oni koji slušaju i pokoravaju se, moraju osjetiti da su dokumentima II. vatikanskog koncila njihovo dostojanstvo »ravnopravnost« unutar Crkve javno proklamirani i »kodificirani«.

Ako smo kao krštenici članovi istoga »naroda Božjega«, dijelovi istoga organizma i udovi istoga Tijela, s jednakim poslanjem i dostojanstvom ali različitim funkcijama i službama, treba da nas prožme svijest o zajedničkoj pripadnosti i uzajamnoj povezanosti, svijest izražena riječima: »Mi smo Crkva!« Naša domaća Crkva, s obzirom na svoj geopolitički položaj, treba svakako da obogati sveopću Crkvu (i koncilske dokumente, sastavljene uglavnom od ljudi sa Zapada, prije dvadeset godina) svojim specifičnim iskustvom, naročito u pogledu mogućnosti vršenja laičkog zvanja i poslanja u konkretnim društvenim prilikama. Da bi laička riječ mogla biti javna i mjerodavna, nije dovoljno da samo nekolicina »privilegiranih« može pisati članke, sudjelovati na raznim skupovima (kao »reprezentanti« ili »conservatores antiquitatis«) i »figurirati« u samim crkvenim strukturama. Za to se traži određeni stupanj svijesti i odgovornosti čitave crkvene zajednice, ali i potreban prostor djelovanja i slobode (bez koje nema ni »suodgovornosti« ni mogućnosti primjene nekih koncilskih dokumenata, u prvom redu onih koji se tiču kršćanskih svjetovnjaka).

I našemu »pokoncilskom« vremenu među Hrvatima potrebni su »laici od formata« koji će, okupljeni oko Euharistije, širiti kršćansko ozračje u svojim obiteljima, na radnim mjestima i u javnom životu domovine. Potrebni su mu novi *Marakovići* i *Andrići*, ali isto tako i novi sveci iz seljačkih i radničkih sredina, iz onih slojeva naroda koji su najmanje povlašteni a najviše opterećeni svagdanjom oskudicom i brigama. Takvima je obično shvatiti i prihvatiti evanđeosku poruku Govora na gori lakše nego bogatima, učenima, moćnima i uglednima.

Ante JAKŠIĆ

Hrvatski jezik

S majčinim mlijekom njeg sam usisao,
duša je moje krvi, moga bića.
Klicao njim sam, njim sam uzdisao,
izvor je pravog životvornog pića.

On sa mnom raste, hrani me i živi,
sina sa ocem, smrt sa životom veže.
Precima davnim moli se i divi,
i do dna duše srodnog srca seže.

On je sloboda, ljubav, voda živa,
zemlja, što gnijezda u proljeća rađa.
U njem se pati, uzlijeće i sniva,
on je izlaz iz bijede, krilo i lađa.

Tko njega ljubi i zbog njega strada,
zna kako bole, kako tište neprijateljski lanci.
U njem je vjera, utočište, nada,
u njem su groblja, kolijevke i konji vranci.

Tko njega želi ugasiti, strti,
zbrisati mu riječi, koje gore,
vjesnik je tuge, nesreće i smrti.
Crnim plugom grobove nam ore.

Dok majčin jezik na usnama blista
i bude temelj, svjetlo naših kuća,
duša će nam biti vedra i čista,
mrtvi će lakše čekat uskrsnuća.

Radovan GRGEC

Petar Grgec — hrvatski pisac i katolički javni radnik

(O dvadeset i petoj obljetnici smrti)

Nakon stote obljetnice rođenja *Ljubomira Marakovića* te dvadesete obljetnice smrti *Mate Ujevića* i *Josipa Andrića*, najistaknutijih jeronimskih članova, pisaca kršćanske inspiracije i katoličkih laika, sjećamo se ovdje i dvadeset i pete obljetnice smrti *Petra Grkca* (ili Grgeca, kako obično kažu, ne uzimajući u obzir kajkavsko nepostojano *e* koje odgovara štokavskom nepostojanom *a*). Uz Andrića, središnju ličnost stoljetne povijesti našeg Društva, Deželiće, Matasovića, Marakovića, Ujevića i neke druge, Grgec u toj povijesti Ćirilometodskog odn. Jeronimskog društva zauzima svakako jedno od najistaknutijih mjesta (kao i u povijesti katoličkog pokreta u našem stoljeću). Neka mi, dakle, kao uredniku ove revije, potpredsjedniku i upravitelju HKD-a, članu Vijeća za laički apostolat pri BKJ i Grkčevu sinu bude dopušteno da napišem ovih nekoliko stranica njemu u počast. Možda bi netko drugi to mogao učiniti kompletnije i objektivnije jer ja sam ipak angažirani »jeronimovac« i laik, učenik i sin svojega oca, kojega sam volio i poštovao. Dakle, moji sudovi bit će obojeni donekle »subjektivno«. Ipak smatram, što sam već jednom i napisao, da subjektivni sudovi o nekome koga smo voljeli, poštivali i poznavali imaju svoju neospornu »objektivnu« vrijednost. U vrijeme održavanja Biskupske sinode u Rimu, posvećene pitanju zvanja i poslanja katoličkih laika u Crkvi i svijetu, naše književno i laičko Društvo smatralo je svojim pravom i dužnošću da se na poseban način pozabavi i obljetnicama katoličkih književnika i javnih katoličkih radnika koji su bili naši članovi i suradnici.

Inače, sudovi o Grkčevu književnom radu nisu jedinstveni, što je potpuno razumljivo. Svi se, međutim, slažu s konstatacijom da je bio i ostao dosljedan kršćanski vjernik u svom privatnom, obiteljskom i javnom životu. Taj je život bio pun suprotivština, patnje i materijalnog siromaštva. I umro je siromašan i »siromašan u duhu«. Bilo mu je dano da upozna i okusi najgore strane ljudske egzistencije: glad, rat, zarobljeništvo, zatvor, bolest, tiho i strpljivo umiranje. Unatoč mnogim nedaćama, ograničenostima i oskudicama radio je i učinio mnogo kao otac obitelji, kao katolički javni radnik i kao pisac.

Inače prilično strogi literarni kritičar don *Mate Meštrović* napisao je u listopadu 1962: Kvalitetna naša katolička književnost nalazi se u radovima četvorice: *Marakovića, Grgeca, Sudete* i *Remete*, dok jedan

od mlađih i poznatijih naših poratnih kritičara, *Neven Jurica*, piše 1987. u svojoj knjizi »U sjeni transcendencije«: »Taj pokret u književnosti imao je nekoliko uistinu izvrsnih kritičara i teoretičara koji su dali snažan pečat razvoju katoličke lirike, ali i cjelokupnom onodobnom hrvatskom književnom životu. To su *Ljubomir Marković, Petar Grgec, Mate Ujević* i *Ton Smerdel*« (str. 49). U *»Enciklopediji Jugoslavije«* (Zagreb, 1986, str. 595) čitamo, između ostaloga, pod natuknicom »Petar Grgec«: »Književnik i publicist... pisac velike erudicije, koji je dosljedno ispovijedao svoj nazor na svijet, odnjegovan u isusovačkoj gimnaziji. Svi njegovi tekstovi svjedoče o dubokoj religioznosti s izrazito nacionalnim naglascima... U književnom i publicističkom radu (oko 700 naslova) posebno se bavio narodnim pjesništvom. U knjigama »Na izvorima pjesništva« (Zagreb 1940) i »Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva« (Zagreb 1944) iznosi originalne poglede na usmenu poeziju, koji za razliku od tadašnjih stereotipnih shvaćanja upućuju na izražajne pjesničke kvalitete te poezije. Međutim, i u tim tekstovima dosljednost katoličkog ideologa sputava razvitak modernijeg literarnog senzibiliteta, a ponegdje i znanstvenu objektivnost.«

Eto, to bi bili neki od sudova o Grkčevu literarnom radu, izrečenih nakon njegove smrti. Danas, četvrt stoljeća nakon Grkčeve smrti, dobili smo potrebnu »vremensku distancu« da iznesemo prilično objektivne sudove o tom radu. »Ideološki korolarij« iz 4. sveska »Jugoslavike« na kraju natuknice, inače prilično pozitivno intonirane, upućuje nas i nehotice, usprkos namjeri da se tim sudom donekle minorizira vrijednost Grkčeva literarnog rada, na pravu vrijednost cjelokupnog Grkčeva djela. Naime, iako smo toliko puta, zastupajući autonomiju estetskih vrednota, koju je zastupao i P. Grgec, kritizirali izraz »katolička književnost«, za Petra Grkca možemo ipak reći da je bio i književnik katolik i »katolički književnik«. Dosljednost njegova životnog uvjerenja ili, kako bi neki danas rekli, »ideološka usmjerenost« nije mu dala da »sakrije« svoju vjeru i da misli kako se estetika može potpuno izolirati od etike.

* * *

Potekavši iz brojne seljačke obitelji, u kojoj se rodio 15. II. 1890. (Kalinovac, Podravina), Grgec je tako reći s majčinim mlijekom usisao ljubav prema Crkvi i domovini. Svoj pastirski i đački život opisao je u zbirci soneta *»Bijeg u djetinjstvo«*, koja obuhvaća u svoja tri dijela 255 soneta. Prvi dio objavilo je HKD sv. Ćirila i Metoda 1972. prigodom 10. obljetnice Grkčeve smrti zajedno s ilustracijama *Ivana Lackovića Croate*, sina njegove nećakinje, i s opsežnom bibliografijom njegovih radova, koja obuhvaća trideset stranica. Grgec nikad nije zaboravio svoje korijene ni rodnog dijalekta premda je nakon završene osnovne škole otišao u Bosnu, koju je smatrao svojim drugim zavičajem. Zahvaljujući višegodišnjem boravku u Bosni, imao je izvanredan osjećaj za hrvatski pismeni i usmeni jezični izraz.

Od travničkog »Smilja«, gdje je objavio svoj prvi rad pod pseudonimom Hridoslav Ratarević, do kraja života, pa čak i u zatvoru, Grgec

nije prestao pisati. 1911. upisuje se na zagrebački Filozofski fakultet, na kojem je tek kasnije diplomirao (filozofija i klasična filologija), jer je 1914. pošao u rat. Prije toga bio je urednik »Luči« i »Hrvatske prosvjete«. Kao austro-ugarski oficir zarobljen je na Soči. Nakon zarobljeništva na Siciliji i u Noceri Umbri vratio se preko Soluna u Zagreb, gdje je nastavio publicistički i književni rad (bio je urednik »Riječkih novina«, »Narodnih novina« i »Seljačke omladine«). Od 1921. član je *Društva sv. Jeronima*, u kojem je bio i član Upravnog odbora, te urednik almanaha »Selo i grad« i »Knjižnice općega znanja«. O tom razdoblju Grkčeve djelatnosti pisao je 1962. dr. Andrić: »Tu je P. Grgec našao pravi cilj svojih težnji: okupljanjem književnih snaga hrvatskoga katoličkog pokreta utjecati na formiranje katoličkog književnog stvaranja u tadašnjem hrvatskom kulturnom životu. No financijska kriza tadanjih godina i nerazumijevanje konzervativnih faktora, koje je ta kriza Društva sv. Jeronima ojačala, onemogućili su Grkčev književni pothvat u sklopu te nakladne ustanove...«

U Jeronimskom društvu Grgec je objavio većinu svojih knjiga i brošura (njih tridesetak) te svu silu članaka i rasprava. Ratne je uspomene objavio u knjigama: *Jugoslavenski argonauti, Topovi su grmjeli, Krvava služba* i *U paklenom trokutu*, dok je u rukopisu ostala knjiga *Između puške i pera*. Tu izlazi i njegova socijalna rasprava *Temelji društva*, antologija *Stare slave djedovina* i spjev *Novo doba hrvatskog naroda*, a zatim *Kod namjesnika Kristova* (1925), *Meksički mučenici* (1928), *Hrvatski Job* (1932), *Od Hrvatske do Indije* (1933), *Na Goru Gospodnju* (1935), *Matija Gubec* (1936). Grkčevo zanimanje za svece i junake hrvatske povijesti dolazi do izražaja u knjigama: *Božji bjegunac fra Šimun Filipović* (Šibenik 1939), *Sveta Hrvatska* (Slav. Požega 1938) i *Bl. Augustin Kažotić i njegovo doba* (objavljen posthumno 1963). Pisao je i pučke pjesme pod pseudonimom Guslar Kroničar (Viteška djela otaca).

Njegova jedina pripovjedačka knjiga *Gospodin Rafo* (Zagreb 1927) klasični je primjer pučke priče o lutaocu koji se smiruje na rodnoj grudi i gotovo lirski iskaz ljubavi prema podravskom selu.

Predgovor knjige govori nam o toj ljubavi prema »dusima domaćeg ognjišta« i prema ljepoti Sjeverne Granice: »Gledam vas, drugovi mojeg djetinjstva, kako u večernje jesenske i zimske sate sjedite u podravskim seoskim kućama... Šarene, priproste slike svetaca gledaju sa zidova zaštitničkom ljubežljivošću na muževe oko prostrana hrastova stola, s kojega je domaćica odnijela stolnjake i ostatke večere, dok pokraj ugrijane peći zvrndaju tvrdim drvenim zvukom kolovrati, a uz njih se privile marljive prelje... Vani se iznad podravskih šuma, voćnjaka, livada i oranica rastegnule paučinaste mreže sive maglice, kroz koje se cijede na vlažan šušanj i posječenu kukuruzovinu blijedi mlazovi mjesečine...«. Predgovor završava konstatacijom: »U svijest podravskih ratara prodirala je sve snažnija spoznaja da domovinu ne poljepšava niti učvršćuje jogunica Kraljević Marko, koji nakon prestanka krvavih ratova ne zna što bi radio, pa nasilno ore drumove. Podravski je hrvatski krajišnik znao da nakon velepjesni smionih ratnika i krvavih bojeva

mora stvoriti velepjesan ponosnih ratara i žuljeva rada na obranjenoj i obrađenoj hrvatskoj grudi. Velika, lijepo izgrađena podravska sela na nekadašnjoj granici i lelujavo more žita koje se razlijeva podravskom ravnicom svjedoče o gospodstvu ratara koji znaju da su ravnopravni svim ostalim zvanjima...«

Ljubav prema zavičaju i hrvatskom selu očitovat će se kasnije naročito u njegovu znanstvenom radu na sakupljanju i proučavanju narodne usmene književnosti te, konačno, u njegovim lepoglavskim i zatvorskim rimama i stihovima, ispisanima kriomice na tankom toalet-papiru, i u njegovu *»Bijegu u djetinjstvo«*. Nalaze se tu (npr. u »Zelenom Jurju« i u nekim sonetima »Bijega«) snažne emocije i slike autentične pjesničke inspiracije. Netko će u tom »sputanom« i »nemodernom« obliku i rimariju uzalud tražiti »moderni senzibilitet« (uostalom, neće ga naći ni kod *Homera, Dantea* ili *Shakespearea)*, a netko će tu naći blago trajne vrijednosti, pa, parafrazirajući Matoša, reći: Duša naša podravski je kraj...

Ravnicom zvonik za zvonikom viri,
To jarboli su lađa, koje plove
u neizmjernost. Kuće stare, nove
ko barke uz njih klize. Vjetar piri

u jedra bijela, zelena i žuta.
Ko graničari vitki s odličjima
u stavu pozor, svi u dvoredima
na pozdrav stoje jablani kraj puta.
(Bijeg, str. 62)

Iako je svojom ljubavlju obuhvatio sve Hrvate i cijelu Hrvatsku, Grgec je na poseban način ispunjen ljubavlju prema podravskom zavičaju:

U duši nosim život rodne grude
sa zimom oštrom, cvatnim proljećima,
sa ljetom žarkim, rodnim jesenima,
sa vjetrovima koji u dalj blude.

O Đurđevdanu bose noge gaze
po probuđenoj mojoj Podravini,
hrast, jasen, joha kao gizdelini
u svečanom se ruhu suncu maze.
(Bijeg, str. 53)

»Plodna Jesen što na riđem konju jaši« i »čarobnjak Rujan što šeta se po rosi« batinskih livada »uz pjesmu zrička« i »uz treptaj mjesečine« ispunja malog pastira neopisivim milinjem:

»Hej! Hej! Hej!« kličem. Cjelov svemu dajem:
ravnici, šumi, crkvama i suncu,
sjenokošama, gorskomu vrhuncu,
sve volim, stiskam dječjim zagrljajem.
(Bijeg, str. 80)

Grkčevo djetinjstvo i pjesništvo, manje poznati i vjerojatno zato manje cijenjeni segmenti njegove egzistencije, predstavljaju ipak ishodište i krunu života i djela jednoga od naših najpoznatijih i najuglednijih katoličkih laika i pisaca kršćanskog nadahnuća.

* * *

Poznat je i cijenjen bio prof. Grgec kao javni radnik i polihistor. Napisao je vrlo mnogo povijesnih, sociološkim, lingvističkih i literernih članaka, prikaza, studija i eseja po raznim novinama, časopisima i almanasima. Velik dio njih unijet je u Bibliografiju Leksikografskog zavoda (Zagreb 1956). Bavio se i prevođenjem s raznih jezika (Newman: Kalista, Pregelj: Božji međaši, Werfel: Bernardičina pjesma, Život Marije Crocefisse, Papàsogli: Sv. Terezija Velika itd.). U rukopisu su ostali životopisi prvaka hrvatskog katoličkog pokreta (R. Eckert, P. Rogulja, Lj. Maraković), studija o B. Ćuku,* mnogobrojne pjesme, razni prijevodi, drama »Dobri Pastir«, crtice iz života o M. Filipovića, neke rasprave (Tropi i figure, Pjesništvo naše svagdanje, Pjesništvo između redaka, Pogled na čest primarnog pjesničkog izraza itd.) te razne bilješke i sastavci (Dnevnik, Spomenar obitelji, Pjesnik Horacije i nadripjesnik Brundo, obilna korespondencija i sl.). Tu su razne povijesne rasprave (Svjedočanstvo Zvonimirove nadgrobnice, J. Križanić, povijest Podravine...).

Kao književni recenzent pratio je Grgec ažurno razvoj literature kršćanske inspiracije kod nas i u svijetu. Uređivao je i molitvenike (*»Božji sijač«* s D. Hrenom). Priredio je djela nekih prominentnih katoličkih književnika (N. Jenko, I. Poljak, M. Pavelić, Đ. Sudeta). Pisao je i o političkim pitanjima. Bio je čovjek zaista svestrane erudicije.

Bio je i jedan od naših najkompetentnijih poznavalaca narodnog pjesništva. U hrestomatiju *»Hrvatske narodne pjesme«* (Zagreb 1943), kojom se još uvijek služe kao pomoćnim priručnikom na fakultetima, unio je svoju originalnu podjelu na cikluse. Originalni su bili i njegovi pogledi na pjesništvo hrvatskih muslimana i na crnačko narodno pjesništvo kao i rasprave *»Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva«* i *»Pjesništvo kroz vjekove«*. Vrijedni su mu prilozi za poznavanje bugarštica i romance »Marina kruna«.

Knjiga *»Na izvorima pjesništva«* (MH, Zagreb 1940) bila je nagrađena državnom nagradom. U njoj su sabrani njegovi najvredniji radovi s tog područja. Kao literarni kritičar Grgec se svojim literernim kriterijem i ukusom izdigao (zajedno s Marakovićem i Ujevićem) nad naše ostale kritičare religiozne orijentacije.

Uz svoj književni i publicistički rad Grgec je djelovao neprestano kao organizator i ideolog hrvatskog katoličkog pokreta. Bio je predsjednik seniorata *»Domagoja«* i »Kola hrvatskih književnika«. Posebno se bavio organiziranjem Katoličke akcije na selu (SKOM). U redovima katoličkih javnih radnika bio je jedan od najboljih govornika i predavača.

*Objavljena kasnije u zborniku »Kačić«.

Istodobno je radio kao *profesor na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji*, odgojivši generacije hrvatskih svećenika i intelektualaca. Na učenike je prenosio bogatstvo svoje kulture i erudicije. To je kasnije nastavio i kao *direktor I. muške realne gimnazije* u Zagrebu.

1927. oženio se s *Josipom Huk*, koja ga je vjerno pratila i pomagala u njegovu životu i radu. Djeca su dolazila jedno za drugim, ali ni to, kao ni loše materijalne prilike, nije omelo njegov plodan rad na raznim područjima. II. svjetski rat i poratno razdoblje pogodili su njega i njegovu obitelj teškom patnjom i kušnjama. Sve je to ostavilo tragove na njegovu zdravlju. U bolesti je bio vrlo strpljiv i rijetko se kada tužio. 1960. bolest se pogoršala. Umro je, brinući se za budućnost svoje obitelji, s molitvom na usnama, 22. VIII. 1962. na blagdan Srca Marijina. Na sprovodu, koji je vodio nadbiskup *Šeper*, uz veliko mnoštvo prisutnih, oprostili su se od njegovih posmrtnih ostataka prijatelji dr. *Stjepan Bakšić* i dr. *Josip Andrić*.

* * *

Poznavao sam ga, poštivao i volio u prvom redu kao oca obitelji i kao čovjeka. Promatrajući ga u raznim zgodama životne svagdašnjice a kasnije i kao supatnika u zatvoru, mislim da sam ga imao prilike upoznati upravo tamo gdje ljudi najbolje pokazuju kakvi su. Upoznao sam i njegove slabosti, ali i veličinu njegove strpljivosti i požrtvovnosti, hrabrosti i dobrote. Pomalo se ljutim kad jedni, bez točnijeg poznavanja, govore o njem kao o velikoj ličnosti iz javnog života, kao o nekakvom spomeniku, a drugi ga opet kude kao zadrtog klerikalca i nacionalistu, kao tendencioznog pisca i strastvenog pristašu »politizirane« Katoličke akcije (kao da »politizacija« u dobrom smislu te riječi nije upravo ono što od katoličkih svjetovnjaka traži *II. vatikanski koncil*, za vrijeme kojega Grgec više nije živio). Njegova osoba i danas, četvrt stoljeća nakon smrti, znači za mene više od svih etiketa, pohvala ili pokuda, koje mu prišivaju njegovi prijatelji ili neprijatelji.

Bio je primjer prave laičke duhovnosti u kojoj su pravo mjesto našle ne samo njegove mise, molitve i pobožnosti nego i savjesno vršenje staleških i obiteljskih dužnosti. Njegovo siromaštvo u evanđeoskom smislu mnogi su tumačili kao nesnalažljivost, a njegovu dosljednu pravednost prema sebi i drugima kao »neelastičnost«, dok je on u stvari bio primjer biblijskog čovjeka pravednika i borca za određene ideale. Nije, dakle, pripadao onima koji nisu »ni vrući ni hladni«. Bio je spreman da prizna svoje slabosti i greške počinjene u naglosti, ali i da se odreče svojih istomišljenika koji su zaboravili na vjernost idealima mladosti (npr. kad su neki predstavnici Pučke stranke otišli u beogradsku vladu).

Jedan poznati neuropsihijatar izjavio je nedavno: »Nama, izgleda, nedostaju epska vremena koja su podrazumijevala vrhunsku etičnost. U tim epskim vremenima kvalitet života bio je dostojan čovjeka.« Grgec je, čini se, pripadao tim vremenima. Iako to današnjim »snalažljivcima«

ide na živce, upravo je to ono što nam nedostaje. Proveo sam s tatom pola života u najrazličitijim prilikama. Nikad nisam čuo da je s njegovih usta prešla ružna riječ ili psovka, nikad nisam vidio da bi nekoga slagao ili prevario. Naravno da su mnogi »razboriti« osuđivali takvo »donkihotsko« ponašanje, no ja ga upravo zato toliko cijenim.

Ako je Koncil utvrdio status katoličkih laika kao punoljetnih i ravnopravnih članova naroda Božjega, tj. Crkve, te istaknuo ravnopravnost specifične laičke duhovnosti, proklamiravši autonomiju svjetovnih vrednota i vremenitog reda, Petra Grkca možemo s pravom smatrati pretečom Koncila jer je uvijek bio svjestan svojega krsteničkog zvanja i poslanja u Crkvi i u svijetu, kao što je bio svjestan i ravnopravnosti specifične laičke duhovnosti, znajući da je vršenje patriotskih, staleških i obiteljskih dužnosti bitno povezano s tom duhovnošću. Isto tako, kao književni kritičar, svjestan autonomije autentičnih literarnih vrijednosti, nije dopuštao da se te vrijednosti pripisuju radovima tolikih stihotvoraca i pisaca iz crkvenih redova koji su svoju pijetističku retoriku i moltvene egzaltacije smatrali književnošću. Nije ni slutio da će se kasnije ta skribomanska strast tako snažno očitovati u vrijeme podcjenjivanja svih religioznih vrednota upravo kod nas jer, unatoč tom potcjenjivanju, vjerskih publikacija ima vrlo mnogo a mnogi su klerici, uz to, u stanju da plaćaju tiskanje svojih pjesama i propovijedi. Neki su u tom postali pravi »udarnici«. Grgec je, iako prijatelj tolikih svećenika, redovnika i biskupa, imao »petlje« da kaže u takvim slučajevima »popu pop a bobu bob« i da njihovu verzifikaciju i retoriku nazove pravim imenom. Danas, pak, nailazimo na proračunate »lovce« takvih »književnika« koji svoje žrtve uvjeravaju u vrijednost njihove »pisanije i pjevanije« te tiskarama bez posla pribavljaju »dobre platiše«, okoristivši se usput i sami novcem i taštinom onoga koji svakako želi da bude »lansiran« u »književnu orbitu«.

Jest, zbog svoje iskrenosti, samostalnosti, duhovnosti i svijesti o vlastitim kompetencijama Grgec zaslužuje da bude proglašen »pretečom Koncila« baš sada, uoči Biskupske sinode o laikatu, kada tim nazivom nastojimo počastiti tolike nekadašnje laike i klerike.

Tatina mi slika lebdi pred očima: snažan, visok, uspravan, poput hrasta što raste u šumama njegove Podravine i njegove Bosne. Bio je glava prave hrvatske i kršćanske obitelji. Mi, njegova djeca, vidjeli smo i osjetili što znači očinski autoritet. Iako svoje osjećaje nije previše pokazivao vanjskim znacima, njegova djelotvorna i požrtvovna ljubav pratila je majku i nas na svakom koraku. Svojim nas je primjerom i riječju učio kako dobro, milosrdno i hrabro srce vrijedi više od znanja, novca i društvenog uspjeha. Učio nas je da ljubimo sve ljude i sve narode, a naročito svoj hrvatski narod kao proširenu obitelj. Učio nas je kako siromašnima i potrebnima valja pružiti najprije konkretnu pomoć, a ne samo davati jeftine savjete i istraživati da li oni tu pomoć zaslužuju. Upoznao sam najprije njegovo veliko srce, a zatim i um. Cijenio sam ga kao čovjeka, ali i kao hrvatskog pisca i katoličkog javnog radnika.

U ušima mi odzvanjaju njegovi stihovi, posvećeni našoj mami:

Da l' zemljom šeta već svibnja dan,
ili njivom cvjeta modrook lan?
To talas sunca u me se toči,
jer dobre modre motre me oči.

Kao i svoju obitelj, tako je ljubio i Hrvatsku i hrvatski jezik. Iako nije bio ni slavista ni rođeni štokavac, sreo sam malo intelektualaca koji bi imali toliko osjećaja za standardni hrvatski jezik. O tom svjedoče njegovi govori, članci i prijevodi, koji se odlikuju jednostavnošću, jasnoćom i komunikativnošću. Mogao bi i danas poslužiti kao primjer tolikim hrvatskim piscima koje je zaveo kult bizarne originalnosti i kompliciranosti ili, pak, barokne patetičnosti i verbalističke retorike.

Isto tako Grgec može poslužiti kao primjer današnjim vjernicima i katoličkim javnim radnicima, koji su se našli na istom poslu u sasvim drugačijim prilikama. Nekada je bilo u našim redovima mnogo jednostranog trijumfalizma i bespotrebnih svađa, ali i mnogo požrtvovnosti i nesebičnosti u radu i borbi za zajedničku stvar. Izlazili su i katolički dnevnici, po tadanjim kriterijima vrlo dobro uređivani (katkada i bez honorara). Danas se za takvo djelovanje od katoličkih svjetovnjaka traži da budu još hrabriji i požrtvovniji. Standardolatrija, borba za honorare, neoklerikalizam i neotrijumfalizam stoje tome na putu, a, naravno, i pogoršani položaj vjernika u društvu. Laici se bore za ono što im nije zabranjeno, tj. za bolji položaj u crkvenim strukturama, a klerici, koji su u neku ruku egzistencijalno osigurani, preuzimaju one funkcije što ih je II. vatikanski koncil označio kao specifično laičke. I sam Koncil, koji je istaknuo ravnopravnost svih članova naroda Božjega, tj. Crkve, gdje treba da vlada jedinstvo dostojanstva i poslanja uz različitost službi i funkcija, ponekad je izgovor za uzajamno optuživanje i za unošenje nesloge u naše redove.

Grgec, iako je živio prije Koncila, bio je uvijek svjestan da smo svi mi, bili klerici ili laici, jedna i jedinstvena Crkva, ali je bio svjestan i specifičnog poslanja koje imamo kao članovi svoje zemaljske domovine. Znao je da se hrvatstvo ne može identificirati s katolicizmom te se isticao posebnom ljubavlju prema onim Hrvatima koji nisu katolici. Ipak svoje uvjerenje i nazor na svijet nije nikada nastojao prikriti, nikada ga se nije odrekao ni postidio. Unosio ga je u svoje privatno, obiteljsko i javno djelovanje kao i u svoje književno stvaralaštvo.

Danas, 20 godina nakon Koncila i 25 godina nakon Grkčeve smrti, osjećamo više nego ikada potrebu za kršćanskim laicima koji će svojim uvjerenjem i životom direktno ili indirektno utjecati na razvitak domovine, koji će kršćansku poruku ljubavi i pravde unijeti u naš svijet i kojima će biti na srcu isto tako »domagojsko geslo« (Bog-Crkva-Domovina) kao i »križarsko geslo« (Žrtva-Euharistija-Apostolat).

Miho DEMOVIČ

Duhovne skladbe Jakova Gotovca (1895—1982)

Poznata je činjenica da su gotovo bez iznimke veliki evropski skladatelji, a među njih spada i Jakov Gotovac, uz svjetovnu stvarali redovito i duhovnu glazbu. Opus duhovne glazbe nekih skladatelja (osobito onih starijeg razdoblja) znatan je, dok je kod drugih brojem skromniji ili pak samo simboličan i periferan. U potvrdu iznesene tvrdnje navedimo nekoliko najvećih imena evropskog glazbenog stvaralaštva i to izostavivši skladatelje rođene do uključivo 18. stoljeća s razlogom jer je, do te vremenske granice, skladati duhovnu glazbu bila ustaljena pojava. Evo nekoliko najvećih evropskih skladatelja rođenih u 19. stoljeću koji su uz bogati opus svjetovne glazbe skladali više ili po koje djelo duhovnog značaja: Béla Bartók (1881—1945), Hektor Berlioz (1803—1869), Johannes Brahms (1833—1897), Anton Bruckner (1824—1896), Frédéric Chopin (1810—1849), Claude Debussy (1862—1918), Antonin Dvorák (1841—1904), Michael Glinka (1804—1857), Paul Hindemith (1895—1963), Leoš Janaček (1854—1928), Franz Liszt (1811—1886), Gustav Mahler (1860—1911), Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809—1847), Giacomo Puccini (1858—1924), Arnold Schönberg (1874—1951), Robert Schumann (1810—1856), Igor Stravinski (1882—1971), Richard Wagner (1813—1883), Giuseppe Verdi (1813—1901) itd. Te skladatelje privlačili su poznati liturgijski tekstovi mise, requiema, tedeuma, stabat mater, ave Maria, te raznovrsnih psalama, prikladnih za oblikovanje uglavnom glazbenog oblika oratorija, kantate, solo pjesme, ali su se neki laćali i za slobodnim pjesničkim tekstovima duhovnog sadržaja i za manje poznatim tekstovima misnog bogoslužja. Oni su zaslužni da je riznica duhovne skladbe u 19. i 20 stoljeću obogaćena novim skladbama pisanim novim stilom romantike i moderne.

Za razliku od glazbenika ranijih razdoblja, koji su inače redovito bili namještenici kraljevskih i drugih vladarskih dvorova, znamenitih katedrala ili drugih uglednih crkava pa su, tako reći, po »službenoj dužnosti« stvarali duhovnu glazbu, skladatelji 19. i 20. stoljeća čine to iz »vlastitih pobuda«, jer oni sada više nisu u službi vladarskih dvorova i crkve već samostalni umjetnici zaposleni u svojstvu predavača i profesora na glazbenim akademijama, dirigenata simfonijskih orkestara i opernih kuća, koncertnih svirača itd. Od njih više nitko ne naručuje duhovnu glazbu, a niti su je dužni stvarati po »službenoj dužnosti« te njihov duhovni opus nastaje isključivo kao plod njihove osobne naklonosti stvaranja duhovne glazbe. Stoga se taj sloj njihovih skladbi treba smatrati slučajnim i u razmjeru sa skladbama svjetovnog značaja perifernim.

To što se može tvrditi za cjelokupni glazbeni duhovni opus skladatelja 19. i 20. stoljeća, odnosi se i na duhovne skladbe Jakova Gotovca. U njegovom skladateljskom opusu pronađeno je samo pet kraćih duhovnih skladbi i to dvije solističke na tekst »Ave Maria« i tri za četveroglasni muški zbor na tekst »ofertorija« blagdana Uskrsa, Presvetog Trojstva i Majke Božje. Vrijeme nastanka skladbi ukazuje da je naklonost stvaranju duhovnih skladbi Gotovac posjedovao u mladenačkom i staračkom razdoblju svog života jer su solističke skladbe »Ave Maria« nastale u prvom, a ostale (ofertoriji) u posljednjem razdoblju njegovog stvaralaštva, pa zvuči kao paradoks da je Gotovac, koji je isključivo bio skladatelj vesele, plesne i to »komične« glazbe, započeo i završio svoje stvaralaštvo ozbiljnom i to duhovnom glazbom. Ali treba odmah na početku naglasiti da je ipak duhovni Gotovčev opus brojem skroman (samo pet skladbi), a oblikom još skromniji (sve skladbe imaju značaj kratke forme moteta) i da ga s pravom treba smatrati u odnosu na svjetovni njegov opus samo slučajnim, perifernim i simboličnim skladbama Gotovčeva stvaralaštva. Ali isto tako treba naglasiti da su te skladbe, iako plod mladenačkog i staračkog stvaralaštva, visoke umjetničke vrijednosti i kao takove vrijedne da im se opiše povijest i izvrši glazbena analiza što je i svrha daljnjeg izlaganja.

a) Solističke skladbe

1) *Ave Maria* u F duru za visoki glas, gudački kvartet i harfu do nedavna je kulturnoj javnosti nepoznata skladba Jakova Gotovca. Nastala je, kako ukazuje nadnevak zapisan rukom autora, 17. XII. 1913. godine. To je vrijeme kada je Gotovac još gimnazijalac i ima tek 18 godina života; vrijeme dok u Splitu privatno uči glazbu kod Antuna Dobronića, Josipa Hatzea i Ćirila-Metodija Hrazdire. Može se smatrati Gotovčevim skladateljskim prvencem jer je inače poznati i kao prvi prihvaćeni opus br. 1 njegova stvaralaštva skladba *Djevojka i mjesec* nastala tek godine 1917. Dakle pet godina kasnije od skladbe Ave Maria.

Tekst ove skladbe je poznata latinska molitva Majci Božjoj Ave Maria-sancta Maria. Nije poznato kako je došlo do pobude da je mladi Gotovac posegnuo za ovim duhovnim tekstom, ali ako se zna da je crkveni prostor u to vrijeme bio privlačno mjesto muziciranja i afirmiranja mladih glazbenika u tadašnjem s nerazvijenim glazbenim životom Splitu, onda je lako naslutiti da je upravo mogućnost afirmacije bila razlog da je on posegnuo baš za ovim tekstom koji je uglazbljen mogao ponuditi za izvedbu jednoj od splitskih crkava. Po svoj prilici skladba je i izvedena u splitskoj crkvi svetog Frane na Obali gdje se tradicionalno u mjesecu prosincu (dakle mjesecu nastanka skladbe) slavio blagdan Immaculate.

Izvedba ove skladbe mogla je Gotovcu u Splitu priskrbiti potrebnu afirmaciju perspektivnog mladog skladatelja jer ona, iako prvenac, posjeduje svojstva uspjelog samopjeva što se može pokazati glazbenom analizom. Tekstovno ona ima dvodijelni oblik. Prvi dio poznati je evanđeoski pozdrav Arhanđela Gabrijela, kojim je po evanđeoskom izvještaju navjestio Mariji začeće Isusa Krista. On glasi: *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus.* Ovom dijelu spada i kasniji dodatak kršćanske starine *et benedictus fructus ventris tui Jesus.* Drugi dio molitva je Majci Božjoj nastala također u kršćanskoj starini i glasi: *Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc et in hora mortis nostrae. Amen!*

Premda tekst ima dvodijelni oblik, Gotovac se odlučuje za trodijelnost i izrađuje skladbu oblika male trodijelne pjesme po shemi a, b, a^1. Razlog zbog kojeg on poseže za trodijelnošću čini se leži u iskonskoj težnji umjetnika da se izraze savršenim glazbenim oblikom koji trodijelnošću postaje slušaocu jasniji, pregledniji i prihvatljiviji od onih dvodijelnih. Mladi skladatelj trebao je zaista posjedovati prirođenu maštovitost da promišljenom pravilnošću dvodijelnost teksta pretvori glazbenim stvaralaštvom u prikladnu trodijelnost. To je Gotovac učinio što je posljednju rečenicu teksta (nunc et hora mortis nostrae.

Amen!) uglazbio motivikom početnog dijela te je tako dobio glazbeni oblik trodijelne pjesme u odnosu A, B, A¹. Skladba u metričko-formalnim jedinicama izgleda ovako: Prvi dio (A) sastoji se od 28 taktova (+ 4 takta instrumentalnog uvoda) koji tvore po melodijskim, ritmičkim i harmonijskim odnosima oblik dvodijelne male pjesme u shematskom sastavu a, b, a, b¹, tj. od dva perioda nepravilne izgradnje. Prvi period sastoji se od dvije velike rečenice od kojih je prva sagrađena od 4 a druga od tri takta koje s vanjskim *proširenjem* tvore zaokruženu melodijsko-ritmičku i harmonijsku cjelinu. Drugi period građen je na isti način kao i prvi. Drugi dio skladbe također je oblika dvodijelne pjesme i sastoji se od dva perioda nepravilno građena s vanjskim *proširenjem* koje djeluje kao koda ili eho iznesene melodijske motivike.

Prva rečenica pravilno je građena u opsegu četirju taktova. Druga je proširena i broji 10 taktova. Na nju se nastavlja građa drugog perioda koja se sastoji od jedne velike rečenice od šest, i druge male od tri takta na koju se nadovezuje vanjsko *proširenje* četiriju taktova. Treći dio skladbe u prvoj rečenici ponavlja kroz četiri takta, ponavlja doslovno melodijske motive početka, a zatim donosi u drugoj rečenici novu građu. Treći dio nije oblik dvodijelne pjesme već samo perioda. Na nju se nastavlja koda koja se sastoji od dvaju taktova ponavljanja početnog melodijskog motiva i kraćeg kadencirajućeg recitativa na tonici u trajanju od tri takta.

U ovako izgrađenoj metričko-formalnoj strukturi Gotovcu je uspjelo vješto protumačiti taj poznati tekst dvostrukim slojem melodijskog ruha i to lirskog u prvom i posljednjem, te dramskom u središnjem dijelu skladbe. Lirsko obilježje posjeduje prvotni početni motiv. Melodija se najprije kreće s dominante na medijantu silaznim intervalim sekunda kao u popijevci *Oj more duboko* a zatim se vraća na početni ton na kojem se učvršćuje kraćom gregorijanskom melizmom silaznih i uzlaznih sekundi, nakon čega se penje na gornju toniku pa silazno-uzlaznim intervalima sekunda, terca i kvinta i oktave, dotiče gornju medijantu razvija melodijsku kadencu načinom luka. Melodijski vrhunac zatim smiruje proširenjem izgrađenim mirnim intervalima prima i sekundi koji djeluju poput skladnog recitativa. Na isti način on će izgraditi i drugi dio ovog prvog dijela. Srednji dio započinje melodijsko kretanje s gornje tonike na donju medijantu rastavljajući trozvuk da zatim smiri tok melodije silaznim sekundama s gornje tonike na dominantu. Ali to smirenje nije konačno već se dramatski zapletaj melodije nastavlja sinkopiranim ritmom uzlaznih melizama s drugog stupnja do gornje medijante da proširenjem i odgađanjem kadence dramska napetost smiri opet vješto smišljenim *proširenjem* periode recitativnog značaja. Završni (treći) dio skladbe, kako je istaknuto u prvoj rečenici, doslovno ponavlja motiv samog početka, a zatim donosi novu građu u dugim notnim vrijednostima na riječ *Amen*. U kodi pojavljuje se još jedanput motiv početka, koji se inače u pratnji i u samom glasu (četiri) više puta ponavlja i djeluje kao leitmotiv.

Iako se melodijsko tkivo dade razdjeliti na dva spomenuta sloja lirskog i dramskog ugođaja, ipak cjelina skladbe je u srži sasvim dramski zamišljena. Naime u njoj Gotovac tretira tekst »dijaloški« poput pitanja i odgovora. Takav postupak nastao je načinom uglazbljenja istog teksta dva i do tri puta. Tako npr. početni tekst »Ave Maria« povjerava mirnom melodijskom motivu silaznih sekundi s dominante na medijantu u prvom taktu i gregorijanskoj melizmi u drugom što djeluje kao pitanje. Isti tekst zatim opet tumači motivom u silaznim sekundama s gornje tonike na VI. stupanj ljestvice u prvom i intervalom silazne kvinte sa sedmog na treći stupanj u drugom taktu što djeluje kao odgovor na prvi melodijski motiv. I po treći put uglazbljuje isti tekst sada motivom uzlaznih sekundi sa šestog na osmi stupanj ljestvice u prvom i silaznim intervalom oktave s gornje tonike na donju pa zatim uzlazne kvarte u drugom i trećem

taktu što djeluje kao ujedinjenje prvog i drugog melodijskog motiva ili sinteza pitanja i odgovora. Na identičan način on uglazbljuje i daljnji tekst svih triju dijelova skladbe. Osobit je i završetak svakog dijela koji zapravo djeluje kao sažetak iznesenih motivskih cjelina, njihovo sjedinjivanje i odobravanje. Dojam kojeg skladba ostavlja na slušaoca je sljedeći: u prvom dijelu dostojanstvena otmjenost i sakralna mističnost čime se uspjelo tumači ozbiljnost teksta sadržanog u anđeoskoj poruci Majci Božjoj. Središnji dio s tekstom *Mater Dei* pruža dojam snage ali i uznemirenosti i podsjeća na dramatiku operskog izražavanja što se dade tumačiti kolebanjem usvajanja neshvatljivog misterija Bogomajčinstva jedne obične žene. Treći dio s tekstom *Ora pro nobis peccatoribus* izrađen je iz motivike prvog dijela tj. melodijom teksta anđeoskog pozdrava i to s razloga kao da je skladatelj otkrio u anđeoskom pozdravu i poruku otkupljenja i obvezu za Majku Božju da to otkupljenje priskrbi svakom čovjeku pa stoga tekstom molitve (ora pro nobis peccatoribus) on želi podsjetiti Majku Božju na tu obvezu.

Ocjenjujući skladbu u cjelini treba priznati, iako se radi o Gotovčevu skladateljskom prvencu, da je ona visoke umjetničke vrijednosti i može oduševiti slušaoca poput skladbi »Ave Maria« velikih skladatelja romantike, npr. Charlesa Gounoda. Ona ne postiđuje ni u čemu (premda prvenac) kasnija velebna Gotovčeva ostvarenja.

Napomenimo da je instrumentalna pratnja podređena solističkoj dionici i izvrsno podržava pjev soliste, a ponavljanjem početnog motiva pobuđuje reminiscenciju na osnovnu melodijsku misao, podržava kod slušaoca pamćenje već čuvenog melodijskog tkiva i predočava živopisnost cjeline.

2) *Ave Maria* u G duru za visoki glas i orgulje nastala je, čini se, oko godine 1936. Spada među najkraće i najjednostavnije istoimene solističke samopjeve uopće. Ima oblik male trodjelne pjesme u kojoj se prvi dio tekstovno i melodijski ponavlja uz preinaku tako da je završna kadenca u prvom dijelu u H duru, a u ponovljenom u D duru. Ovom posljednjom dodana je i koda s tekstom Amen. Jednostavnost skladbe izražena je u skromnosti melodijskog tkiva prvog dijela, koji je inače duljine jednog malog perioda s izostankom melodijske linije u središnjem dijelu koji je zapravo recitativ sa završnom melodijskom kadencom rastavljenog silaznog trozvuka akorda E mola. Iako vizualno skladba pruža dojam začuđujuće jednostavnosti, ipak se ne može tvrditi da je ona nastala u času kada je Gotovcu posustala inspiracija. Naime prvi dio satkan je zapravo od dva (različita) melodijska motiva koji se u varijanti ponavljaju uvijek na novom stupnju ljestvice kao neki melodijski ostinato. Ponavljanjem raste unutrašnja napetost napjeva stvarajući dramski ugođaj zapleta, čiji rasplet kao da slušalac znatiželjno očekuje. On se doista i raspliće i to recitativom. Ali taj recitativ (na tekst *Sancta Maria)* ne treba shvatiti kao sustajanje već kao pokret. Naime, on se ostvaruje na gornjoj tonici i djeluje više kao krik, vapaj, zapomaganje nego smireno pripovijedanje inače poznatih oratorijskih, opernih ili drugih recitativa. Pratnja napravljena u stilu poznatog Bachovog preludija na koji se redovito izvodi poznata *Ave Maria* Charlesa Gounoda u ovoj skladbi predstavlja bitni čimbenik, pa skladbu treba uvijek izvoditi uz naznačenu pratnju. Ovako sagledana ova Gotovčeva zasigurno najjednostavnija skladba ima svoje mjesto ne samo u Gotovčevu opusu nego i u duhovnoj glazbenoj literaturi. Skladba je objavljena u *Svetoj Ceciliji* 1982. kao prilog br. 4.

b) Zborne skladbe

Zborne skladbe u Gotovčevu autografu nose naslov *Jakov Gotovac, 3 (tres) Offertoria für Männerchor; 1. Benedictus sit Deus Pater, 2. Ave Maria, 3.*

Terra tremuit. Iz podnaslova *für Männerchor*, kao i iz didaskalije *für Osternzeit* naznačenoj u skladbi *Ave Maria*, te olovkom dodanoj uputi (Gotovčevom rukom) *brummend* u skladbi *Benedictus sit Deus Pater* dalo bi se naslutiti da je Gotovac ove tri skladbe namjeravao tiskati u nekom inozemnom izdanju (časopisu) germanskog govornog područja, jer u protivnom tumačenju teško bi bilo osvijetliti zbog čega je u čistopisu upotrijebio uz talijanske naznake za izvedbu (maestoso tranquillo, lento religioso, mormorando, andante drammatico, allegretto moderato, pesante, moderato) i didaskalije na njemačkom jeziku. Nije poznato kada su skladbe nastale. Jedino je poznato da je godine 1966. u korizmi ondašnji regens chori zagrebačke katedrale umnožio ciklostilom skladbu *Terra tremuit* i izveo je iste godine za Uskrs s Katedralnim pjevačkim zborom. Vidaković nije na ciklostilom umnoženom primjerku naznačio ime Jakova Gotovca već pseudonim *Jacobus Delmata*, a niti je radoznalim pjevačima, koji su ga molili da im otkrije ime autora, priznao da skladba potječe iz Gotovčeva pera. Po svoj prilici skladbe su nastale oko godine 1965, ali nije sigurno da ih je Gotovac skladao po narudžbi Albe Vidakovića. Vidaković je za motet *Terra tremuit* napisao orguljsku pratnju, koju je kasnije Gotovac revidirao. Ali treba istaknuti da skladba i u *a cappella* izvedbi (kako je izvorno i zamišljena) zvuči izvrsno. U Vidakovićevoj ostavštini nije se pronašao Gotovčev čistopis, pa nije izvjesno da je Vidaković imao u ruci sva tri moteta ili samo jedan *(Terra tremuit)*, koji je kasnije s Vidakovićevom pratnjom tiskan godine 1969. kao glazbeni prilog br. 1/69 časopisa *Sveta Cecilija*.

Tres offertoria kako Gotovac naziva ove skladbe zapravo su tri moteta namijenjena pjevanju u bogoslužju mise pri prinošenju misnih darova za blagdan Presvetog Trojstva *(Benedictus sit Deus Pater)* i Uskrsa *(Terra tremuit)*, te »zajedničkih« blagdana Majke Božje *(Ave Maria)*. Glazbeni oblik ofertorija jedan je od najstarijih u zapadnoj liturgiji i nastao je kao popratna popijevka u ophodu donošenja misnih i drugih darova na oltar. U starini sastojao se od antifone i psalma. Bio je zasnovan najbogatijim melizmatičkim izražajem. Već koncem 10. stoljeća pjevanje psalma se izostavlja (valjda zbog dužine) i u izvođalačkoj praksi ostaje samo antifona, pa samo najstariji neumatski predlošci sadrže taj glazbeni oblik s psalmom, dok mlađi rukopisi psalma u tom obliku ne poznaju. I ofertorij šibenskog poznatog kodeksa *Liber sequentiarum* (11. st.), donose ofertorije sa pslamom, što je svakako znak starine. Ovaj dakle prvotni oblik ofertorija bio je dvodijelan. Razvojem polifonije, osobito renesansne, ofertorij postaje stožerni glazbeno-liturgijski oblik *propriuma* u bogoslužju mise. On dobiva oblik moteta, a tekst skladatelji slobodno prokomponiraju polifono tumačeći nove tekstove i novim melodijskim obrascima na način da se melodijska misao nastavlja jedna na drugu ili kao da jedna iz druge izvire. Kako tekst ofertorija ne pripada obrascu ordinarija mise koji se ne mijenja i samo je jedan, već *propriumu* koji je za novi blagdan uvijek drukčiji, to je veliki broj ofertorija, gotovo koliko i blagdana, odnosno posebnih propriuma misnog slavlja. Ofertoriji se kasnije u razdobljima novih glazbenih stilova komponiraju uz orguljsku ili instrumentalnu pratnju, a to je u razdoblju *cecilijanskog pokreta* i uz instrumentalnu pratnju i a *cappela* kao u vrijeme renesanse. Poznatiji su tekstovi ofertorija velikih crkvenih blagdana Božića *(Laetentur coeli)*, Uskrsa *(Terra tremuit)*, Duhova *(Confirma hoc DeusU*, Petrova *(Tu es Petrus)* itd., na koje su glazbu napisali mnogi skladatelji. Tom sloju liturgijskih tekstova pripadaju i ovi za kojima je posegao i Jakov Gotovac. Međutim skladbe se po nekim osobitostima razlikuju od sloja renesansnog i iz kasnijih stilskih razdoblja nastalih ofertorija, osobito onih iz razdoblja cecilijanskog pokreta. One se prepoznaju u izbobu prikladnog glazbenog oblika i u osobitostima melodijsko-harmonijskog ruha. Što se odnosi na glazbeni oblik, poznato je da renesansni

moteti (a u nj spadaju ofertoriji), a i kasnije istoimene skladbe, ne pripadaju sloju poznatih klasičnih glazbenih oblika dvodijelne ili trodijelne pjesme, već su zasebne tvorevine u kojima dužina pojedinih melodijsko-ritmičkih cjelina nije određena izvanjskim formalnim zakonitostima određenog glazbenog oblika već duljinom teksta i skladateljskom moći skladatelja. Stoga su moteti slobodni nevezani oblici poput fantazije i rijetko se u njima može otkriti pravilnost nekih drugih glazbenih oblika određenih pravilnim shematskim okvirima. Međutim, Gotovac se pri izboru glazbenog oblika nije odlučio za nevezani glazbeni oblik moteta već za pravilnost dvodijelne odnosno trodijelne pjesme, što je svakako izuzetna posebnost u motetskoj literaturi. Tako moteti *Ave Maria* i *Benedictus sit Deus Pater* imaju oblik male trodijelne pjesme a *Terra tremuit* dvodijelne. Posebnost predstavlja također melodijsko i harmonijsko ruho moteta o čemu će niže biti posebno govora.

Analiza

1) *Ave Maria*. Skladba broji 45 taktova u 4/4 mjeri bez dodatka od 6 taktova na tekst *alleluia* koji se po liturgijskim pravilima pjeva samo u uskrsno vrijeme. Ima oblik male trodijelne pjesme shematski zamišljene kao odnos a, b, a^1. Prvi dio predstavlja period sastavljen od jedne male rečenice s 4 takta i jedne velike od 7 taktova. Srednji dio također je period sastavljen od dvije velike rečenice od kojih prva broji 7 a druga 9 taktova. Završni dio također je period sastavljen od dvije velike rečenice od kojih prva broji 10 a druga 6 taktova. Za uskrsno vrijeme predviđena je koda u trajanju od 5 taktova, s tekstom alleluia. Kako se vidi iz iznesenog, broj taktova u pojedinim rečenicama mise jednak je pa su one s obzirom na to obilježje nepravilno građene. Autor je tekst obradio silabički, tj. za svaki slog upotrijebio je u melodijskoj dionici samo jedan jedini ton, pa ne postoji u čitavoj skladbi u toj najgornjoj dionici ni jedan slog s melizmom. U pratećim dionicama susreće se melizma u svojstvu harmonijskih prohodnih tonova. Tekst je tretiran homofono izuzevši neznatne polifone imitacije s tekstom *Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui*, ukoliko se ova dionica može smatrati imitacijom jer se dionice (i to samo u troglasju) ne imitiraju doslovno već slobodno. Odrekavši se dakle kićenosti melizmatičkog stila i zapleta polifone izražajnosti, Gotovac izabire vlastiti put pri obradi teksta koji bismo mogli nazvati »put svečanog recitativa«. Naime, ako pogledamo i površno način na koji Gotovac izlaže u ovoj skladbi tekst moteta, zapazit ćemo da on pojedine dijelove teksta ponavlja dva ili tri puta kao što se to čini u svečanim govornim recitacijama u kojima pojedini govornici izgovaraju najveći dio teksta, a samo značajnije i sadržajno naglašenije dionice ponavlja zbor recitatora. Kad bismo govorno recitirali tekst kako ga je za uglazbljenje razdjelio Gotovac, onda bi on glasio ovako:

(jedan) Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum
(svi) Dominus tecum, ave Maria.
(jedan) Benedicta tu in mulieribus,
(svi) in mulieribus.
(jedan) et benedictus fructus ventris Tui,
(svi) fructus ventris tui, Tu benedicta, tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui.
(jedan) Ave Maria,
(svi) Ave Maria, gratia plena, Amen, Amen, Amen.

Ono što treba zapaziti, jest da Gotovac neznatno odstupa od liturgijskog teksta u ponavljanju pojedine dionice kao npr. u dionici *benedicta tu in mulieribus* koji kod Gotovca u ponovljenju glasi *Tu benedicta, tu in mulieribus.* Ovakovim odstupanjem on postiže jaču izražajnost osnovnog teksta. Odrekavši se dakle sredstava melizmatičke kićenosti i polifonih spletova, Gotovac je odlučio skladbu izraditi na sonornim vlastitostima latinskog teksta tj. naglaska i unutrašnjeg ritma. Čitavu skladbu on gradi samo od dva melodijska motiva koje zapravo ponavlja uz neznatna melodijska odstupanja ali ne na istom stupnju ljestvice već ih premješta sad gore, sad dolje već kako zahtijeva njegovo unutrašnje nadahnuće i vlastitost teksta. On te osnovne vlastitosti kao da samo svojom glazbom neznatno potcrtava, pojačava ili ozvučuje čime postiže ugođaj svečane deklamacije teksta, pa slušajući ovu skladbu stječe se dojam da zapravo čujemo svečano izgovaranje teksta. Ritmička svojstva teksta odredila su i glazbeni ritam koji je suzdržan i sastoji se od jednostavnih ritmičkih obrazaca cijelih nota, polovina, četvrtina, te polovine s točkom i četvrtine s točkom. I harmonijsko tkivo u ovoj skladbi je suzdržljivo. Za razliku od harmonijskih sredstava upotrebljenih u motetu *Terra tremuit* u ovom se on ograničio na izbor klasičnih harmonija u kojima prevladavaju kvintakordi osnovnih i sporednih stupnjeva. Septakord i njegovi obradi, osobito sekundakord imaju prohodni značaj, pa nam ovaj *Ave Maria,* dok ga slušamo, zvuči kao renesansna skladba. Melodijsko tkivo također je gotovo asketski suzdržljivo. Satkano je od melodijskih intervala prime, velikih i malih sekunda i terca. Naravno da su ovako suzdržana i naoko skromna ritmička, melodijska i harmonijska sredstva, od kojih je skladba satkana, odredila i opći dojam skladbe za koju se može reći da izražava tajanstvenu mističnost ali i rezignirajuću smirenost. Nema u njoj tako reći ničega ovozemaljskog, pa ni uobičajne radosti koji u općeljudskom ophođenju sadrži pozdrav *»ave« — zdravo!* Kao da tekst ne donosi poruku vesele vijesti o rođenju osloboditelja čovječanstva, kao da Majku Božju ne pozdravlja nebeski poslanik anđeo Gabrijel, već obični, smrtni čovjek, čovjek u nevolji, koji se je pomirio sa sudbinom smrti. Zbog ovakovog ugođaja skladba nije prikladna za bogoslužnu upotrebu na velike svečane crkvene blagdane Majke Božje, ali zbog toga ona ne gubi svoju umjetničku vrijednost, koju istinski posjeduje.

2) *Benedictus sit Deus Pater* kratka je skladba duljine svega 25 taktova u 4/4 mjeri umjerenog tempa naznake *maestoso tranguillo.* Tekst pripada sloju ofertorija himničkog značaja *tipa doksologije.* Prvi dio teksta *(benedictus sit Deus Pater, Unigenitusque Dei Filius, Sanctus quouque Spiritus)* parafraza je pozdravnog (uvodnog) dijela poslanica Pavla apostola. osobito iz Druge Korinćanima (retka 1,3) i poslanice Efežanima (retka 1,3). Drugi dio teksta preuzet je iz starozavjetne Knjige o Tobiji (redak 12,6) s razlikom da u Tobijinoj knjizi ne stoji riječ *nobiscum* već *vobiscum.* Tekst je kratak i sastoji se od jedne zavisne rečenice. Ne pripada nikakvoj određenoj pjesničkoj formi, a sadržajno dao bi se uvrstiti sloju doksologija kao što je poznata latinska mala doksologija *Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.* Sami tekst autoru glazbe nije određivao posebni glazbeni oblik skladbe. Gotovac je odlučio ipak za pravilni trodijelni oblik male pjesme, pa je i sami tekst preinačio ponavljanjem prvog dijela i tako dobio i u tekstu trodijelnost. Po toj preinaci tekst glasi:

»Benedictus sit Deus Pater,
Unigenitusque Dei Filus,
Sanctus quoque Spiritus
Quia fecit nobiscum
misericordiam suam.

Benedictus sit Deus Pater,
Unigenitusque Dei Filus,
Sanctus quoque Spiritus
Benedictus sit Deus Pater.«

Dobivši na ovaj način trodijelnost teksta, Gotovac izgrađuje, kako je istaknuto, skladbu oblika male trodijelne pjesme sastavljana od tri perioda sheme a, b, a^1. Treba naglasiti da se on također poslužio slobodom, pa je vodeću melodiju (napjev tenora I) u poslijednjem dijelu (a^1) uz neznatna odstupanja postavio u prateći glas (tenora II), a ostale dionice obogatio novim melodijskim motivima ostavivši harmonijski ugođaj isti ali ponešto obogaćen novim akordima. Na taj način je postigao da vizualno skladba nema izgled trodijelnosti, ali joj slušni dojam to ipak sasvim sigurno zajamčuje. Melodijska motivika jednostavna je. U prvom dijelu (koji se inače sastoji od tri male rečenice od dva takta), melodijski motiv sastoji se od intervala prime u svakom prvom taktu triju rečenica tj. od ritmiziranog recitativa na primu koji nešto ritmički varira kako to zahtijeva novi tekst. U drugom taktu tih triju rečenica motiv varira na način, da se u prvoj rečenici napjev penje za veliku sekundu, u drugoj za malu tercu, a u trećoj za čistu kvintu. Tim postupkom osnovni motiv, kojemu je svaki put polazište isto, čujemo zapravo tri puta što djeluje kao *ostinato* postupak. Središnji dio donosi novi, smireniji pjevni motiv u kojem melodija polazi s dominante na šesti stupanj ljestvice te u silaznom slijedu sekundi i maloj terci postepeno silazi na toniku. Taj prvotni motiv opet se oglašuje u varijanti s polazištem s drugog stupnja ljestvice u novoj rečenici od četiri takta. Treći dio ponavlja u drugom tenoru melodiju prvog tenora, dok se ostale dionice podređuju kao harmonijska pratnja. Posljednja četiri takta koja se sastoje u gornjoj dionici od intervala *prima* i uzlaznih velikih i malih *sekundi* imaju značaj kode. Jednom riječju melodijsko tkivo sastavljeno je od dva motiva koje je skladatelj znalački razradio postupkom variranja stvorivši prirodno zaokruženu ritmičko-melodijsku cjelinu. Nije manje zanimljivo ni harmonijsko ruho ove skladbe. Treba napomenuti da je ono sasvim drukčije od onog u motetu *Ave Maria.* Naime u motetu *Ave Maria* harmonijsko tkivo je izabrano iz harmonijske riznice klasične renesansne glazbe u kojoj predvladavaju kvintakordi i u prolazu njihovi obrati, a katkada se također kao prolazna harmonija javlja septakord i po koji njegov obrat. U ovoj pak skladbi Gotovac je izmijenio spektar od kojih pedesetak različitih akorda. Ali za razliku od akorda u *Ave Maria* ovdje se on obilno služi akordima septakorda i nonakorda i njihovim obratima. Zapravo moglo bi se reći da ovim slojem harmonija ima vodeću ulogu, premda omjer između sloja akorda utemeljenih na trozvuku prama onima na četverozvuku i peterozvuku stoji u odnosu pola i pola (oko 25 prema 25). Ali, nosioci radnje su zapravo akordi podrijetlom iz ovog drugog sloja akordike. Oni kao da kroče naprijed, krče put ovima iz prvog sloja, koji se javljaju pri završetku pojedine zaokružene cjeline ili u prohodu, ili kao kontrast prethodnom harmonijskom ruhu. On dakle spaja četverozvuke i peterozvuke i njihove obrate međusobno ali i s trozvucima i njihovim obratima. Kao iznimka javlja se spoj trozvuka i njihovih obrata međusobno. Više je načina koji bi se mogli izdvojiti iz postupka povezivanja akorda s akordom. Evo nekih primjera:

a) povezuje obrat nonakorda sa septakordom, i septakorda s kvintakordom posredstvom unisono-ostinata tona,

b) povezuje harmonije trozvuka i njegovih obrata s harmonijama četverozvuka i peterozvuka i njihovih obrata i ove posljednje i međusobno.

Veoma rijetko se događa povezivanje akorda trozvuka ili njegovog obrata

s istorodnim akordom. Znalačkim izmjenjivanjem akorda utemeljenim na trozvuku s onima iz sloja četverozvuka i peterozvuka Gotovac stvara unutrašnju harmonijsku napetost i smirivanje pa je načelo kontrasta, koje je u svakom umjetničkom djelu jedan od bitnih izražajnih čimbenika, baš ovim harmonijskim postupkom postignuto u idealnom stupnju. Taj kontrast nije samo ostvaren na harmonijskom polju već i melodojskom, jer skladatelj, kako je već istaknuto melodijske motive razrađuje, odnosno ponavlja s neznatnim variranjem, ali ne na istom stupnju ljestvice, (kao npr. u odlomku s tekstom »Quia fecit« za kvartu niže) što djeluje kao pitanje-odgovor, svjetlo-sjena, zapravo kontrast. Konzonantni akordi nakon disonantnih, posebno u završnim kadencama (kao npr. u završnoj kodi gdje septakord petog stupnja rješava u prvom stupnju s pikardijskom tercom) stvaraju ugodni osjećaj neočekivanog olakšanja, ugodnog smirenja. Odnos disonantnih harmonija s onim konzonantnim znalački je uravnotežen pa njihovo međusobno prelijevanje djeluje spontano i prirodno.

Međutim ni ova skladba nije prikladna za liturgijsku upotrebu jer ne posjeduje himnički značaj glazbe. Ona je skladana u molu, melodijsko tkivo nije raspjevano već suzdržljivo, harmonije duboko izražajne, ritmika nenaglašena, pa dojam koji skladba pruža nije himnički, a čini se da je kao himnu autor nije ni zamislio. Ako bi se u basovoj dionici note dulje vrijednosti ritmizirale razdiobom na manju vrijednost četvrtinke, dobio bi se oblik koračnice i to *pogrebne* jer joj taj ugođaj pružaju izražajna sredstva melodije, harmonije i ritma.

3) *Terra tremuit* motet je koji dužinom trajanja, ostvarenim oblikom i umjetničkom vrijednošću nadilazi dva prethodna. Zamišljen je kao velika dvodijelna pjesma opsega 42 takta u 4/4 mjeri. Tekst koji se sastoji od jedne zavisne rečenice preuzet je iz psalma 75 (redak 9-10). On podsjeća na eshatološka zbivanja posljednjeg suda, kada će, prema svetopisamskim predviđanjima, nastati veliki potresi na zemlji, ali i kaotično pokretanje nebeskih tijela. Skladatelj je tekst uglazbio u dvije zaokružene cjeline od kojih prva donosi osnovni biblijski tekst, a druga usklik *alleluja*. Prvi dio je period sastavljen od dviju velikih rečenica od kojih prva ima 9 a druga 12 taktova. Na ovu posljednju nadovezuje se proširenje u opsegu od pet taktova. Drugi dio također ima oblik perioda sastavljena od jedne male rečenice opsega 5 taktova i druge velike od 8 taktova. Na njih se nadovezuje koda opsega četiriju taktova. U izgradnji rečenica pojavljuju se raznovrsna odstupanja ali su ona sasvim logična jer izviru iz unutrašnjih vlastitosti zadanog teksta. Kao i prethodna dva moteta, *Terra tremuit* zamišljena je kao homofoni stavak izuzevši početna tri takta u kojima se javlja kraća imitacija na primi i oktavi. Napjev se temelji na motivički suzdržanoj građi sastavljenoj od bliskih pomaka prime, male i velike sekunde i terce te čiste kvarte. Skladatelj to skromno melodijsko ruho znalački varira, te ono postaje u tom postupku razgranato, raspjevano i oplemenjeno do te mjere, da slušalac ne zapaža osnovnu skrovitost motiva koji sada djeluju kao u zlato pretvoren, sjajan, lepršav i blistav.

Takvim jednostavnim i kratkim melodijskim motivima Gotovac je uglazbio taj inače kratki liturgijski tekst, izabravši postupak u kojem se osnovni tekst ponavlja i do tri puta ali uvijek u novoj varijanti glazbenog motiva. Nakon ponovljenog teksta slijedi kao završnica ili koda zaključni novi dio teksta, koji ne ponavlja, ali s njim zaokružuje glazbenu misao izgrađujući na njemu savršenu kadencu. Tekst cijelog moteta kako ga je razdijelio Gotovac glasi:

»Terra tremuit, terra tremuit, terra tremuit,
et quievit,

dum resurgeret, dum resurgeret,
in iudicio, in iudicio,
in iudicio Deus.
Dum resurgeret in iudicio Deus.«

Ovakva razdioba teksta omogućila mu je upotrebu *ostinato* izražaja u kojem kao u prvoj rečenici (slično kao u motetu *Benedictus sit)* melodiju pokreće i do tri puta s jednog istog tona, te se u završnici na njega opet vrati i smiri čitavo melodijsko kretanje. Naravno ponavljanje teksta i melodijsko variranje motiva omogućilo je da čitavi stavak ostvari kao odnos svjetla i sjene, pitanja i odgovora kao što su to znali izvrsno upotrijebiti veliki barokni majstori. Ako se uz to ima na pameti da se on u ovom motetu poslužio nizom disonantnih harmonija slično kao i u prethodnom motetu, te da je ritamske odnose izgradio kako je to zahtijevao dobar izgovor latinskog teksta, lako će se shvatiti tajna izuzetno uspješno ostvarene dramatike prvog dijela ovog moteta. Drugi dio skladbe nastavlja se kao odgovor na izloženu dramatiku pa je zamišljen kao lirska kantilena u opsegu od 13 taktova i kao takav kontrastira onomu što je slušalac već čuo. Dosljedno izloženom postupku, kao završnica javlja se koda od 4 takta, koja djeluje kao ujedinjenje obaju stavaka. Sve u svemu, Gotovcu je uspjelo da u ovoj kratkoj skladbi stvori izuzetnu dramsku napetost, koja se ne može tako često susresti u djelima liturgijske glazbe. Glazba je izuzetne umjetničke vrijednosti i treba je cijeniti kao biser novije duhovne glazbe u Hrvata.*

Sagledavši u cjelini opus duhovne glazbe Jakova Gotovca, treba zaključiti da on nije nastao kao životna preokupacija skladateljeva već više kao plod određenog kraćeg raspoloženja u mladenačkoj i staračkoj dobi njegova života. Onaj dio opusa koji potječe iz mladenačkog razdoblja njegova života lako se dade protumačiti općom pojavom da se mladi skladatelji žele potvrditi u javnosti najpristupačnijom mogućnošću koju je uvijek bez ograničenja nudio crkveni prostor. Međutim za tri posljednje zborne skladbe teško je pronaći alternativno tumačenje, ako se dobije pretpostavka da su one nastale kao rezultat Gotovčevih razmišljanja o sudbinskom pitanju smrti i života nakon smrti. U tom smislu ova tri moteta nam se otkrivaju kao triptih u kojem je Gotovac izrazio svoje uvjerenje u kršćansku završnicu ljudskog života. Naime sva tri moteta iskazuju duboku znakovitost koja upućuje na tu činjenicu i to: Ave Maria nije zamišljena kao skladba radosne poruke Gabrijelovoga navještenja već kao skromna molitva čovjeka koji u času smrti pozdravlja Majku Božju; *Benedictus sit Deus Pater* nije zamišljen ni stvoren kao veličanstvena himnička skladba, već kao pogrebna koračnica u kojoj pokojnik tekstom pohvale Presvetom Trojstvu zahvaljuje za dovršeni život; a motetom *Terra tremuit* opisana je vjera u posljednji sud i nada u sretno ishodište opće ljudske i osobne Gotovčeve konačne životne sudbine po misteriju uskrsnuća.

*U mladenačkom opusu Jakova Gotovca koji je on nazvao »porodom o tmine« nalaze se još neke uglavnom nedorečene duhovne skladbe koje se trebaju smatrati »mladenačkim pokušajem« a ne završenim činom koji bi trebalo ubrojiti u njegov opus.

Mladen JURČIĆ

Borba za smisao

Koliko puta smo čuli da je život neprekidna borba i to sa samim sobom, sa svijetom, za svoje mjesto u svijetu, protiv grijeha, napasti, nepravde, lažnih vrijednosti, sivila, praznine. Heraklit je tvrdio da je »rat svemu otac, svemu kralj«, a Biblija nam, u jednom od svojih najtajanstvenijih odlomaka, opisuje borbu patrijarha Jakova sa samim Bogom. Nekad su filozofi kao smisao života postavljali sreću i nepomućeni mir što ih čovjek na ovom svijetu dostiže, ili bolje — izbori, kad pobijedi svoje strasti, krivo upravljene težnje, unutrašnje sukobe itd., kad se uzdigne iznad svega ili pak, po Aristotelu, postigne »zlatnu sredinu« između krajnosti. Ali, kako je već sv. Augustin primijetio, nikakva »zlatna sredna« ne postoji, nepomućeni filozofski mir i sreća iluzorni su, borba nikada ne prestaje. Čak se i sveci moraju stalno iznova boriti sa sobom, za sve veće pročišćenje — jer krajnjeg smirenja na ovom svijetu nema.

Cijeli je naš život ovdje borba bez izgleda na pobjedu poslije koje više ne bi bilo unutrašnjih potresa, sukoba, tjeskobe ili napasti, a odustajanje od te borbe je predaja, pad u malodušnost, pogubnu duhovnu letargiju i ustajalost, zapravo — duhovna smrt. To vrijedi pogotovo za kršćanina, jer nesavršeni, slabi čovjek postavljen je u odnos prema najsavršenijem, svemogućem Biću. Na ovom svijetu, gdje je sve relativno i zamršeno, on stremi Apsolutu, usred sveopćeg nereda teži vrhovnom skladu koji ne može ni shvatiti. Pun nejasnih predodžbi, osuđen na stalno lutanja i traženje, neumitne mijene i preokrete sudbine, on žudi najvećoj jasnoći i najpostojanijoj točki — Bogu. Taj ga paradoks duboko obilježava, a zadatak je tako velik da borba i napor gradnje u ovom životu ne mogu prestati, jer baš život se i gradi — i to za vječnost.

Ali nisu li Bog i vječnost nešto nedostižno, odviše veliko, za nas predaleko, nešto što svojim sjajem zasljepljuje? Nije li taj jaz preveliki teret? Bog, ispuna, cilj i ono što vjernik smatra svojom pravom domovinom u visinama su, u odviše zasljepljujućoj svjetlosti, u daljinama za kojima možemo samo čeznuti, a ovdje, na Zemlji, previše je posve opipljivih nedaća, dani su često odviše prazni i sivi, veliki dio našeg života kao da se odvija u polusjeni, zapljuskivan prazninom, gorčinom, nesigurnošću, tegobama i osjećajem besmisla pa sve to čini da se, ma kako isprazna i kratka, uživanja doimaju barem kao trenutno olakšanje, barem nakratko odagnaju pomisao na uzaludnost svega, a materijalna dobra i blagostanje kao jedino što može ublažiti pa i odagnati nevolje.

Ono što je čovjeku najbliže: ovaj svijet sa svojom ispraznošću, tragičnošću, stravom ili monotonijom, gdje je nešto istinski dobro i lijepo tako rijetko, a zlo i nedaće nalazimo na svakom koraku, ovaj svijet, dakle, čak i najpredanijem vjerniku zastire pogled koji žarko i neprestano teži daleko skladnijim, svjetlijim prostorima (primjer su periodi »suhoće« što ih tako dobro poznaju i često opisuju i sami sveci), a nerijetko taj pogled ne samo zamućuje, nego dovodi do posustajanja i predaje. Onaj svijet čini se kao daleko i nestvarno obećanje, a ovaj nas često nepovratno izgriza.

Ali pred vjernike se postavlja bezuvjetni zahtjev da, usprkos tome što se svijet i ljudski život doimaju besciljnim i često bolnim, nepokolebljivo vjerujemo u najvišu svrhu i beskrajnu Božju ljubav, u Spasitelja koji je pobijedio svijet i smrt i kojega treba nasljedovati stalnim pročišćavanje, nepresušnom vjerom, neumornom borbom za novog, sve boljeg čovjeka u nama i težnjom prema tako teško dostižnom savršenstvu (»Budite savršeni kao što je vaš otac savršen«, kaže Evanđelje.) Taj je zahtjev apsolutan —jer Bog, Apsolut, traži apsolutan odnos prema sebi — i težak jer traži sve naše predanje, tokom cijelog života, a protiv njegove tvrdoće negodovali su već i Kristovi slušaoci, rogoboreći: »Teške su to riječi, tko će ih slušati?«

Pa ipak, vjera, za mnoge »nestvarna«, »apsurdna« pa i »sablazan«, jedini je smisao života i svijeta, ono — paradoksalno — najkonkretnije za nas. Bez nje je sve drugo, ma kako bilo »opipljivo« i »stvarno« (pa i cijelo naše postojanje) efemerno, besmisleno, sa svakim danom odlazi u nepovrat, ruši se u prazninu koja je, bez vjere, jedina stvarna, guta sve, a mi i cijeli svijet smo samo hrana za tog vječnog proždirača.

»Nestvarna«, »apsurdna« vjera zapravo određuje sve naše postupke, ulijeva im svrhovitost i gradi sklad usred apsurda — previranja ovog svijeta koji se, bez osmišljavanja vjerom, svodi na slučajnost, besciljnost i beznađe.

Sve je borba, a najveću i najtežu vodimo za ono najvažnije: osmišljeni život. Ali kako krajnji smisao može biti samo u Bogu, a svijet po sebi nema nikakvog smisla, za čovjeka ovdje nema pobjede, što znači da je za ateista, čak i takav život, osmišljen, naprimjer, stvaralaštvom, ljubavlju, stalnim izgrađivanjem svoje ličnosti ili čime mu drago od onih rijetkih ciljeva za koje uopće vrijedi živjeti, u biti jalova borba iza koje slijedi neumitno uništavilo.

Pravo smirenje, stanje u kojem je filozof poslije nekog ključnog saznanja i »uzdizanja« nad život »u miru sa samim sobom«, zapravo je nemoguće postići — nalik je na bajku u kojoj se zaljubljeni par, pobijedivši sve neprijateljske sile, nakon borbe za svoju ljubav vjenča i od tog trenutka zauvijek sretno živi, bez daljnjih problema i nevolja. Međutim, kao što kod pravog ljubavnog para čin sklapanja braka nije kraj nego početak nove, još teže borbe — za produbljenje, stalno obnavljanje i svježinu svoje veze, zajedničko izgrađivanje života, podizanje djece u ljubavi i razumijevanju i njihovo upravljanje u život, za zajedničko suprotstavljanje svim nedaćama branom plodne veze, zajedništva koje se nikada ne smije ohladiti ni zapasti u ravnodušnost jer je zajedništvo srce svijeta bez kojeg je svijet ledena pustinja — isto tako jedno saznanje što ga filozof dosegne uvijek vodi novim, još većim zadacima i zahtjevima, ne u smirenje i zadovoljstvo sobom nego u novu borbu, gdje filozofa, koji je samo čovjek, kao i svakog drugoga vrebaju razni unutrašnji potresi, nedoumice, sumnje i nesigurnost.

Za vjernika pogotovo nikad ne prestaje borba protiv grijeha, napasti, suhoće, letargije, za pročišćenje, stalno novog, boljeg čovjeka. Njegov život je neprekidna težnja za visinama, suprotstavljanje duhovnoj i moralnoj pustinji oko njega i prijetnji pustinje u njemu samom, održavanje čvrsto zacrtanog smjera usred bujica koje stalno prijete da nas ponesu i progutaju.

Upravo onda kad, kako nam Evanđelje nalaže, postanemo novi ljudi, kad se nakon temeljnog pročišćenja i preobrazbe kroz sakramente ispovjedi i pričesti, najvažnija oružja vjernika u borbi za boljeg, potpunog, duhovno ponovo rođenog čovjeka, naš svijet preobražen, bitno osvježen i daleko bistriji pruža pred nama, potrebna je još upornija i teža borba, kao što upozorava i Kristova prispodoba o zloduhu istjeranom iz uređene i pometene kuće našeg bića, koji dovodi pomoćnike još gore od sebe pa s obnovljenom kućom bude gore nego ranije. Statičnost u vjeri nemoguća je — tu nema smirenja ni od-

mora u postignutom, sve na ovoj Zemlji je naporno i odgovorno putovanje prema dalekoj ali jedino spasonosnoj i konačnoj luci — s onu stranu zemaljskog života. Poslije svake luke koje se ovdje dohvatimo slijedi daljnje otiskivanje, nove oluje, kušnje, opasnosti i nesigurnost. Ma kakva blaga utovarili u tim usputnim lukama, moramo naš brod, stalno umnažajući dragocjeni teret, hrabro dovesti na cilj kroz neprestane borbe s elementima, duge periode suhoće i tjeskobe na pustoj pučini gdje često nema vjetra i gdje dugo ne vidimo obalu nego samo jednoličnо, naizgled isprazno prostiranje pučine, nepreglednu pustoš od koje nas tako često hvataju duboka čama, malodušnost i očaj.

Ali konačne obale, ma kako daleke i teško dostupne, ipak postoje — u tome se sastoji vjera. Možemo se, istina, zadovoljiti nekom privremenom lukom na putu, ponekad čak i znatnim životnim uspjesima, ali to nije ono pravo niti može zadovoljiti naše najdublje potrebe i težnje. Zbog nemogućnosti potpunog zadovoljenja na ovom svijetu se i kaže da je ljudsko srce vječito nezadovoljno, čim dosegne neki cilj već teži dalje, bez kraja.

Borimo se dokle god živimo i doista živimo samo dok se borimo. U medicini su poznati slučajevi neizlječivih bolesnika koji su upornom borbom uspjeli pobijediti bolest ili barem neobjašnjivo produžiti život, kao da je i sam ljudski organizam stvoren za borbu, za stalni unutrašnji pokret pa kad borba prestane, počinje propadanje. Čovjekovo biće i jest neprekidni pokret prema smislu — stalno živa i žarka *borba za smisao*, a kako je cijeli naš život tek taj napor, smisao mora biti više i dalje od samog života — u vječnosti.

U jednom od najtajanstvenijih odlomaka Biblije (Postanak 32, 23-33) opisuje se neobična borba patrijarha Jakova s Bogom. Jedan jedini put čovjek se borio s Bogom i pobijedio, ali da li doista samo jednom i što ta borba znači?

Zamislimo čovjeka ispunjenog gorčinom uslijed mnogih dugotrajnih nedaća, umornog od duge i — kako već smatra — uzaludne borbe, punog strepnje pred budućnošću, povrijeđenog i rezigniranog tako da više ne vjeruje u osvajanje najvišeg cilja, čovjeka kod koga su patnja razočaranje i tjeskoba pred onim što dolazi u njegovom ispražnjenom svijetu prešli u bespomoćnu agresivnost. Uvjeren je da je sve besmisleno i da su njegovim životom poslije svih nada i usrdnih pokušaja, poslije svega žarko željenog i očekivanog ali neostvarenog i — kako smatra — zauvijek izgubljenog, napokon zavladali praznina i beznadnost pa bi bilo uzaludno više bilo što strpljivo graditi na ruševinama jer krajnji je smisao, barem za njega, ili posve nedostižan ili pak varka. Taj duboki unutrašnji sukob pretvorio se u pobunu protiv svega i svačega: samoga sebe, svojih razbijenih težnji, protiv svijeta, života pa i — protiv Boga koji pred nas postavlja vrhovni i neumoljivi zahtjev stalnog građenja, napornog napredovanja pa makar bez ikakvog dokaza da imamo pravo kad cijelim svojim bićem, suprotstavljajući se nevoljama i nadvladavajući ih, težimo visinama, bez dokaza da to nebesko kraljevstvo što ga nazivamo svojim pravim domom uopće postoji pa nam se ponekad čini da smo u najtežim trenucima prepušteni sami sebi, svojim nedoumicama, slabostima, usamljenosti i svim nesrećama koje nas mogu snaći, da je nada jalova, a vrhovni sklad i krajnji cilj tek bajke, rođene iz čovjekove i iskonske, očajničke premda uzaludne težnje za sređenošću, toplinom smislenosti i vrhunske nade usred ledenih i slijepih bujica svijeta.

Pretpostavimo, dalje, da se u moći prije prijelomnog dana koji će, kako taj čovjek vjeruje, donijeti konačni slom i gubitak, njemu odjednom ukaže anđeo — vrhunaravna pojava obavijena najdubljom tajnom, pred kojom bi inače svatko, prenerađen i pun strahopoštovanja pao na koljena. Svaki čovjek — osim Jakova! Njegova gorčina i očaj preveliki su, a golema unutrašnja energija i žar izgubili su svoj skladni, osmišljeni tok i razbuktali se u slijepu

pobunu. On izaziva pojavu i — napada je, svom žestinom svog snažnog, srčanog i širokog, ali sada kaotičnog bića. Takva je reakcija divlja, očajnička, posve nerazumna, ali i ljudska. Na tom samotnom mjestu, ključnoj razmeđi njegovog života, otpočinje duga, odlučujuća borba sa samim sobom — s najdubljim pitanjem svijeta.

Zamislimo sada nekog suvremenog Jakova — ne velikog patrijarha, jer u našem vremenu sitnih, razbijenih komadića više nema epskih ličnosti — ali nekoga tko se, barem u ovome, na određeni način može usporediti s Jakovom. To je čovjek snažnog bića i širokog srca kojega su, kao i Jakova, obilježavali strpljivost, postojanost, težnja za stalnim izgrađivanjem svog svijeta i vjera u bitnu smislenost života, u luku što je, čak i za vrijeme najžešćih oluja, slutimo iza nepregledne pučine, vjera u ciljeve za koje se je vrijedno ma i godinama hrabro žrtvovati. Pa ipak, lađa je, evo, posustala od stalnih udara pa pluta pustom, naizgled nepobjedivom pučinom, dok on očajava u besmislenoj pobuni, pun nemoćne, plamteće agresivnosti. Mnoge oluje su opustošile ne samo sadašnjost nego — čini se — i budućnost pruženu u mrko beznađe pred njim. Potresen i napokon skršen nedaćama, možda i obilježen nekom tragedijom preko koje ne može prijeći i koja je napokon razbila smislenost njegovog svijeta, on, kako pjeva pjesnik Gotfried Benn »na čelu nosi ranu koja ne cijeli«, jer ništa tako ne baca u malodušje, rezigniranost i sumnju u smisao svijeta kao besmisleni, okrutni hirovi sudbine koji pogađaju posve nevine ljude, možda i naše najbliže.

Pred nama je dakle čovjek s teško ranjenom unutrašnjošću, a i njegov svijet je naizgled nepovratno okrnjen i nagrižen pa je sve prelila divljina i pobuna. Smatrajući da je sve plodno i konstruktivno ili izgubljeno ili za njega nedostižno, on više i ne želi utjehu, štoviše, buni se protiv nje, čak i riječi najvišeg obećanja i spasa zvuče mu isprazno, smatra da ne mogu popuniti prazninu, da ne govore njemu. Bilo kome drugome možda, ali njemu više ne jer je pukotina u njegovom svijetu prevelika. Pa ipak, riječi bitnog poziva, zahtjeva za odlučnim preobražajem i pomirenjem s Apsolutom, za stvaranjem novog čovjeka koji će krenuti u iskupljujuću borbu, upućene su upravo njemu jer premda se Bog obraća svim ljudima, do posljednjeg, posebno se obraća svakome od nas, svakome govori kao pojedincu, pred svakoga postavlja zahtjev, spas i mogućnost ispune kao da je to samo za tog neponovljivog pojedinca i ni za koga drugoga.

Ali kako da čovjek, kakvog smo opisali, iz ruševina srca izgradi novog čovjeka, trgne se iz duhovne obamrlosti, poput Lazara izađe iz groba gorčine i posustajanja u samome sebi? Kao nekad Jakov, sada je sam u noći sa sobom, *pred* sobom i Bogom. Dolazi anđeo poziva, zahtjeva i zadaće, najplodnijeg poziva, sveobuhvatnog zahtjeva i najveće zadaće, anđeo borbe za smisao, ali naš očajni, već suviše divlji Jakov ne pada na koljena, ne prihvaća poziv nego, poput svog davnog prethodnika — napada pojavu i ponovo, po tko zna koji put, počinje borba na razmeđi života. Ono što je u Bibliji jedna noć, ovdje su možda godine i godine prkosa, nepristajanja na utjehu i obnavljanje, godine očaja i lutanja.

I tako naš protagonist silinom svog prkosa ulazi u borbu s najvećim zahtjevom. Za njega su imperativ i poziv Božjih riječi u suprotnosti s kaotičnošću i besciljnošću svijeta. (U tome doista i jest glavna proturiječnost koju prevladava samo duboka vjera.) Čini mu se, naime, da je zahtjev previsoko, u nestvarnim visinama, a ono stvarno oko nas ledeno je, često puno beznađa i u takvoj suprotnosti sa žarkim riječima vrhovnog obećanja da se čovjek buni protiv njih. Tragedije, nevolje i kovitlanja doimaju se prevelikima, preplavljuju svaku nadu, a Bog, naizgled, šuti.

No, upravo ta šutnja oblik je Božje borbe za čovjeka — koliko god se čovjek borio protiv Boga, Bog se uvijek bori *za* čovjeka — jer postavlja imperativ da vlastitim snagama, sami iz svojih dubina, donesemo odluku, izvršimo presudni izbor. U tom izboru smo posve slobodni. Kristove riječi upućuju nam poziv, ali bez ikakve prisile. Na njega moramo odgovoriti vlastitom odlukom, jer je jedino posve slobodan odgovor, iz dubine bića, onaj pravi. Zato i imamo tu moć izbora. Čovjek nije Božja marioneta ni puka igračka bogova kao što je bio u religiji stare Grčke. Stvoren na Božju sliku, posve je samosvojan (u tome je njegova bit i veličina), u izboru ima potpunu samostalnost pa može posve slobodno stupiti u odnos prema Apsolutu ili taj poziv odbiti. Kad ne bi bilo tako, kad Bog ne bi šutio i odluku prepustio čovjeku (a dovoljno je govorio dok je boravio među nama), kad bi doista postojao makar samo jedan opipljivi, nepobitan dokaz Božje opstojnosti što ga niti jedan čovjek ne bi mogao odbiti te da nam se ne postavlja taj imperativ slobodnog izbora — mi i ne bismo bili ljudi u potpunom smislu nego nalik automatima, uvjetovani i upravljani nečim zauvjek izvan nas, a ne gospodari sebe i svoje volje, odgovorni za svoje postupke. Kako više ne bismo imali odgovornosti, ne bi bilo ni grijeha, mogućnosti neispravnog postupanja, dobra ni zla.

Bog postavlja apsolutan zahtjev da svojevoljno, iz samih sebe, najbogatijeg rudnika, s velikim naporom i predanošću izvučemo ono najbolje i time neprekidno stvaramo sebe, svoj svijet (jedino tako svijet je doista naš) i odnos prema vječnosti. Da bismo na njega odgovorili, potrebna je velika vjera, jer u toj borbi za smisao sami smo s Bogom, a svijet stalno postavlja najrazličitije prepreke i zamke od kojih je najveća proturječnost besmisla i kaotičnosti s jedne strane i potrebe duboke vjere u vrhovni sklad s druge.

U borbi za smisao — u kojoj su Božja šutnja i Njegova prividna odsutnost najveće kušnje — čovjek se bori za samoga sebe, protiv svojih mana, ne samo protiv svijeta nego i rana što ih svijet zadaje, a koje ponekad vode u rezignaciju i gubitak vjere, protiv posustajanja pod udarcima i predaje pred prividnim besmislom. »Nadvladati svijet« znači, isto tako, nadvladati sve rane i posljedice što ih svijet sa svojim često bolnim događajima i obratima, nevoljama i tragičnošću, ostavlja u našem biću pa nas one umrtvljuju i čine da našom unutrašnjošću zavlada pustoš. Nikako ne smijemo dopustiti da se zgrada smisla što je gradimo pretvori u ruševine, da svijet nadvlada *nas,* ne samo lažnim užicima nego ni patnjama, bolom i njihovim posljedicama u nama koje ometaju stvaranje novog čovjeka.

Upravo to je zaprijetilo našem suvremenom Jakovu. U dugoj, prijelomnoj noći svog života on se bori ne *za* smisao nego upravo protiv bitnog poziva prema kojemu ipak ne može ostati ravnodušan, jer ravnodušnost i mlakost karakteristike su sitnih duša. On se bori protiv svog bića koje zapravo stalno teži najvišoj tajni i ispuni — Apsolutu. Premda ne može prihvatiti pomisao o besmislu, o životu kao zbroju slučajnosti, čini mu se da je krajnji smisao samo utješna bajka pa stoga kao da živi u nekoj njemu nepodnošljivoj suspenziji svog bogatog bića, ne može ni ovamo ni onamo, ni k Bogu niti *od* Njega. Misaonost i široka, duboka duša koja i u toj noći ipak tanano sluti beskraj, ne dozvoljavaju mu da se do kraja ohladi, ali ne prihvaća ni žar predanja i povjerenja u Boga nego se koprca u zrakopraznom prostoru što samo pojačava njegov očaj i agresivnost, prkosno traži odgovor ali na pogrešan način, pobuna je krivo upravljena, a njegov zahtjev za saznanjem i odgovorom ogorčen, agresivan i u biti djetinjast, jer saznanje i odgovore ne možemo zahtijevati nego ih moramo pronaći duboko u sebi.

Sve to u njemu sukobljava se s postojanom Božjom šutnjom. Jednom je istina bila izgovorena, konačno i dostatno: Prije dva milenija Bog je poslao

svog Sina da čovjeku progovori, odgovori, pouči ga, uputi mu poziv i da ga spasi. Ostalo mora učiniti sam čovjek i to u najvažnijoj borbi. Dokle god naš Jakov ne prihvati *takvu* borbu i poput onog prvog, od Boga ne zatraži blagoslov, ali u poniznosti i posvemašnjem pouzdanju, i dalje će se koprcati u nepodnošljivom zrakopraznom prostoru. No već i borba sa zahtjevom pretpostavlja neki odnos prema Bogu, znak da čovjek nije letargičan, statičan i ravnodušan.

Često se govori o sudbini (pa i naš protagonist kao jedan od glavnih argumenata za besmisao svega uzima tragičnu sudbinu koja snalazi i najbolje ljude), no ona nije ništa drugo do slijed mijena i preokreta našeg položaja u previranjima svijeta, riječ kojom čovjek mistificira ono što mu se događa u toj bujici. O sudbini se oduvijek uvelike naklapalo i uvijek se ostajalo samo na izvanjskim događajima u životu čovjeka, na onome što ga u nesigurnim tokovima snalazi često bez njegove krivnje, na što ne može utjecati, što ga nosi zavisno od njegovog vremena, prilika u kojima se našao i još koječega. Ali kao što za vjernika već u ovom životu postoje dva svijeta: onaj nesređeni oko njega i mnogo skladniji u njemu samom nad kojim ima potpunu moć da ga uredi i osmisli nadom, toplinom i plodnošću vjere — tako bismo mogli reći da postoje i dvije sudbine: jedna je izvanjska, a druga je sudbina našeg unutrašnjeg bića (po kojem smo ono što jesmo, a ne po onome što nas snalazi) pa samo od nas i naše volje zavisi kakva će ta sudbina biti, jesmo li u svjetlosti ili »hodamo po tminama«, hoćemo li ili nećemo sakupiti najveće bogatstvo koje ne propada niti ga »izgrizaju rđa i moljci«. Ova druga sudbina naša je najveća odgovornost jer smo u potpunosti njezini gospodari.

Borba za smisao zapravo je borba kršćanina za svoju pravu sudbinu — za sudbinu svog bića pred vječnošću i u vječnosti, jer mnogo više nego naprosto osoba kojoj se na ovom svijetu događa ovo ili ono, a prevrtljive je struje bacaju amo-tamo, on je čovjek koji jest ili nije odgovorio na bitni poziv, napreduje ili ne napreduje prema svjetlosti, prihvaća ili ne prihvaća spas i iskupljenje. Hoćemo li, kako se kaže, uspjeti u životu, mnogo puta ne zavisi od nas, jer uspjeh može doći nezasluženo, a neuspjeh i poraz bez naše krivnje. Za kršćanina, uspjeti prije svega znači odazvati se najvišem zahtjevu te od krhkog, prolaznog, igrama sudbine podložnog života stvoriti nerazorivo zdanje smisla — za vječnost.

Još na početku rekli smo da je Božji zahtjev spasonosan, da sadrži najviši smisao i ispunu, ali je i vrlo težak jer pretpostavlja neumornu borbu, potpuno predanje, neprekidno usavršavanje i duboku vjeru. Još su se i Kristovi slušaoci pobunili: »Teške su to riječi, tko će ih slušati?«, a mnogi su se zbog toga okrenuli od Krista — u još veću težinu, zapravo najveću moguću: u težinu i teret besmisla prema kojemu je jaram Kristovih riječi doista »sladak, a breme lako«. No nije li ovdje proturječnost: riječi su teške (»tko će ih slušati?«), no njihovo breme, njihov jaram laki su i slatki? Ne, proturječnosti nema, ona je samo prividna, a evo zašto:

U životu je sve borba i vodi se posvuda; jedni dobivaju, drugi gube često i sve što imaju, a teške terete, ili kako narod kaže »križeve«, nalazimo na svakom koraku. Od borbe i tereta životnih tegoba ne možemo pobjeći, ali bez vjere ta je borba besciljna i uzaludna. Ako ne vjerujemo, smrću gubimo sve i zato nikako ne možemo odnijeti konačnu pobjedu, a mnogi, pokleknuvši pod teretom, čak samoubojstvom ubrzaju smrt, taj konačni poraz za nevjernika. I Jakovljevo stanje, opisano na prijašnjim stranicama, očajnička suspenzija u zrakopraznom prostoru, borba je i težak teret. Nadalje, čak ni pasivni, ravnodušni ljudi kojima dani prolaze u naizgled nepomućenom, lagodnom, nesvjesnom sivilu, u totalnoj nebrizi za svoje biće i krajnji smisao, ne mogu izbjeći teret svog besciljnog postojanja, premda možda nisu svjesni besciljnosti. Is-

prazno, ma i lagodno životarenje od danas do sutra, bez ikakvog čvrsto zacrtanog smjera i principa, zapravo je najteže. Ako čovjek i živi u izobilju, a pred sobom ne vidi nikakvog cilja, nosi težak teret, još nevidljiv, ali koji i njemu samome kad-tad postane očit. Život nesvjestan čak i potrebe za smislom zapravo je najgori jaram.

Teret i borba su posvuda, ali ako se borimo za smisao osvajamo ono najbitnije: svoje biće i besmrtnu dušu, borimo se za vrhovnu nadu, za vječnost. Kristove riječi pune su nade, ljubavi, obećanja i — smisla. Zahtjev je, istina, težak, potrebna je duga naporna borba, stalno pročišćavanje, ali ako težinu zahtjeva sadržanog u Njegovim riječima, *težinu imperativa najvišeg smisla,* stavimo nasuprot težini besciljnog jada, teških a jalovih borbi i bremena što ga u ovom životu nosimo svi, samo što, ako nemamo vjere, iza težine tog tereta nema nikakvog obećanja ni nade, ispune ni pobjede, nego zjapi samo bezdan ništavila po čijem rubu neprestano koračamo onda je jaram Kristovih riječi doista sladak, a breme lako. Jer Božje riječi, odviše duboke samo za naš razum, obraćaju se dubinama ljudskog bića, našoj širini, toplini, tajanstvenoj *slutnji* beskraja, duboko usađenoj čežnji za vedrinama i svijetlim prostorima, cjelokupnoj riznici našeg bića, shvaćanju i osjećajima, ali isto tako i onome u nama što tek nejasno i tanano sluti, svemu onome po čemu smo ljudi, jer čovjek nipošto nije čovjek samo po svom razumu. A sve što radimo iz dubine srca, svom nadom i predanošću, lako je i slatko pa makar zahtijevalo velike napore i borbu.

Pomislimo samo na zaljubljenog koji će s najvećom radošću i žarom učiniti sve za onu koju voli i ništa što se nje tiče neće smatrati teškim ili pak na umjetnika koji strpljivo, možda i godinama, s velikim naporom stvara neko vrijedno djelo, mukotrpno izvlači bogatstvo iz rudnika svoje unutrašnjosti pa to djelo brusi, glača i dotjeruje posvećujući mu (mogli bismo reći — žrtvujući mu) i cijeli život, no to ga ispunjava velikim zadovoljstvom i radošću, svjestan je da radi nešto vrijedno i smisleno pa rado nosi to breme stvaranja. S druge strane, pasivan i mlak čovjek koji ne poznaje radost žarkog predanja nečemu teškom ali što donosi unutrašnju ispunjenost, nego živi ma i u zlatom obloženoj ravnodušnosti, doista je jadan i siromašan.

Zaljubljeni nalazi smisao u svojoj ljubavi, pa ipak, ni njegov ni umjetnikov smisao nisu krajnji, jer ako ne vjeruju, pred obojicom je, na kraju krajeva, praznina.

No ono što radimo za najviši smisao neprolazno je, samo u toj borbi moguća je konačna pobjeda. Iako je Kristov zahtjev težak, odazivanje na njega ispunjava nas najdubljom radošću, jer jedino tu slutimo vječnost, bit. Odazvavši se, moramo se cijelog života boriti cijelim bićem pa ipak je to breme lako a jaram Božjih zapovijedi sladak, jer vodi najvišoj ispuni, ljubavi i nadi. I zato, ako postupimo (a mnogi postupaju) poput slušalaca koji su, zaključivši: »Teške su to riječi...« napustili Krista, kome i kuda, zapravo, da odemo? »Gospodine, kome da idemo? Ti imaš riječi života vječnoga«, glasio je Petrov odgovor kad je Krist upitao apostole hoće li i oni otići od njega. Jer nema drugog puta osim u beznadni teret praznine i ništavila. Ovaj svijet pun proturječnosti nameće nam bitni izbor između besmisla i smisla — u Kristu.

Jakov IVASTINOVIĆ

Silazak u autentičnu poeziju

Davno su prošle pedesete godine kada se studentica *Anka Petričević* (sada *sestra Marija od Presvetog Srca*) slikala pred Meštrovićevim Zdencem života u Zagrebu s Tinom Ujevićem, Franom Alfirevićem, Borom Pavlovićem, Jojom Ricovim, Vladimirom Remom i drugima, ili za Tinovim stolom u društvu istih pisaca, ili negdje u gostionici pod Tinovim kišobranom opet zajedno s istim piscima, ili kraj kreveta bolesnog Tina u bolnici. Bile su to pedesete godine kada je ulazila u književni život u društvu tada najkvalitetnijih hrvatskih pjesnika. Dobila je tada i prvu književnu nagradu splitskog »Književnog Jadrana«. U poetskom smislu mnogo je tada obećavala i od nje se mnogo očekivalo.

I onda bomba. Postaje časna sestra u strogom redu klarisa. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je uzbuna. Šalju njezinog profesora Matu Hrastea da s njom razgovara i da je odvrati od njene odluke. Ali to nije pomoglo. Njezina duhovna i životna preobrazba je neopoziva.

Kad je sazrela za suživot s Kristom, odlučila je da ide Kristovim putem, putem Evanđelja i Crkve, svetim putem koji vodi do nebeske slave (hrabro izabrane umjesto zemaljske slave).

Sebe je našla u pomirenju s Bogom i u bijegu od ispraznog života, u radosnom žrtvovanju za opće dobro i za afirmaciju kršćanske duhovnosti.

* * *

Dok poznatog američkog književnika Normana Mailera muči osamljenost ako nije u bogatoj radnoj komunikaciji s mnogo ljudi, dok on aktivno mora biti među drugima da bi osjetio sebe, sestra Marija je najveća u svojoj samoći jer joj ta samoća pomaže da siđe u svoje duhovno podzemlje, u autentičnu poeziju, da osjeti svoje ljudske vrijednosti i da nasluti veličinu svetog života. Mailera kao stvaraoca samoća ruši, a ona u samoći raste, ako je uopće moguće govoriti o samoći kod nje.

Život sestre Marije nije čarobna filmska avantura, nije gibanje u centru službene pažnje, nije gluma s vanjskim efektima, nije zabrinutost za grešnu budućnost — nego precizni fenomenološki redukconizam kršćanskog vjerovanja koje joj pomaže da zrenjem silazi do srži predmeta o kojem razmišlja i koje ju vodi do filozofskog, kršćanskog i ljudskog mira, do raskršća: vidjeti i znati, do svijesti koja joj je pomogla da se odrekne vanjskog života i njegovih zavodljivosti.

Svojim asketskim, povučenim, čistim i pobožnim životom u tišinama samostana i u najdubljoj kontemplaciji pobijedila je stvarnost koja bi je najradije srušila u blato grijeha, sumnje, prolaznosti, praznine i siromašnog znanja, u avanture i boemu odakle se teško izlazi na svjetlo ljudske vrijednosti.

* * *

Poezija sestre Marije nije autobiografska poezija nego je njeno osjetljivo viđenje svijeta pod svjetlom kršćanskog vjerovanja u čijim dubinama je našla istinu i smisao življenja.

Njezina poezija je istovremeno i poezija i filozofija, ali između njezine filozofije i njezine poezije nema netrpeljivosti i nesklada. Dobro je to što je samo pjesnik, a ne i filozof, što je filozofa u sebi potpuno podredila pjesničkom osjećanju, izražavanju i življenju.

Kao pjesnik nije nikakav bjegunac ili izagnanik iz suvremenog svijeta nego je posebni duhovni svjedok u vremenu tehnoloških transformacija koje ni ona ne zaobilazi iako ih ne nosi na svojim plećima.

Ona sluša alogične, paradoksalne, tajanstvene, suptilne i spoznajne odjeke vjerovanja u sebi i prati ih — dubinski i površinski. Apstraktni duh pretvara u konkretnu formu i daje mu dimenziju stvarnosti koja je velika i kao stvarnost, i kao individualni pristup stvarnosti, i kao metafora, i kao usmjerena misao, i kao kontekst koji njenim izjavama i očitovanjima omogućuje da žive punim životom.

Dinamiziranom formom prekriva svoj unutrašnji mir, a mirnom formom prekriva svoj unutrašnji nemir, krećući se uvijek u krugu preciznosti, iskrenosti i spoznajnih novosti, nemirnog mira i mirnog nemira.

* * *

U pjesmama sestre Marije nalazimo raskoš i dubinu vjerskog osjećanja. Svaka njezina pjesma je svjetiljka koju ona pali svojim pjesničkim svjetlom. To je poezija duhovnog iskustva i pjesnički znak vjerovanja — i onima koji vjeruju i onima koji ne vjeruju. Tko ne shvati to iskustvo, ne može shvatiti ni njezinu poeziju. A to duhovno iskustvo ne proistječe iz konvecionalnih religijskih shvaćanja nego iz dubinskog opredjeljenja, iz dubinskog i misaonog življenja sestre Marije koja je zanatski vješto poetizirala svoje vjersko osjećanje i pretvorila ga u čudesan doživljaj, u govorljivu metaforu.

Poetsku i metaforičku stvarnost u sebi i oko sebe dovodi do jedinstva po kojemu se penje na područje pjesničkog trajanja, mudrosti i svoje sudbine.

Ne povjerava svoj intimni svijet drugima nego na njemu gradi svoju pjesničku istinu, svoj lirski vjetar koji njezino osjećanje nosi do konačnog postojanja — i u njoj i u drugima.

Davno je u sebi završila bitku između Boga i sotone, između instinkta tijela i inteligencije duha, između moralne jakosti i materijalnog izazova — i pokazala da je materijalizam kao opredjeljenje pao (sa svim svojim grubostima i nehumanim polazištima).

* * *

Jedinstvo zemaljskog i metafizičkog spasenja javlja se u njezinim pjesmama — i jezični i poetski — kao spasonosni ključ za otključavanje njezine pjesničke i fizičke sudbine, visoko iznad postojanja tijela i grijeha, iznad iskušenja i otpora. Imamo li to na umu, možemo shvatiti zbog čega ona svoj moralni identitet pretvara u kozmički moralni identitet.

Njezine pjesničke oči upravljne su prema vječnoj istini, prema Božjem svjetlu, prema duhovnoj skladnosti i smirenosti, prema vjeri kao lječilištu duše i putokazu za zemaljski život, prema mistici koja kao ogledalo pokazuje oblike njenog postojanja.

Pronašla je novu osjećajnost za religioznu sliku i misao, za svoja snoviđenja, vjerovanja i nade — i pokazala je tu osjećajnost u svojim sthovima, u

svojim pjesničkim iskazima, u svojim duhovnim sadržajima — ne u iracionalnom smislu nego u smislu dubinskog vjerovanja, odnosno neporemećene duhovne ravnoteže.

Hrabro i poetski korača granicom svojih snova, pretvarajući snove u stvarnost i stvarnost u snove.

I ljubav o kojoj govori je dio njenog duhovnog života, njenog ljudskog mira i njene vjerske simbolike.

Svojim pjesničkim putem putuje i kao čovjek i kao vjernik sa osvjedočenjem pjesnika koji uspješno zaobilazi melankolične rezignacije u traganju za apsolutnim osloncem koji glasi: vjeruj vjeru, spasit će te vjera.

* * *

S kojim piscima razgovara? Sa svojim Rilkeom, Dostojevskim ili Papinijem? Ne znam. Toliko je samostalna i svoja da u njoj ima mjesta samo za nju. Ne slijedi nikoga i teče sama zą sebe, iz svoga izvora i za svoje zadovoljstvo.

U koji dio poezije se ugrađuje: u nacionalni, svjetski, vjerski ili intimni? U sve te dijelove se ugrađuje, okupljajući oko sebe tokove i ušća idejnih i moralnih pojava u sebi i oko sebe.

Njezine pjesme nisu apstraktne igrarije, pjesnički snobizam i artistička praznina nego su dostojanstvena iskrenost s mnogo reda i smisla. I u njenim pjesmama ima jezičnih, stilskih i kompozicijskih eksperimenata, ali oni su podvrgnuti novim izražajnim i prihvatljivim saopćenjima — i onda kad se s njima ne slažemo.

Valja istaknuti čistoću njenog pisanja u okviru njenog unutrašnjeg reda. Njezine pjesme nisu slučajni emotivni izleti nego su izrazi njenog idejno-etičkog identiteta.

Kuda idu njene metafore? U koji svijet? U žestinu intimnog osjećanja? U majstorski stvorenu pjesničku atmosferu? U etičke i estetske vrijednosti? Idu u autentičnu poeziju.

* * *

S poezijom sestre Marije od Presvetog Srca ulazimo u mitske prostore koji to nisu, ulazimo u njene kontemplativne razgovore — s njom samom, sa svijetom oko nje i sa izvorima kršćanstva, ulazimo u njenu bogatu (pjesničku) dušu.

Oslobođena od svakog dogmatskog zanovijetanja, od svjetovnih iskušenja, od privatne patetike i od dosadnog sentimentalizma, a okrenuta mudrosti i svome Bogu podsvijesti (kako bi rekao Viktor E. Frankl), ništa ne zna unaprijed, odnosno znade samo ono što je osjetila, doživjela i shvatila, pa i onda kad joj je nešto nejasno.

U svojoj poeziji ukinula je vlast zla — i kao pjesnikinja podredila se duhovnim vrijednostima koje su jače i od socijalnog i od književnog zla.

Njene pjesme su vruće od emocija čija čistoća je neosporna i prihvatljiva. U njima se nastavlja igra duha i ljepote, prirodne neposrednosti i misaone faktičnosti. One odzvanjaju tišinom, natopljene su sretnim bolom, prožete su smislom vječnosti, ponosno idu naprijed svojim križnim putem, putem koji vodi u Nadsmisao. Kaže:

»Uzdižem se s Tobom u prostore
Sjaja.

Preteška patnja skinula je s mene
sve nanose Zemlje.

Laganu ko svjetlost
Ti me obuhvaćaš svojim rukama;

S Tobom uranjam
U mir beskonačan.
(»Uzdižem se s Tobom...«)

* * *

Piše pjesme i eseje. Osnovala je biblioteku asketsko-mističnih djela Symposion u kojoj je izašlo preko 30 knjiga istaknutih europskih mistika i klasika duhovne literature (s njenim popratnim riječima).

Među dvadesetak njezinih knjiga ističu se: »More sjaja«, »Pjesme ljubavi«, »Apokalipsa« itd.

Bogat i plodan duh sestre Marije zavređuje preciznu faktografsku informaciju, u tekst koji je po svojoj prirodi drugačiji od ovoga.

Sestra Marija od PRESVETOG SRCA

* * *

Ti znaš sav moj jad
i pustoš moje duše.
Kako Te mogu dočekati
bez cvjetnih sagova;
I kako Te mogu pomazati
bez mirisa...?
I kako Ti mogu pjesmu
ispjevati —
kada bolujem?

Neven JURICA

Poezija Tomislava Dorotića*

Drago mi je da mogu govoriti o jednoj tako toploj, nježno sjetnoj i doista tankoćutnoj, plemenito produbljenoj poeziji. Na ovom istom mjestu govorio sam o poeziji prvaka jednog dijela, jednog segmenta naše hrvatske poezije, a to je gospodin Kupareo, i o poeziji jednog od vrsnih modernističkih pjesnika, a to je Joja Ricov. I evo, treći pjesnik pred kojim osjećam veliko poštovanje uz čast što mogu o njegovoj poeziji reći nekoliko misli — to je Tomislav Dorotić.

Zanimljivo je da je Dorotićeva poezija počela izlaziti u knjigama tek od 1983. g., premda je autor pisao po časopisima, od »Kulturnog radnika« pa do »Marulića«, već negdje od pedesetih godina, dakle u vrijeme kada se naša hrvatska poezija započela u izrazu i u izričaju osuvremenjivati.

Karakteristično je za poeziju Tomislava Dorotića, kad je već riječ o osuvremenjivanju hrvatske poezije, da ona stoji u tradiciji hrvatskog pjesništva koje ne želi ići tragom modernizma, nego želi ostati vjerno onim vrijednostima koje to hrvatsko pjesništvo do dana današnjeg u jednom svom segmentu, u jednoj svojoj struji, ali vrlo snažnoj struji, nije izgubilo. Baš zato, dopustite mi da pročitam zadnju strofu pjesme »Čije dobro u meni živi«, a koja glasi:

»Znam samo
da nas je puno
pod istim krovom,
i da se u meni
svaki dan
staro opire novom.«

Upravo to »staro opire novom« mislim da je karakteristično za sveukupni poetski izričaj Tomislava Dorotića. Što je sadržano u tome, može se dvostruko gledati i ja ću najprije pokušati s jednog aspekta, a zatim ću vam skrenuti pozornost i na drugi. Prvi aspekt tiče se situacije i kretanja u hrvatskom pjesništvu koju ću vam vrlo kratko, dakle skicozno, samo naznačiti, tek toliko da se možemo lakše orijentirati. Riječ je, naime, o jednoj struji pjesništvo koje je, da ne zalazimo preduboko u prošlost, negdje na početku ovog stoljeća, ostalo vjerno onim tradicijama koje je kasnije moderna, postupno, istisnula. To su čvrsti odnosi prema vjeri, ljubavi, plemenitosti i, naposljetku, što je možda i najvažnije — prema dobroti. Te karakteristike i te kvalitete nisu izumrle u hrvatskom pjesništvu. Moderna ih je istisnula pokušavajući fokus pjesničkog duhovnog interesa pomaknuti na formalnu stranu poezije, na poeziju kao sadržaj nje same. To je, dakako, rezultiralo kojekakvim modernističkim strujanjima do dana današnjega. Onaj tko prati pozorno situaciju u hrvatskom pjesništvu, vidjet će kako se moderni izraz raslojava na raznorazne segmente, na

*Izgovoreno na tribini za suvremeno hrvatsko pjesništvo »Darovana riječ« 12. travnja 1987.

raznorazne pjesničke elemente i kako je svaka pojedina pjesnička grupica inspirirana programom, te zastupa ovaj ili onaj koncept. Tako imamo razne verbalizme, konkretizme, ludizme itd., a svi oni u hrvatskoj poeziji supostoje na jednoj te istoj razini. Moram priznat da imaju odjek u medijima, u užoj čitateljskoj publici.

Druga struja, drugo pjesničko korito koje od 19. stoljeća, integrirajući stare pjesničke vrijednosti, nije prestalo živjet i možda je na stanoviti način danas utihnutije zbog svoje rasparceliziranosti. Naime, svaki je od pjesnika te druge struje koji bi se mogao prispodobiti pjesništvu Tomislava Dorotića, zapravo jedan mali i izolirani svemir, jedna galaksija u pjesničkom svemiru koja postoji na vlastitom prostoru, pjeva autohtono, samoniklo i neslično drugome. Upravo kroz individualnost, subjektivnost i oslonjenost na sama sebe zapravo i nema većih razlika između tih pjesnika, premda, okruženi pučinom modernizma, samostalno, i bez dodira jednih s drugima, pjevaju. Oni su, svaki za sebe, možda i nesvjesni, čuvari starih vrijednosti. Većina tih pjesnika okupljena je oko ćirilometodskog društva i to je krug koji nipošto nije katolički orijentiran u onom smislu da bi jedino iznosio katoličke teme i motive, nego je tradicionalan u širem smislu. Orijentiran je na način kako je to rekao na početku našega stoljeća u jednoj prekrasnoj, briljantnoj studiji (koju po mom mišljenju u teorijskom smislu nije nadmašio niti kasnije) jedan od naših najvećih teoretičara i kritičara poezije uopće — dr. Ljubomir Maraković. Kazao je da katolička poezija, odnosno kršćanstvo poezije, nije ona poezija koja ispisuje *samo* katoličke motive, koja se referira *samo* na katoličke teme iz okružja vjere, nego je to i ona koja duhovnost vjere, dakle ne slovo nego duh vjere, duh prostranstva sažima u sebi bez obzira da li se odnosi prema ljubavi, narodu, obitelj, domu ili zvijezdama tj. prema bilo kojem segmentu života.

Upravo u tom smislu poezija Tomislava Dorotića korespondira i ulazi u korito koje sam spomenuo, upravo u tom smislu ima vrijednost koja je sasvim sigurno neporeciva i koja meni osobno (možda iz razloga što i sam gajim sklonost prema takvom tipu poezije) u suvremenoj situaciji i konstelaciji hrvatskog pjesništva danas, izgleda jedna od izvornijih i, ako hoćete, jedna od tankoćutnijih pjesničkih pojava. To je dakle prvi aspekt promatranja.

Drugi aspekt dodiruje samu sadržajnost te poezije. Naime, ta poezija ima svoja tri rukavca ili, ako hoćete, harmonično integrira tri različite razine. Prva, najjača, koja se sluhu najjače otvara, jest odnos prema vlastitoj djedovini i obitelji; druga je osobna razina ljubavi i osobnog osjećanja svega čime je pjesnik okružen; treća je razina duhovnih kvaliteta koja se izražava, s jedne strane, tugom za onim što je minulo i, s druge strane, nadom u ostvarivanje onog u što pjesnik vjeruje da će doći. Te tri razine nužno su isprepletene. Od bakine lukijerne i škrinjice, od stare gustijerne do raznoraznih lokaliteta za koje je pjesnik vezan (bez obzira da li je to Dubrovnik ili Zagreb u kojem pjesnik sada živi), svi oni sadrže stanovitu osobnu obojenost, u svim tim lokalitetima živi ona stara djedovina i osjećaj za obitelj. (U tom osjećaju za obitelj, uostalom, kao i u svakoj našoj obitelji, sačuvan je dio cjeline.) Budući da se pjesnik preferira na vlastite pretke, na vlastitu baku, djeda, djetinjstvo, on u njima vidi svaku našu baku, svakog našeg djeda, naše podrijetlo i naša izvorišta. Zato, kad mi to čitamo nužno uključujemo svoju vlastitu prošlost i sjećanja... Mislim da je to majstorski iskazano, sublimirano, jedna divna kvalita ove poezije.
U stihovima:

»Zagrli me nježno,
zagrli me toplinom ljubavi
prije nego odem u nepoznato,

prije nego uspomena postanem
jer bio sam tvoja ljubav...
(Prije nego odem)

nježnost i sentimentalnost (izraz sentimentalnost nije upotrebljen u pejorativnom smislu, jer je sentimentalnost jedna od alternativa suvremene civilizacije i u svijetu i u našoj sredini) mogu nas s tom poezijom zbližiti. Nadasve to vrijedi za plemenitost i humanost, jer pjesnik na jednom mjestu kaže:

»da zvjezdane staze neba
među ljudima tražiti treba.«
(U kovačnici zvijezda)

Poezija Tomislava Dorotića nije artizam na koji smo navikli od Matoša naovamo, u tim pjesmama ne može se primijetiti artistička perfekcija, ali ona je zato iznutra proživljena, autohtona, rekli bismo samorodna.

»Da si ti moja ptica
gnijezdo bismo svili
u granju
kraj rijeke bez mostova

i skrili
pjevanjem svojim
na drugoj obali.«
(Da si ti moja)

Tema ljubavi jest jedna od tema koja se (bez obzira na odnose između ti i ja, između dvoje, muškarca i žene), budući da ima više slojeva, transponira u odnos prema starima, djetinjstvu, svemu što pjesnika u životu okružuje. On uvijek želi, kao što je jedan svetac rekao, iscijediti med iz stijene, u svemu do čega dolazi pronaći ono dobro i lijepo, humano i božansko — ljubav! Ljubav je sublimirana u odnos prema zvijezdama, u jednu svemirsku transpoziciju bez kraja, očekujući konačno svjetlo:

»Osjećam kako i u meni
Svemir raste.
Čudo ljubavi
davno se zbilo
i ne prestaje.«
(Čudo ljubavi)

I tu dolazimo na treću razinu koja jest prekogrobno svjetlo. Tako u pjesmi »Maestral« pjesnik se obraća blagom vjetru svog djetinjstva i veli: »Sad, Smorče, ti zoveš / prijateljstvo naše / da se vrati, / ali je umor godina došao / i ja ne mogu više / s tobom ludovati, / ne mogu ko nekad / s morem drugovati, / ali za suncem želim ići...« To znači da će se sjećanje prenijeti u jedan novi život, novi prostor, u jednu novu dimenziju u kojoj je transponirana ta ljubav. Dorotićeve pjesme na temu ljubavi nisu usmjerene ovozemaljski, nego na onaj svjetlosni, božanski i stvaralački zanos ljubavi. Ali, istodobno to je razina tuge, blagi konflikt između tuge (sjete, nostalgije, pasatizma) i prodora nade i vjere u ono što pjesnik iščekuje, u što vjeruje da će doći, prema čemu upire pogled. To je ujedno, s druge strane, perspektiva nade koja potire tugu:

»Tu ćeš trajati
kad zvjezdani vihori
ponesu čamac moj
na pučine beskrajne.

U duši mojoj
trajat ćeš vječno.«
(Trajat ćeš vječno)

Svi smo mogli vidjeti da je sreća djetinjstva neporeciva, osobno iskustvo sviju nas, jedno od zapisanih iskustava zacijelo najvećeg dijela hrvatske poezije. Kad naiđemo na tu temu, svaki od nas nužno mora aktivirati sve svoje vlastite emocije, sentiment, okrećući se s tugom onome čega više nema, tuzi onoga što je minulo. Međutim, pjesnik to prevladava

»Ako sam jedro
ostavljeno na pučini,
kako ću bez vjetra nade
do tebe stići,
Obalo moja,
daleka?!«
(Nèvera)

i naglašava nadu u ono što će doći. A poticaj za nadu je ljubav. Spomenute razine, mislim, osnovne su razine cjelokupne Dorotićeve poezije. Nije čudo što 1986. g. u ćirilometodskom izdanju izlazi knjiga »U pustinji ljubavi« posvećena 1100. god. sv. Metoda, pisana na jednom varijetetu bračke čakavštine. Pjesnik govori o glagoljašima koji su prebjegli pred Turcima (1550. g.) na Brač, osnovali u Blacima samostan, živjeli s tamošnjim težacima na jedan plemenit način, srasli sa zemljom u vjeri i nadi da će se jednog dana transponirati u novi prostor. Dakle, nije čudo da je ljubav upravo u toj posljednjoj knjizi (bez obzira što je povijesno namijenjena ćirilometodskom naslijeđu i pisana čakavštinom) tipično kršćanska, posvećena suživotu između puka i glagoljaškog svećenstva koje je taj puk privodilo vjeri i nadi — pokušavalo mu život učiniti što je moguće lakšim.

U zaključku, ja bih o djelu Tomislava Dorotića rekao da je to jedan od pjesničkih glasova koji je u našoj hrvatskoj poeziji danas neizmjerno svjež, neizmjerno topao i čeznutljiv, pristupačan i komunikativan jer je lagan, ako hoćete kolokvijalan. I, na kraju krajeva, to je poezija koja je starinski lijepa.

Čije dobro u meni živi

U meni
svaki dan
otac moj živi.
I mojega oca otac,
i mati moja,
i mati matere moje,
njihova braća
i sestre njihove...

I još ne nabrojih
sve
svoje
u sebi.

Nagađam
što je u meni samo moje,
pogađam
čije to dobro
u meni živi,
i čije ja misli
u sebi nosim.

Znam samo
da nas je puno
pod istim krovom,
i da se u meni
svaki dan
staro opire novom.

Bileamova magarica

— Čuješ li me, Bileame?

— Čujem te, Gospodaru.

— Ako me uistinu čuješ, Bileame, onda pođi! I povedi magaricu!

Razgovarao je Bileam s Bogom, i krenuo. Lijevom rukom vukao je magaricu za sobom, a u desnoj ruci držao je prut.

— Idi, životinjo! Evo ti! — često je povikivao Bileam. I prut je počeo služiti svojoj svrsi. Magarica se pod udarcima trzala i polako je grabila za Bileamom.

— Čekaj! — sjeti se Bileam — Zašto da ja hodam kad je na tvojim leđima sasvim ugodno?

I uzjaha magaricu. Svojim dugačkim nogama mlatarao je po zemlji.

— Idi, životinjo! Zašto si stala? Evo ti! — nije se dao Bileam zamahujući prutom.

Sunce je dobro pripeklo. Pustinjski se pijesak žario.

Bileamu se pridrijemalo, i spustivši glavu, zaspao je.

— Što? Ti stojiš! — prenu se Bileam — Evo ti! Životinjo! i potrči. Zarivši glavu u vodu, počeo je halapljivo gutati. Magarica je došla pored njega i mirno stala.

— Pij, životinjo! — naredi Bileam. Ali magarica zapovijed nije izvršila. Stajala je i tek lijeno mahala repom.

— Dobro kad nećeš! Ja sam te nudio — uzdahnu Bileam i zamahnu prutom.

Netom što su krenuli, Bileam se uhvati za trbuh.

— Jao, boli!

Pao je na zemlju.

— Ona je voda bila pokvarena! Zato je nisi htjela piti!

Ljutito je gledao u magaricu dok se ona valjala po pijesku. Čim su bolovi popustili, uzeo je prut.

— Evo ti, životinjo! — bjesnio je Bileam.

Osvetnički je sjeo na magaricu i zamaknuo u noć.

Dok se mjesec stidljivo pojavljivao, ispred magarice iskoči zmija. Magarica se naglo trznu, a zadrijemali Bileam tresnu na zemlju.

— Što je, prokleta životinjo? — razbudi se Bileam i ugleda zmiju. Svom snagom zamahnuo je prutom i pretvorio zmiju u dva dijela. Onaj dio koji se mogao micati, nestao je u pijesku. Bileam se pridignuo. Pogledao je u magaricu. Čvrsto je stisnuo prut.

— A ti? Tako se gospodara upozorava? Evo ti!

Bileam je potpuno izgubio nadzor nad samim sobom. Divljački je udarao bespomoćnu magaricu sve dok se prut nije polomio. Sav zadihan i znojan stajao je držeći batrljak pruta u ruci. Podignuta prašina polako je nestajala. Sunce je počelo izlaziti. A onda se dogodilo čudo.

Magarica je progovorila.

— Zašto si me udarao? Što sam ti učinila? Zar ja nisam tvoja magarica? Nisi li uvijek bio moj gospodar?

Bileam je zbunjeno blenuo. Koljena su mu počela klecati. Nije trebalo dugo čekati da klekne na zemlju. Pogledom je počeo lutati oko sebe. Kao da je htio pronaći neki smiraj. Zagledao se u nebo. Sunce ga je zaslijepilo. Rukama je potražio spasonosni mrak. Učinilo mu se da mu svjetlost kani nešto reći. Čuo je.

— Ako sam krivo rekao, dokaži da je krivo! Ako li sam pravo rekao, zašto me udaraš?

Odjednom, oblak je zaklonio sunce. Počela je kiša. Bileam je otvorio oči.

— Gdje si? — potražio je pogledom magaricu. Ali nje nije bilo nigdje. Bileam se izdizao i gledao oko sebe. Vrat je istezao ne bi li je ugledao. Počelo je i grmjeti. Sijevalo je na sve strane. Bespomoćno je pao na zemlju. Glavom je zario u pijesak. Ležeći u lokvi vode sjetio se onih riječi s neba.

— Ako sam krivo rekao, dokaži da je krivo! Ako li sam pravo rekao, zašto me udaraš?

Učinilo mu se kao da nešto iz njega samoga želi progovoriti. Kao da mu vlastita savjest nešto kani reći:

— Ja sam tvoja magarica — čuo je glas iz samoga sebe.

Sunce je opet izašlo.

Džemaludin LATIĆ

Skrivena

U domu koji odlazi
Kao niz rijeku tihu umornog lađara čun
Skriva te skriva tvoja tama

Skriva te voda
Skriva zemlja

Ti si svugdje skrivena

Kao pramaljetno cvijeće čiji nas ne napušta miris
Kao Bog
Kao svi koji nas vole.

Miroslav MAJNARIĆ

Kapa

Glavno da je kapa na glavi — pa će za sve ostalo biti lako. Jer, ako je ona postavljena na mjesto gdje spada, znači, da je na svom mjestu i glava koja tu kapu nosi i da možemo manje-više biti sa situacijom zadovoljni.

Živimo, naravno, pod kapom nebeskom, ali volimo i onu drugu, vlastitu, koju rado skidamo, kad treba, pred odgovarajućim faktorom u kancelariji. To ništa ne košta a lijepo je i kulturno vidjeti. Ne preporuča se, međutim, tako nešto raditi kod ulaska u dućan ili u mesnicu, jer bi mesar od smijeha i čuda pokušao čak odrezati svoj prst.

Kapa spada u rod pokrivala za glavu, a ima ih raznih brojeva i oblika. Brojeve biramo prema opsegu svoje glave a ne tražimo glavu prema broju kape, jer je tako ipak zdravije. Što se pak tiče oblika, ima ih prilično veliki izbor: sportska kapa, vojnička, šoferska, željezničarska, poštarska i još svakojakih drugih činova. Francuska se kapa nosi i u nas a ne samo u Francuskoj. Kad smo već kod te podjele kapa, spomenimo i njezine bliže rođake: šubaru, kukuljicu, čalmu, šljem ili kacigu, kapuljaču i slično. Šešir joj je ipak samo daljnja rodbina, pa ne dolazi u obzir za opisivanje. Poznato je da mala kapa, takozvana kapica, nikad ne može postati prava kapa.

Pojedinac bi najradije sve probleme strpao pod istu kapu pa ne bi više imao nikakve brige. Ali od te mudrolije malo je fajde, jer uvijek ispod njegove kape nekoliko neposlušnih pobjegne, izvuče se i uteče. Naime, kad god kapu podigne da bi vidio stanje ispod nje, odmah mu nekolicina odmagli. I kako će onda i ove hvatati i one čuvati? To prelazi ljudske snage.

S kapom ima zgodnih dogodovština. Naprimjer, njom se može hvatati vjetar, kad nemamo drugoga posla a želimo da vrijeme brže protutnji. Kapom se dadu i muhe tjerati, mahanje njom može značtit polazak, može se protestirati i odobravati, pozdravljati za sretan put, dizati u čast uglednog gosta kao i davati razni signali, koji ništa ne znače, ali kod gledatelja izazivlju puno poštovanje. Dakle, samo ovih nekoliko sitnica pokazuju kako je kapa dragocjen dar bez kojega se ne može biti, i kako je prava degradacija kape baciti istu na pod, pod stol, kroz prozor, gaziti po njoj ili u nju pljunuti kako to već neki nervozni elementi rade.

Obično je netko od nas za kapu viši, a drugi za kapu niži i tu se nema što diskutirati. Nižemu se može dati po kapi ono što ga pripada, a viši to isto može učiniti nama. Doduše, u iznimnim slučajevima, i onaj niže vrste dokopa se kape drugoga, skine mu je s vlastite glave, ali za tu stvar mora čovjek biti posebno talentiran. Ovdje spada i slučaj da se nekome skroji kapa, drugim riječima sredi situacija na bilo koji način: u kući, u službi i u novcu. Ovakvo krojenje kape znadu opet dobri majstori i, što je zanimljivo, bez uzimanja ikakve mjere i k tome sasvim besplatno.

Povremeno znamo reći da nam je svega puna kapa. Obično je to onda kad smo postigli mnogo ili ništa, kad dođemo navrh brda ili pred zid. Tada nam

je, navodno, svega dosta i sve nam je dosadilo. A stvarno je to samo privid: ljudska je narav uporna i domišljata. Nakon kratkog zastanka jednostavno se obrne kapa i ide dalje novom energijom. Ako nam kapu ukradu, dobro je da smo dali osigurati glavu, a kad je sakriju drugom, uživamo gledajući kako je, siromah, na sve strane traži, jer zna da je bez kape nitko i ništa.

Kao i uvijek, ima u životu momenata da nam se slabo piše, pa kažemo, u bezizlaznosti: crna ili meka nam kapa. Jasno je svakom da to doslovce nije upravo tako, već da treba shvatiti u prenesenom značenju i da je inače jako lijepo rečeno. Razljutimo li se, ne damo nikom priviriti pod našu kapu. Neka samo izvoli tražiti svoju izgubljenu na drugom mjestu. Suprotno tome, kad smo raspoloženi, znamo davati kapom i šakom svima oko sebe. Ali, kad dođe kraj tomu veselju i oduševljenju, istom šakom udaramo se u glavu, pitajući ovu istu (glavu) gdje je malo prije bila!

Kapa se mora ili kupiti ili dobiti od nekog, jer ne raste na drvetu. Ako nam nije po mjeri, mjerodavni odmah posumnjaju da je nekom otuđena ili bar posuđena, pa imamo neugodnosti. Zato su tu kapari koji zgotovljavaju kape, ali mnogo puta mi ne znamo ime majstora. Oni su, recimo, skromni, u pozadini, iznenada nam pošalju kapu, a naša je stvar da je po uobičajenoj modi nosimo. Vjerojatno ih imaju veću količinu na skladištu, kad ih tako brzo dostave. Nekim kaparima u poslu pomažu i supruge, koje se onda zovu kaparice.

Malo su uvredljivi nazivi za naš predmet, a ponekad se čuju: kapetina, kapurina a možda i kapina. A nije baš zgodno ni kapati se, to jest igrati se s kapama. Da ne bi bilo zabune, naziv kaponja nosi ponetko koji kapu možda nije imao u ruci za svoga života.

S čovječje kape prešlo je ime i na druge stvari, pa tako i žir ima kapu, a ima je i toranj. Stoji ona na kotlu za pečenje rakije, na automobilu i u frizera za žene. A i dimnjak se znade ponositi kapom kao i obična kuća, kad obilan snijeg zapraši. I jedna vrst kokoši nosi svoju kapu s kojom se rodila. Kapicu pak nosi fina cipela kao i opanak.

Kad nam na mostu nagli vjetar odnese kapu, nije čovjeku ugodno i kao da je neka sramota. Doduše, nekako bi se to pregorjelo, ali je nepopravljiva šteta ako smo pod kapom imali vrapca i on je sada nepovratno odlepršao.

Na kraju, s kapom treba znati (postupati). Lijepo je vidjeti stvora kad kapu zabaci, zaturi, nabije, natuče, navuče na čelo ili preko ušiju. Tada kapa govori svojim jezikom a da nosilac iste ne treba usta otvoriti. Ali ipak, prevladava mišljenje, iznad svega najljepše je kapu nakriviti i reći: baš nas briga za cijeli svijet!

Stjepan DŽALTO

Neka se bar smrti zagrle

Ja nemam sna često,
A ti mirno spavaš.
(Tako mi se čini.)
Bar vrata odškrini
Da mi se srce ne lomi,
(Ili ga slomi),
Da se bar smrti zagrle.

Starom drugu

Vjekoslavu Paraću

Sjećaš li se, Vjeko, kad smo s lapadskih stijena
pozdravljali sunce na zalasku
kao magi na hridi
dignutih ruku?
Valovi su treperili milijardama sitnih dragulja
a sunce se spuštalo
polako
i svečano
u zlato i krv,
a onda na nebu planula zelena zraka
kao barjak pobjede.
Davno je to bilo:
sunce je još i u nama
prostiralo biserne sagove
po gibivoj pučini snova.
Danas žmiruca
a ja ga i opet gledam
ali samo okom stilite,
i dok dižem ruke
na pozdrav
ono zagrće slavom
stara pognuta leđa
dobroga staroga Vjeke
koji se na Olimp penje.

Stjepan DŽALTO

Kad mi svega bude dosta

Kad mi svega bude dosta
(Pa i samih dragih gosta),
Neću suze liti.
(Fino ću ih skriti.)
Neću ni očajati,
Neću ni zdvajati.
Razapet na križu popit ću ocat,
Misleć da je vino,
I bit će mi fino.

Nepoznati podaci o kapelnicima splitske prvostolnice XVIII. i XIX. stoljeća

Poznatu činjenicu da se u računskim knjigama često mogu naći dragocjeni a ponekad i jedini pouzdani podaci o glazbenicima, književnicima i općenito o umjetnicima prošlih stoljeća, potvrđuju i troškovnici splitske Bratovštine Presvetog Otajstva. Tako se u svesku 227, u kojem su zabilježeni izdaci bratovštine od godine 1742. do 1816, nalazi znatan broj (najčešće vlastoručno pisanih i potpisanih) potvrda kapelnika splitske prvostolnice od 1753. do 1816, koje omogućuju da se još točnije i potpunije utvrdi razdoblje djelovanja don Benedetta Pellizzarija, dr. Julija Bajamontija, dr. Ante Albertija, don Ivana Jeličića i don Agostina Galassa. Naime, djelatnost tih splitskih glazbenika do danas nije bila nepoznata, ali u postojećoj literaturi ima više netočnosti i neslaganja oko godina stupanja na dužnost i dužinom trajanja njihove službe, pa ću stoga na ovom mjestu ispraviti te propuste ili (i) nadopuniti njihove životopise.

Za *don Benedetta Pellizzarija* dosad se tvrdilo da je službu kapelnika splitske prvostolnice obavljao od godine 1755. do 1789.[1] To je samo djelomično točno, to jest točno je samo to da je djelovao do godine 1789. Međutim, početak njegova djelovanja treba pomaknuti u godinu 1753. Te je godine odlukom Velikog vijeća od 25. studenoga imenovan za kapelnika na rok od pet godina. Iako je imenovan tek krajem mjeseca na temelju potvrde od 24. travnja 1755, kojom *Jerolim Capogrosso-Kavanjin* potvrđuje da je od predsjednika Bratovštine *Jerolima Luposignolija* primio 240 lira kao plaću za kapelnika prvostolnice u prvoj godini njegove službe, moglo bi se zaključiti da se Pellizzari na dužnosti kapelnika nalazi već 1. studenoga 1753. Jer, godišnja plaća kapelnika iznosila je 480 lira, pa bi u navedenom slučaju Pellizzari bio isplaćen za polugodišnje djelovanje od 1. studenoga 1753. do 30. travnja 1754 *(dokumenat I)*. Iako točan datum početka službovanja don Benedetta Pellizzarija nije potpuno pouzdan, ipak nema nikakve sumnje da se na dužnosti kapelnika nalazio godine 1754, što potvrđuje vlastoručno potpisana potvrda od 13. lipnja 1755, u kojoj izjavljuje da je od već spomenutog predsjednika Bratovštine primio plaću u iznosu od 480 lira za razdoblje od 1. svibnja 1754. do 1. svibnja 1755 *(dokument II)*.

U računskoj knjizi Bratovštine Pellizzari, u dvanaest vlastoručno pisanih namirnica od godine 1756. do 1787, potvrđuje primitak redovite plaće,[3] a zadnji put takvu potvrdu ispisuje 29. svibnja 1788 *(dokument III)*. Potvrda o primitku plaće za razdoblje od 1. srpnja 1788. do 30. lipnja nije sačuvana, ali je nesumnjivo da je bio isplaćen i za tu godinu, jer službu nije prekidao do smrti, o čemu svjedoči i isplata dijela godišnje plaće od 1. srpnja 1789. do 11. studenoga 1789 (dan Pellizzarijeve smrti), koji je dne 10. prosinca 1789. isplaćen *Klari Čulić*, maestrovoj kućanici *(dokument IV)*, koju je on oporučno imenovao svojom nasljednicom.[4]

Na temelju navedenih potvrda može se zaključiti da je don Benedetto Pellizzari kao kapelnik splitske prvostolnice djelovao od 1. studenoga 1753 (?) do 11. studenoga 1789, to jest punih 36 godina, a to je, barem koliko je meni poznato, najduži »radni staž« nekog splitskog prvostolničkog kapelnika. Kroz to vrijeme Pellizzari je skladao oko 300 skladbi (misa, moteta, himni, responsorija, muka, litanija itd, itd.).[5] Prema ocjeni Velikog vijeća podigao je kapelu Sv. Dujma na zavidnu visinu *»tolikim virtuoznim izvedbama zbog kojih je splitski pjevački zbor postao najslavniji u Dalmaciji«* i *»predmetom divljenja i zavisti svima ostalima u pokrajini«*, a svoju je službu obavljao *»neobičnim žarom i izvanredno dubokim znanjem«*, odgojivši ujedno čitav niz splitskih glazbenika.[6] Vjerojatno je bio i prvi učitelj svojim kasnijim nasljednicima: Bajamontiju, Albertiju, Galassu i Jeličiću. (Fotokopija br. 1)

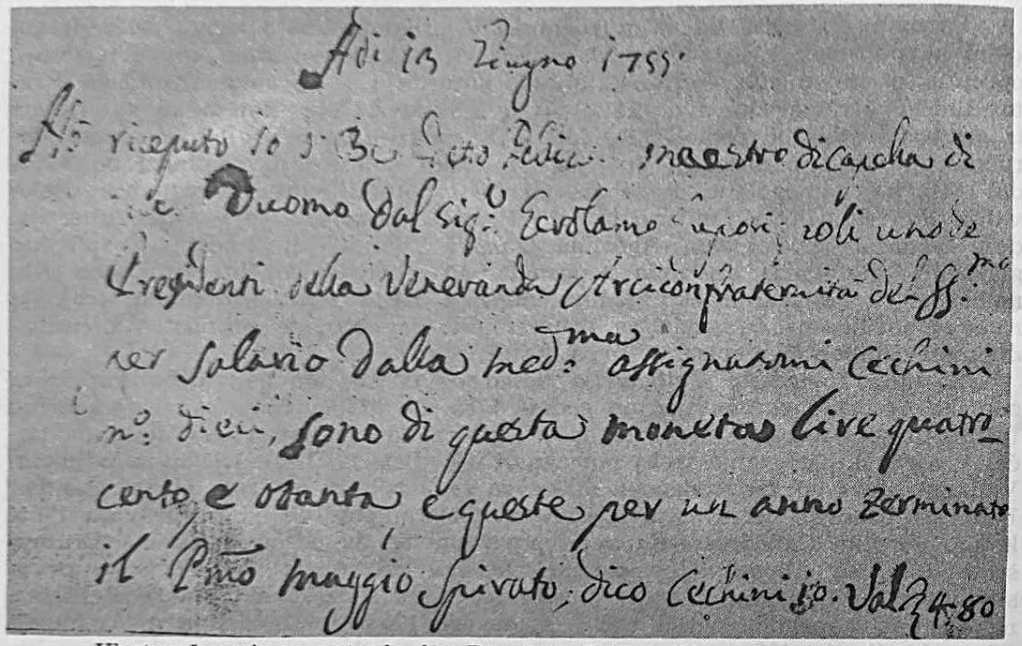

Vlastoručno pisana potvrda don Benedetta Pellizzarija od 13. lipnja 1755.

Prema literaturi, *dr. Julije Bajamonti* kao kapelnik prvostolne crkve sv. Dujma djelovao je od godine 1790. do smrti 1800.[7] I to je potpuno točno. Međutim, troškovnik Bratovštine Presvetog Otajstva unosi stanovitu zabunu. Naime, prema vlastito napisanoj i potpisanoj potvrdi od 11. prosinca 1790, Bajamonti bi se u spomenutoj službi nalazio već od 11. studenoga 1789, jer je rečenog datuma (11. prosinca 1790) primio iznos godišnje plaće od 480 lira za razdoblje od 11. studenoga 1789. do 11. studenoga 1790 (*dokument V*). Ali, nemoguće je da je tu službu doista obavljao od dana Pellizzarijeve smrti (11. studenoga 1789), jer se gotovo do konca svibnja 1790. nalazio u Hvaru kao gradski liječnik.[8] Možda je djelovao samo nekoliko dana u studenom 1789, kad je — očekujući skori odlazak iz Hvara — obitelj (ženu i kćer Jelenu) preselio u Split.[9] Budući pak da je navedeni iznos jednogodišnje plaće primio u cijelosti, očito je da je uprava Bratovštine bila »široke ruke«, odnosno da je uzela u obzir objektivne teškoće (nedolazak Bajamontijeva nasljednika u liječničkoj službi u Hvar) i isplatila glazbenika i za onaj dio posla koji nije obavio.

Tako nam taj primjer omogućava da lakše shvatimo zašto je *fra Ivan Lukačić* na zbirci duhovnih koncerata »Sacrae cantiones«, tiskanoj u Mlecima jamačno u ožujku ili travnju godine 1620, označen kao »prefekt glazbe« splitske metropolitanske crkve, iako je tu službu počeo obavljati tek u lipnju 1620.[10] Vjerojatno su i on i Bajamonti već ranije bili imenovani kao kapelnici, a iz određenih i opravdanih razloga svoju djelatnost započeli kasnije. Možda je takav slučaj bio i s don Benedettom Pellizzarijem, pa stoga ne tvrdim s punom sigurnošću da je dužnost kapelnika počeo obavljati već 1. studenoga 1753, nego možda tek 1. svibnja 1754. (Fotokopija br. 2)

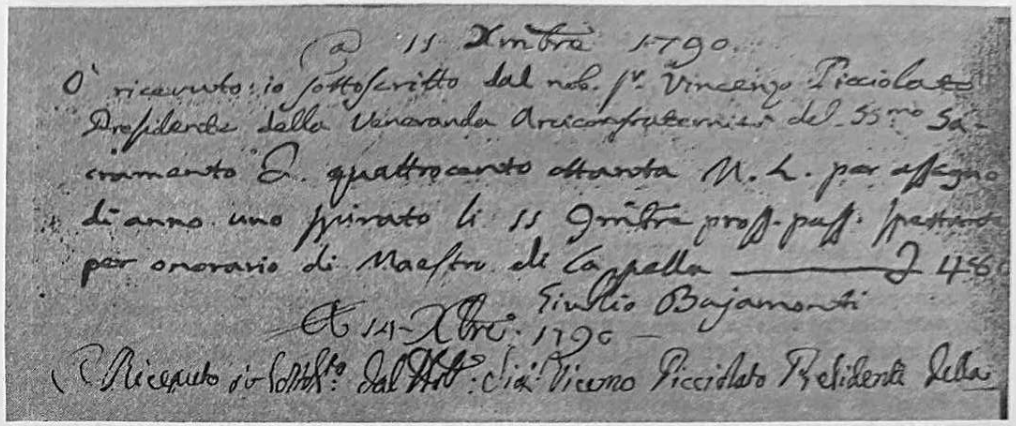

Vlastoručno pisana i potpisana potvrda Julija Bajamontija od 11. prosinca 1790.

Uz navedenu, u računskoj knjizi sačuvano je još 10 Bajamontijevih vlastoručnih potvrda.[11] Nakon njegove smrti neisplaćeni iznos za razdoblje od 1. lipnja do 11. studenoga 1800. (dan smrti) naplatila je 1. siječnja 1802. njegova kći *Jelena (dokument VI)*.

Za *dr. Antu Albertija* Niko Kalogjerà navodi da se kao kapelnik spominje samo godine 1801,[12] a Albe Vidaković dodaje: *»čini se da je djelovao do 1803«*.[13] Prema troškovniku Bratovštine, on je na toj dužnosti bio od 1. prosinca 1800. do smrti 11. veljače 1804.

Poslije smrti dr. Julija Bajamontija za mjesto kapelnika natjecao se don Ivan Jeličić, ali, budući da je namjeravao otići na studij glazbe u Italiju, predložio je da ga, ukoliko bude izabran, u službi zamjenjuje *Angelo Bonifazij*. Veliko vijeće, međutim, nije prihvatilo njegovu molbu, nego je za kapelnika imenovalo svog člana dr. Antu Albertija koji je kao glazbenik bio već dovoljno poznat.[14]

U računskoj knjizi Bratovštine sačuvane su tri Albertijeve vlastoručno napisane i potpisane potvrde (od 30. lipnja 1801, 22. lipnja 1802. i 22. lipnja 1803).[15] Iz prve je vidljivo da je na dužnost stupio 1. prosinca 1800 *(dokument VII)*, a iz potvrde od 18. ožujka što ju je potpisala njegova žena *Marija*, da ju je obavljao do smrti 11. veljače 1804 *(dokument VIII)*. (Fotokopija br. 3)

Za splitskog svećenika *don Agostina Galassa* Kalogjerà navodi da je bio orguljaš, kapelnik i korist od godine 1816. do 1818; da je mnogo pobolijevao te da je umro u siječnju 1818.[16] Ti su podaci samo djelomično točni i uglavnom nepotpuni.

Don Agostin Galasso kao glazbenik u službu prvostolnice stupa znatno prije godine 1816. Poslije Albertijeve smrti, od 15. veljače 1804. do 28. veljače 1805. obavlja dužnost *zamjenika* kapelnika, kako je to navedeno u vlastoručno

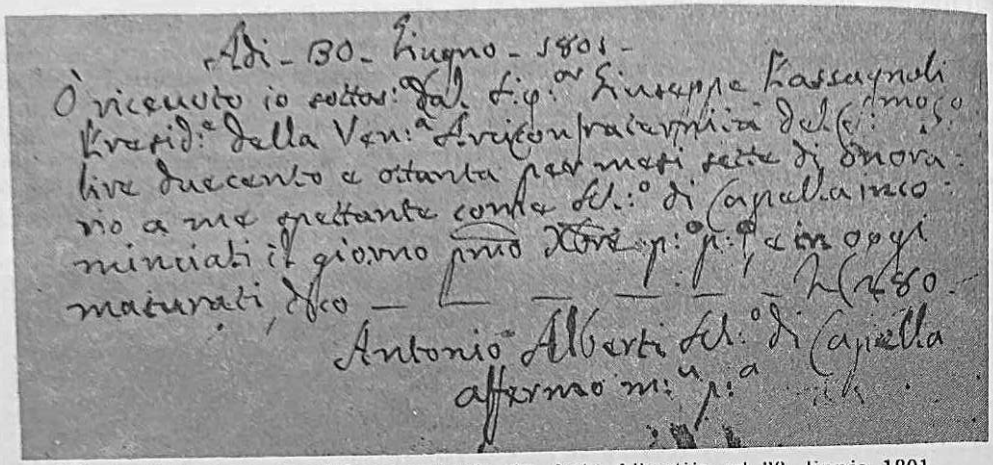

Vlastoručno pisana i potpisana potvrda dr. Ante Albertija od 30. lipnja 1801.

napisanoj i potpisanoj potvrdi od 7. ožujka 1805 *(dokument IX)*. Kao *kapelnik* ponovno se javlja poslije smrti don Ivana Jeličića, odnosno u tom svojstvu djeluje od 6. travnja 1811. pa vjerojatno sve do smrti. Kažem vjerojatno zbog toga što je njegova zadnja plaća isplaćena 21. studenoga 1816 *(dokument X)*. Kasnije potvrde nisam uspio pronaći, a budući da se sljedeći kapelnik *Giuseppe Lamperini* spominje tek u siječnju 1818, treba prihvatiti Kalogjerinu tvrdnju da je Galasso kao kapelnik djelovao sve do smrti, točnije do Lamperinijeva dolaska, jer don Agostin Galasso nije umro u siječnju, nego u svibnju 1818. U zapisu o smrti nije navedena njegova kapelnička služba, nego samo pripadnost svećeničkom staležu, što znači da u trenutku smrti nije obavljao dužnost kapelnika. Inače, Agostin Galasso rođen je u Splitu 2. kolovoza 1764,[17] u kojem je i umro 1. svibnja 1818.[18] Iza sebe je, koliko je poznato, ostavio tri skladbe.[19]

Poslije smrti dr. Ante Albertija, kako je već navedeno, Galasso je *zamjenik* kapelnika, što znači da je u tu službu bio *privremeno* postavljen dok se ne izabere stalni kapelnik. I doista, tako bi to i bilo jer je 9. travnja 1804. Veliko vijeće imenovalo hvarskog svećenika *don Josipa Raffaellija* za prvostoličkog kapelnika na rok od 5 godina. Međutim, Galasso je »privremenu« dužnost zamjenika kapelnika nastavio obavljati sve do 28. veljače 1805, budući da Raffaelli koji je u međuvremenu postavljen na istu dužnost, ali u rodnom Hvaru, nije ni došao u Split, niti je o svom nedolasku obavijestio Veliko vijeće.[20]

O tomu kakove su bile glazbeničke sposobnosti i stručna sprema don Agostina Galassa, nemamo nikakovih podataka, ali je opravdano pretpostaviti da nisu bile na takovoj visini, da bi potpuno uspješno mogao obavljati vrlo odgovornu dužnost prvostoličkog kapelnika, jer bi ga u protivnom Veliko vijeće bilo imenovalo stalnim kapelnikom kad je doznalo da Raffaelli ne prihvaća povjerenu mu službu. Činjenica, pak, da je Galasso od 1811. do 1818. ipak bio *stalni* kapelnik, može se tumačiti na dva načina: 1. da je u međuvremenu stekao stručnu spremu i iskustvo, odnosno da se »usavršio«; 2. da poslije Jeličićeve smrti Veliko vijeće nije imalo na raspolaganju prikladnu osobu kojoj bi povjerilo tu dužnost. Prva mi se pretpostavka čini vjerojatnijom, jer je teško vjerovati da u sedam godina (1811—1818) Split nije mogao dobaviti sposobnog kapelnika. (Fotokopija br. 4)

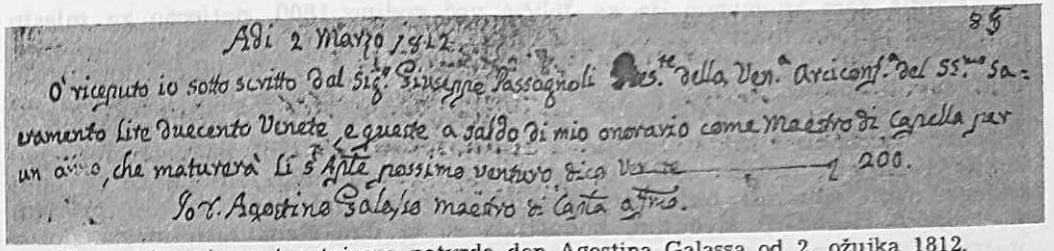

Vlastoručno pisana i potpisana potvrda don Agostina Galassa od 2. ožujka 1812.

U bogatom, višestoljetnom nizu kapelnika i orguljaša splitske prvostolnice *don Ivan Jeličić* posebno je zanimljiva pojava. Ne zbog toga što je domaći sin, Splićanin (bilo ih je i prije njega), niti zbog toga što se kao glazbenik školovao u Italiji (Lukačić je titulu magistra glazbe dobio u Rimu), nego zbog toga što je u izravnoj vezi s *Francescom Gasparinijem*, kapelnikom i orguljašem, koji je u Splitu djelovao krajem XVII. i na početku XVIII. stoljeća, da bi — nezadovoljan oduzimanjem orguljaševih doplataka u korist nabave novih, odnosno obnove starih orgulja 1702 — iznenada napustio taj grad, službu i obitelj (oženio se u Splitu i tu mu se rodilo troje djece) i netragom nestao.[21] Kad je odlazio iz Splita, vjerojatno nije mogao niti naslutiti ili pretpostaviti da će ga na dužnosti, koju je upravo napustio, poslije punih sto godina naslijediti njegov — praunuk. Naime, don Ivan Jeličić sin je kćeri Gasparinijeva sina *Antonija*.

Don Ivan Jeličić rođen je u Splitu 18. svibnja 1772. a i umro je u rodnom gradu 5. travnja 1811. Za svećenika je zaređen također u Splitu, a glazbu je vjerojatno najprije učio u don Benedetta Pellizzarija, a zatim i u Mlecima. Sačuvano je šezdesetak njegovih skladbi.[22]

O njegovoj glazbeničkoj djelatnosti u prvostolnici Niko Kalogjerà piše: »*G. 1804, 1806. i 1807. bio je magister i orguljaš don Ivan Jeličić, profesor u Splitu.*«[23] a Albe Vidaković: »*Od 1804. do 1807. bio je dirigent i orguljaš don Ivan Jeličić, profesor u Splitu.*«[24] Ti podaci nisu točni i nepotpuni su. (Fotokopija br. 5)

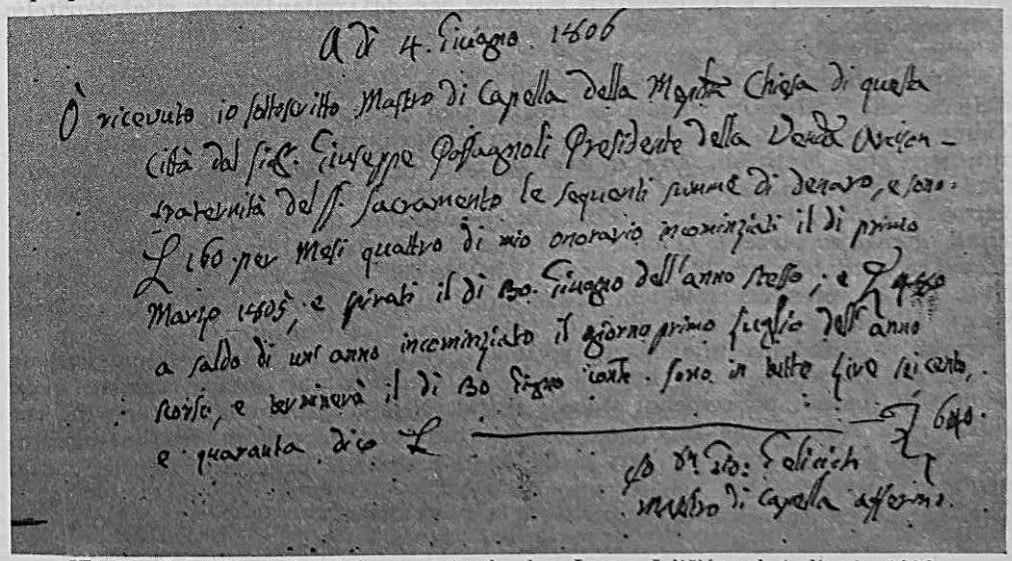

Vlastoručno pisana i potpisana potvrda don Ivana Jeličića od 4. lipnja 1806.

Ranije sam spomenuo da se Jeličić već godine 1800. natjecao za mjesto kapelnika, ali da njegova molba nije bila prihvaćena, odnosno da je za kapelnika imenovan dr. Ante Alberti. Poslije Albertijeve smrti Jeličić vjerojatno nije bio u Splitu, jer bi ga Veliko vijeće jamačno odmah bilo imenovalo za kapelnika mjesto don Agostina Galassa. Istina, to je Vijeće svojim članovima *Dujmu Grisogonu* i *Nikoli Iveliju* 29. srpnja 1804. povjerilo da pronađu *»sposobna i valjana čovjeka, koji će nositi službu kapelnika«*, te da će se onaj kojega nađu smatrati izabranim *»za dvije godine od dana, u koji prihvati poslove te službe«*.[25] Međutim, budući da se ta dva člana nisu mogla složiti u izboru, Veliko je vijeće na sjednici od 1. ožujka 1805. prihvatilo prijedlog Nikole Ivelija da se za kapelnika imenuje don Ivan Jeličić, o čijim glazbeničkim sposobnostima Vijeće ima najpohvalnije mišljenje.[26] I zaista, od toga dana Jeličić počinje svoju službu, što dokazuje i potvrda od 4. lipnja 1806, kojom don Ivan Jeličić potvrđuje da je primio 640 lira kao plaću za razdoblje od 1. ožujka 1805. do 30. lipnja 1806 (*dokument XI*). Kasnije potvrde nose datume od 27. lipnja 1807, 5. srpnja 1808, 20. lipnja 1809. i 1. srpnja 1810.[27] Iz posljednje potvrde (1. srpnja 1810) vidljivo je da je isplaćen za razdoblje od 1. srpnja 1809. do 30. lipnja 1810 (*dokument XII*). Nisam mogao ustanoviti je li poslije njegove smrti netko primio plaću za razdoblje od 1. srpnja 1810. do 5. travnja 1811. Ali, nema sumnje da je službu obavljao do smrti, jer se don Agostin Galass kao kapelnik susreće tek 6. travnja 1811, a i u zapisu o smrti za Jeličića je navedeno da je *»Maestro di Capella di questa Cattedrale«*.[28]

* * *

Troškovnik Bratovštine Presvetog Otajstva od 1742. do 1816, uz navedene, sadrži još nekoliko zanimljivih podataka o jednoj »glazbeničkoj« službi u splitskoj prvostolnici. O kojoj je službi riječ?

Prilikom obnove velikih orgulja godine 1702. orguljar *Carlo Beni*, koji je sa svojim suradnicima obavio taj rad, predložio je *»naručiteljima da postave jednu stalnu osobu koja će gaziti mjehove, jer da izmjenjivanje mjehogazitelja šteti orguljama«*, što je bilo i prihvaćeno, pa su u tu svrhu *»po dva srebrena dukata dali i Kaptol i nadbiskup«*.[29]

Svojedobno sam iznio pretpostavku *»da je služba mjehogazitelja u XVIII. stoljeću bila stalna«*.[30] Podaci iz troškovnika Bratovštine sada je potvrđuju. Naime, u toj su knjizi sačuvane i potvrde nekolicine mjehogazitelja. Prvi od njih je *Petar Maficioli*, koji u dva navrata — 7. rujna 1743. i 20. svibnja 1746. — potvrđuje primitke jednogodišnje plaće u iznosu od 20 lira.[31] Od 11. listopada 1755. do 12. lipnja 1766. *Stjepan Buble* devet puta potvrđuje primitak godišnje plaće.[32] Godine 1787. kao mjehogazitelj isplaćen je *Antonio Bacon* za razdoblje od 22. studenoga 1786. do 30. lipnja 1787.[33] Od 17. veljače 1790. do 20. prosinca 1804. za posao mjehogazitelja trinaest je puta isplaćen *Franjo (Frane) Zorzi*,[34] a 30. svibnja 1816. *Domenico Corlaiter*.[35]

Iako u isplatama mjehogazitelja ima i većih vremenskih prekida, kad se ne susreće ni jedna osoba koji bi bila isplaćena za taj posao, ipak se može govoriti o (barem povremeno) stalnoj službi. Nije, međutim, isključeno da sve isplate nisu registrirane ili da su možda ubilježene na nekom drugom mjestu. U svakom slučaju može se tvrditi da se o preporuci orguljara Benija vodilo računa.

* * *

Izneseno nesumnjivo omogućuje da se što potpunije i točnije utvrdi razdoblje djelovanja navedenih kapelnika i tako isprave netočni ili nadopune nepotpuni podaci o njihovoj djelatnosti u splitskoj prvostolnici, te da doznamo nešto više o ne baš zanemarivoj službi mjehogazitelja, a time ujedno dobijemo i potpuniju sliku o splitskom glazbenom životu u XVIII. i u prvim desetljećima XIX. stoljeća.

BILJEŠKE

1. Niko Kalogjerà, *Povjesne crtice o glazbenim prilikama splitske stolne crkve*, »Sv. Cecilija«, g. XVIII. (1924), br. 4 , str. 127; Albe Vidaković, *Izvještaj o radu na sakupljanju muzičkih neumatskih kodeksa i o pregledu knjižnica u Splitu, Trogiru i Hvaru*, Ljetopis JAZU, knjiga 61, Zagreb 1956, str. 505.
2. Vidi prijepis molbe don Benedetta Pellizzarija u Arhivu Namjesništva, g. 1844, IV/2, sv. 783, br. 23601, dokument br. 45. od 25. studenoga 1753, Historijski arhiv Zadar.
3. *Archivium Capituli Cathedralis Spalatensis* (dalje ACS), sv. 227, list 23, 24', 26, 28', 30, 31', 35', 37, 40', 41', 43'. i 46.' — Arhiv splitske nadbiskupije.
4. Oporuka don Benedetta Pellizzarija, Zbirka oporuka, sign. III/5, 105/582 — Historijski arhiv Split.
5. Kalogjerà (n.r., str. 127) spominje samo nekoliko njegovih skladbi. Kaže da je više toga skladao, te da je započeo latinsku misu, ali da je nije dovršio, pa je očito da je vidio samo mali dio njegova opusa, u kojem ima desetak (latinskih) misa. S druge strane Vidaković (n.r., str. 505) navodi da je *»napisao preko 400 različitih skladba«*, što je, također, netočno. Vidaković je do tog broja došao na taj način, što je, popisujući svojedobno arhivalije Glazbenog arhva splitske prvostolnice, duplikate i triplikate partitura pojedinih skladbi u konačnom zbroju iskazivao kao broj djela, a ne arhivskih jedinica. Koliko sam dosad mogao utvrditi, Pellizzari je napisao oko tri stotine skladbi.
6. Arhiv Namjesništva (vidi bilješku br. 2), dokument br. 60. od 7. ožujka 1790.
7. N. Kalogjerà, n.r., str. 127; A. Vidaković, n.r. str. 505.
8. Iz rukopisne zbirke koncepata Bajamontijevih pisama lako je utvrditi da je u Hvaru sigurno bio do 12. svibnja 1790; da se u Bolu na Braču nalazi 26. svibnja 1790, a sutradan u Sutivanu. Iz Splita se prvi put javlja 29. svibnja 1790. Vidi Bajamontijevu ostavštinu u splitskom Arheološkom muzeju, sign. 49 h, Pisma I, list 75.
9. Dne 18. prosinca 1789. javlja iz Hvara Deši Gozze u Dubrovnik da je bio nekoliko dana u Splitu, u koji je, očekujući nasljednika u liječničkoj službi, preselio svoju malu obitelj. Vidi Arhiv Bassegli (Gozze, C 1—2, 17, pismo br. 18, Historijski arhiv Dubrovnik. U Splitu je bio u prvoj polovici studenoga 1789. Usporedi zbirku koncepata njegovih pisama u splitskom Arheološkom muzeju (Pisma I, list 70.'); dva pisma pisana su 8, a jedno 13 studenoga 1789.
10. Ivan Bošković, *Ivan Lukačić kao kapelnik splitske prvostolnice*, »Lukačić« Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u povodu 400. obljetnice rođenja Ivana Marka Lukačića, Provincijalat franjevaca konventualaca, Zagreb, 1987, str. 92—93.
11. ACS, sv. 227, list 50', 51 (dva puta), 53, 56, 58, 60, 62, 64. i 69.
12. N. Kalogjerà, n.r., sv. 5, str. 160.
13. A. Vidaković, n.r. str. 505.
14. Ivan Bošković, *Glazbenik i skladatelj Angelo Bonifazij*, »Marulić«, g. XII, br. 2, ožujak—travanj 1979, str. 136.
15. ACS, sv. 227, list 71', 74', i 76'.
16. N. Kalogjera, n.r. sv. 5, str. 160.
17. Matice krštenih, knjiga XII, list 123, Historijski arhiv Split.
18. Matice umrlih, knjiga VII, list 98', Historijski arhiv Split.
19. U Hrvatskom glazbenom zavodu (Zbirka Udina-Algarotti) nalaze se dvije Galassove skladbe, *Messa di D. Agostino Galasso* (Kyrie, Gloria, Credo), F-dur, $\frac{3}{4}$ (TT + bc.); sign. LXI. C; *Tantum Ergo a 2 Del Sig Dn Agostin Galasso*, F-dur, $\frac{3}{4}$ (TB + bc.) sign. LXVIII. M, a u Glazbenom arhivu splitske prvostolnice *Tantum ergo*, Es-dur, $\frac{4}{4}$ (TB), sign. LXXXII 1341.

20. Ivan Bošković, *Prinosi životopisu Josipa Raffaellija, (1767—1843)*, Arti musices, sv. 13/1. Zagreb, 1982, str. 19—22.

21. Ivan Bošković, *Novi podaci o starim Splitskim orguljašima*, »Sv. Cecilija«, g. XLIII, br. 3, srpanj—rujan 1973, str. 79; isti, *Nepoznati splitski orguljaši XVII. i XVIII. stoljeća*. Arti musices, 6, Zagreb 1975, str. 90—91; isti, *O orguljama splitske stolnice iz godine 1702*, »Sv. Cecilija«, g. XLVI, br. 3, srpanj—rujan 1976, str. 73; isti, *Splitski orguljaš Francesco Gasparini*, Arti musices, sv. 8/2, Zagreb 1977, str. 123—135.

22. Opširnije ću o tom kapelniku i skladatelju pisati u članku *»Bio-bibliografski podaci o don Ivanu Jeličiću«*.

23. N. Kalogjerà, n.r., sv. 5, str. 160.

24. A. Vidaković, n.r., str. 505.

25. I. Bošković, *Prinosi životopisu Josipa Raffaellija...*, str. 20.

26. Na istom mjestu, str. 21.

27. ACS, sv. 227, list 80, 81', 82'. i 83.'

28. Matice umrlih, knjiga VII, list 36,' Historijski arhiv Split.

29. I. Bošković, *O orguljama splitske stolnice...*, str. 73.

30. Na istom mjestu, bilješka br. 25.

31. ACS, sv. 227, list 2.' i 6.

32. ACS, sv. 227, list 21', 24, 29', 32', 36, 37', 40', 41.' i 43.'

33. ACS, sv. 227, list 46.'

34. ACS, sv. 227, list 48', 52, 54, 57, 59, 61', 63', 67, 70, 72', 75, 77.' i 78.' Osim navedenih u svesku 246. ACS nalaze se još dvije potvrde o isplatama mjehogazitelja Franje Zorzija od 29. rujna 1796. i 24. prosinca 1796, obje na 11. stranici tog sveska.

35. ACS, sv. 227, list 86.'

Dokumenti:

I.

Adi — 24 — Aprile 1755. Spalato
Ho riceputo io Girolamo Capogrosso Cauagini dal Sig(nor) Girolamo Luposignoli Presid(en)te della Ve(nera)nda Arciconf(raterni)tà del S(antissi)mo Zecchini d'oro n(umer)o cinque, sono Lire duecento, e quaranta di questa Moneta, per alterettanti da me esborsati a conto del Salario assegnato dalla sud(ett)a Arciconf(rateni)tà a questo R(evere)ndo Maestro di Capella nel primo Anno della sua Condotta, dico Zecch(in)i n(umer)o 5 ual ..... L 240
ACS, sv. 227, list 19.'

II.

Adi 13 Giugno 1755.
Ho riceputo io D. Benedetto Pellizzari Maestro di Capella di questo Duomo dal Sig(no)r Gerolamo Luposignoli uno de Presidenti della Veneranda Arciconfraternità del SS. mo per Salario dalla med(esi)ma assignatomi Cechini n(umer)o dieci, sono di questa Moneta lire quatrocento, e ottanta, e queste per un anno terminati il P(ri)mo Maggio Spirato, dico Cechini 10. Val L 480
(Vlastoručni Pellizzarijev zapis)
ACS, sv. 227, list 20.'

III.

Addi 29. Maggio 1788. Spalato
Ho ricevuto io sottoscritto dal Sig(no)r Zuanne Manola Presid(en)te della V(enera)nda Arciconf(raterni)tà del SS:mo Sacram(en)to di q(ues)ta Città lire quattrocento ottanta importare di mio assegnam(en)to di Mesi dodeci da p(ri)mo Luglio 1787. sino a tutto Giugno p(rossim)o v(entur)o dico ..... L 480: —

Io D. Bened(et)to Pellizzari aff(er)mo
(Pellizzarijev potpis; zapis je pisala druga ruka.)
ACS, sv. 227, list 48.

IV.

a(di) 10 Xbre 1789.
Ho ricevuto io Clara Ciulich come erede del Deff(on)to S(igno)r D(o)n Benedetto Pellizzari fu Maestro di Capella lire Cento settanta quatro e mezz dal Sig(no)r Giuseppe Passagnoli Pressid(en)te della Veneranda Arciconf(raterni)tà del Santiss(i)mo Sacramento, e q(ues)te p(er) saldo del di Lui onorario, che avanzava dal primo di Luglio p(rossim)o p(assat)o sino il g(ior)no 11 9bre inclusive. Dico..... L 174:10
Io Don Agostin Galasso affermo per la sudetta Clara Ciulich per non sapere scivere la medesima.
ACS, sv. 227, list 48.'

V.

a 11 Xmbre 1790

O ricevuto o sottoscritto dal nob(il) s(igno)r Vincenzo Picciolato Presidente della Veneranda Arciconfraternità del SS. mo Sacramento L quattrocento ottanta M(oneta) L(unga) per assegno di anno uno spirato li 11 9mbre pross(imo) pass(ato) spettante per onorario di Maestro ci Cappella 1 480

Giulio Bajamonti

(Vlastoručni zapis i potpis)
ACS, sv. 227, list 50.'

VI.

Addi 1 Genaro 1801

Ricevo io sottoscritta dal Sig(no)r Giuseppe Passagnoli Presidente della Ve(nera)nda Scuola del S(antissi)mo Sacramento L due cento quatordeci, e soldi dodeci per Saldo dell' onorario dovuto al quondan mio padre per cinque mesi e giorni undeci corsi dal primo giugno sino tutto il di 11 9bre prossimi passat come Maestro da Capella dico L 214:12

Elena Bajamonti aff(er)mo

(Vlastoručni zapis Jelene Bajamonti?)
ACS, sv. 227, l st 70—70.'

VII.

Adi — 30 — Giugno — 1801 —
O riceuuto io sottos(critt)o dal Sig(n)or Giuseppe Passagnoli Presid(ent)e della Ven(erand)a Arciconfraternità del S(antissi)mo S(acrament)o lire duecento e ottanta per mesi sette di onorario a me spettante come M(aestr)o di Capella incominciati il giorno p(ri)mo Xbre p(rosssim)o p(assat)o, e in oggi maturati, dico ..... L 280
Antonio Alberti M(aestr)o di Capella affermo m(an)o p(ropri)a

(Vlastoručni zapis i potpis)
ACS, sv. 227, list 71.'

VIII.

Adi 16. Marzo 1804.

Ricevei io sottosc(rit)ta dal Nobil Sig(nor) Co(nte) Giacomo Cindro Presid-(ent)e dell' Arciconfraternità del S(antissi)mo Sacramento per onorario del defonto mio Marito a saldo di tutto il g(ior)no 11 Febraro dec.° L 300

Maria Alberti affe(rmo)

(Vlastoručni potpis Marije Alberti)
ACS, sv. 227, list 77.

IX.

Adi 7 Marzo 1805

Ho riceputo io sotto scritto d'aver riceputo per onorario come Vice Maestro di Capella per un anno p(rossimo) p(assato) e tutto Febraro Lire cinque cento dico ..... L 500: —

Io D. Agostino Galasso aff(er)mo
(Vlastoručni zapis i potpis)
ACS, sv. 227, liist 78.'

X.

Adi 21 9bre 1816. Spalato

Ho riceputo dal Sig(no)r Zanetto Manola Presidente della Arciconf(raterni)tà del S(antissi)mo Sacramento lire cento venete per suplimento di mie competenze come Maestro di Capella di mezzo anno maturato li 5 8bre p(rossimo) pas(sato)dico ..... L 100: =

D. Agostino Galasso Maestro di Capella.
(Vlastoručni zapis i potpis)
ACS, sv. 227, list 87.

XI.

A di 4. Giugno 1806

O ricevuto io sottoscritto Maestro di Capella dela Me(tro)pol(ita)na Chiesa di questa Città dal Sig(no)r Giuseppe Passagnoli Presidente della Ve(nera)nda Arciconfraternità del S(antissimo) Sacramento le sequenti summe di denaro, e sono: L 160 per Mesi quattro di mio onorario incominziati il di primo Marzo 1805, e spirati il di 30. Giugno dell' anno stesso; e L 480 a saldo di in' anno incominziato il giorno primo Luglio dell'anno scorso, e terminerà il di 30 Giugno co(rre)nte. Sono in tutto Lire seicento, e quaranta, dico L 1 640

Io D(o)n Gio(vanni) Gelicich
Maestro di Capella affermo
(Vlastoručni zapis i potpis)
ACS, sv. 227, list 79.'

XII.

A di 1. Luglio 1810

O ricevuto io sotto scritto Ma(e)stro di Capella della M(etro)p(olita)na Chiesa di questà Città dal Sig(no)r Luca Meneghetti Presidente della V(enera)nda Confraternità del SS. Sacramento la summa di lire quattrocento, et ottanta moneta lunga per mio onorario d'un anno già scorso li 30. Giugno. Dico Lire 480.

Io D(o)n Gio(vanni) Gelicich Ma(e)stro affermo m(ano) p(ropria).
(Vlastoručni zapis i potpis)
ACS, sv. 227, list 83.'

Đuro VIDMAROVIĆ

Josip Gujaš-Džuretin vodeći pjesnik hrvatske dijaspore

Književnici koji stvaraju u uvjetima odvojenosti od svoga naroda i domovine, nose u svome djelu tragično povijesno osjećanje. Pojmom etnička dijaspora označavamo manjine i iseljenike, a nikako pojedince koji zbog određenih razloga izbivaju izvan rodne zemlje, ali u trajnom uvjerenju da će prije ili kasnije vratiti se kući, bez obzira što njihov povratak može postati samo neostvariva želja. U prvom slučaju radi se o stvaraocima koji posjeduju dvije domovine, dok se drugi slučaj odnosi na ljude koji su izgubili domovinu. Obično se ovdje radi o stvaraocima koji su zbog političkih razloga otišli u emigraciju, zbog čega se, neopravdano, za njihov rad koristi pojam: disidentska književnost. Smatramo ovakovo rubriciranje neopravdanim, jer sadrži u sebi negativan (politički) naboj, a književnom djelu i prosudbi tog djela strana su neknjiževna polazišta. Potvrdu rečenog možemo shvatiti uvidom u suvremenu književnost češkog naroda.

Prema tome, kada govorimo o književnosti nastaloj u uvjetima dijaspore, tada mislimo, zapravo, na književnost s dvije domovine. Etničku dijasporu čine društvene zajednice ukoliko su sačuvale materinji jezik i historijsku svijest. Potrebno je razlikovati narodnu manjinu od iseljeništva. Razlikuju se po vremenu otrgnuća od matičnog etnosa, dakle i po dubini vlastitog povijesnog sjećanja. To podrazumijeva i sve ostale sadržaje koje nazivamo društvena nadgradnja.

Kada se radi o etničkim manjinama, suvremenim teoretičarima, a poglavito političarima, nedostaje uvd u sljedeće momente bitne za shvaćanje manjine. To su:

1. »Starost« manjine, odnosno dubina njenog povijesnog trajanja.
2. Cjelovitost ili teritorijalna razuđenost prostora koji manjina nastava.
3. Brojnost manjinskog kolektiviteta.
4. Da li je manjina zbog granične linije koja nije vodila računa o cjelovitosti etničkog prostora, stavljena u položaj etničke dijaspore.
5. Historijski i trenutni odnos države većinskog naroda prema dotičnom manjinskom kolektivitetu.
6. Historijski i trenutni odnos države matičnog naroda prema svojim etničkim ograncima.
7. Spremnost države većinskog i države matičnog naroda da svoje etničke manjine pretvore u most suradnje.

Tema našeg rada je informacija o djelu jednog hrvatskog književnika koji je pripadao etničkoj manjini. Ta manjina je arhipelaški locirana, etnonimijski nehomogena i kroz cijelu svoju povijest izložena odnarođivanju, a veze s matičnim narodom imala je tek onda kada su međudržavni razlozi to omogućavali. Ti su razlozi, dakako, vrlo rijetko omogućaval takove veze. Ovime se određuje povijesni i društveni okvir unutar kojega je živio i iz kojeg je crpio svoje nadahnuće pjesnik Josip Gujaš — Džuretin, rođen 1936. godine u Gornjim Martincima, selu u mađarskom dijelu Podravine.

Radi lakšeg razumijevanja problematike, poslužiti ću se riječima književnika Giacoma Scottia, pripadnika talijanske narodne manjine u Jugoslaviji koji, to je potrebno naglastiti, stvara u uvjetima koji ne streme asimilaciji njegove etničke zajednice. »Zato sam rekao i opetujem — kaže G. Scotti — da nije lako ni udobno biti pisac jedne manjine, kad je jedino oruđe što ga pisac posjeduje, to jest jezik, tako rijetko i valja ga iznova osvajati iz dana u dan, u osami, s golemim naporom, pred opasnošću fosilizacije, krŽljanja, osiromašenja, poniženja toga jezika koji se oko pisca ne obnavlja, ne optiče i umire. Pisac talijanske manjine sam je sa samim sobom i s malo knjiga, s malo novina na svom jeziku, možda pred televizorom, ali bez mogućnosti komuniciranja. Sam je sa sobom i sa svojom očajnom upornošću.«[1]

A što kazati za životni i književni put Josipa Gujaša? Djetinjstvo je proveo u uvjetima teškog mađarskog šovinizma; od 1945. do 1948. osjetio slobodu narodnosnog izjašnjavanja i služenja materinjim jezikom, da bi školovanje proveo u eri Rakošijevog staljinizma kada je bilo teško i mađarskom narodu, a kamoli ne jugoslavenskim manjinama. Zbog »titoizma« gubili su glave vodeći političari, a što se dešavalo s manjinama kazuju pjesme Roze Vidaković.[2] Proživio je 1957. godinu, sa svim strahotama koje mudri državnik Janoš Kadar naziva nacionalnom tragedijom, zatim postepeno odmrzavanje odnosa prema državi matičnog naroda, a to znači i uspostavljanje veza koje su sine qua non opstanka svake manjine. Kroz školovanje Gujaš je proživio ideološke turbulencije od staljinizma prema, nazovimo to uvjetno »kadarizmu«. Jugoslavija je od najvećeg neprijatelja postala prijatelj (s respektabilnom distancom), a njen Predsjednik od izdajnika (da ne navodimo pogrde kojima je bio etiketiran) postao je državnik s najvišim sovjetskim odličjem. Na književnom planu teški soc-realizam kao jedino dopušteni izraz literarnog stvaralaštva u zemljama »narodne demokracije«, tek pred njegovu smrt biva postepeno zamijenjen i drugim književnim formama.

Obrazovanje na materinjem jeziku sastavni je dio normalnog života za svakog pripadnika manjine. Gujaš ni to nije imao prilike, odnosno i ovdje je bio sudionik »povijesnih turbulencija«. Umjesto da djeca, odnosno učenici i studenti pripadnici hrvatske narodnosti, uče, pa makar i fakultativno, književni jezik koji je u upotrebi kod matičnog naroda, Hrvati u Mađarskoj su bili prinuđeni učiti »južnoslovenski književni jezik«, što je bio naziv koji su izmislili za istočnu varijantu hrvatskog ili srpskog jezika. Dio naših emigranata poslije 1948. godine našao je utočište u Mađarskoj, gdje su od vlasti dobili mogućnost da usmjeravaju obrazovnu i jezičnu »politiku« srpske i hrvatske manjine.

Treba priznati da su se vremena promijenila, da je nestalo asimilacionih procesa dirigiranih »odozgo«, ili usmjeravanih »sa strane«. Mađarska vlada je zauzela godine 1978. pozitivan stav prema manjinama i možemo kazati da ga ustrajno provodi u praksi. Ali što sve to vrijedi Josipu Gujašu? Umro je prije svih tih pozitivnih stavova Vlade i CK, pun ogorčenja i povijesnog bola, ostavivši iza sebe pjesničko djelo napisano »južnoslovenskim« jezikom.

A što je učinio matični narod da pomogne Gujašu? Par pjesama objavio mu je Milovoj Slaviček u »Kolu« pokojne Matice Hrvatske i to je sve.[3] A slao je pjesme, želio je biti prisutan u književnom životu matičnog naroda, da bi od vodećih književnih pera i urednika ostao prešućen, neprimljen, što znači odbačen od vlastitog izvorišta. To je neoprostiva greška, nerazumni metropolitanizam ili etnocentrizam, koji postoji kod Hrvata! To je robovanje rubricizmu ili regionalističkom poimanju književne produkcije naših narodnih manjina koje je uveo još Tomislav Prpić,[4] a nismo ga se oslobodili do danas. To je ono što Zvonimir Bartolić naziva »za vuglom provincija«.

Josip Gujaš je umro 1976. godine. Iduće godine »Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj« objavljuje mu knjigu stihova koja ostaje bez odgovarajućeg odjeka u Hrvatskoj. Zvonko Kovač je prikazuje u »OKU« i svrstava u rubriku: dijalektalno stvaralaštvo.[5] Pisac ovih redova nastoji — koliko mu dopuštaju urednici — upozoriti na vrijednost Gujaševog stvaralaštva.[6] Tek 1987. g. književnik Neven Jurica konstatira da je Josip Gujaš—Džuretin jedno od najvećih imena naše poezije.[7] Naravno, ukoliko potraje i dalje šutnja, odnosno ukoliko pisci povijesti naše književnosti i sastavljači antologija ne izvrše ubaštinjavanje ovog književnika, on će ostati na margini, u regionalizmu, poznat tek nekolicini ljudi koji imaju doticaj s našom manjinom u Mađarskoj,

Da budemo načisto: Gujaš nije jedini. Iduće godine bit će 60 godina od smrti najvećeg pjesnika gradšćanskih Hrvata Mate Meršića — Miloradića. Napisao je preko 20.000 stihova na gradišćanskohrvatskom jeziku, od kojih većina može podnijeti i najoštriju estetsku prosudbu. Kada bismo ga tretirali samo kao dijalektalnog pisca, morao bi ući u književnu maticu, jer je pisao prije Krleže (1903) kojeg smatramo rodonačelnikom dijalektalne književnosti. Nigdje ga nema, čak ni u antologiji biskupa Kokše, premda je mnogo pjesama napisao kao svećenik, dakle s punom kršćanskom inspiracijom.

Moramo se upitati: koliko kao matični narod pomažemo danas naše književnike u dijaspori? Veliku pomoć učinilo je Društvo književnika Hrvatske jer je 2. travnja 1987. primilo u svoje članstvo STIPANA BLAŽETINA iz Mađarske, te JURICU ČENARA, HERBERTA GASSNERA, PETERA TYRANA i ANDREASA NOVOSELA iz Austrije. Ali to nije dovoljno. Njihovo stvaralaštvo je nepoznato široj javnosti jer se njihove pjesme ne objavljuju kod nas, jer se pišući o hrvatskoj književnosti nikada ne računa s našim »manjincima«. Da i ne govorimo o objavljivanju pjesničkih zbirki! Kome kazati da rad pisaca ima za svaku manjinu sudbinsko značenje? Manjinski pisci čuvaju historijsku svijest i vodeći su predstavnici etničke elite. Njihovo djelo stoga mora imati u sebi notu zavičajnosti i preporodnog nadahnuća. U uvjetima neprestanog demografskog nazadovanja, što znači nestajanju njihovog narodnosnog kolektiviteta manjinski pisci su dužni snažiti narodni ponos i jačati historijsku svijest. Mi u matici ovo premalo razumijemo i premalo cijenimo. S punom odgovornošću mogu kazati, da svi naši pjesnici (govorim o talentiranim stvaraocima) u dijaspori, ukoliko se odluče na objavljivanje na jeziku većinskog naroda neće imati poteškoća u prezentaciji svoga rada. Dapače, bit će poticani na rad. Time želim naglasiti potrebu cjelovitog sagledavanja njihovog položaja i povijesne uloge.

Književnik Ivo Smoljan,[8] kao urednik Matice — lista Matice iseljenika Hrvatske i njenih izdanja, prvi je kod nas izišao pred javnost s idejom ubaštinjavanja naših pisaca u dijaspori. Pri tome on je mislio (sasvim opravdano i logično) i na pisce iseljenike koji stvaraju na jeziku zemlje imigracije, ali nisu izgubili historijsku svijest o pripadnosti hrvatskom etnosu i osjećaju se njegovim sastavnim dijelom. I. Smoljan je inicirao objavljivanje i prevođenje knjige hrvatske spisateljice iz Novog Zelanda Amelije Batistić »Pjevaj vilo u planini«,[9] s nadom da će to biti prvo djelo u dugovječnijoj seriji. Nažalost, stalo se »zbog nedostatka sredstava« samo na tome.

Sve ovo napisano je s određenim ogorčenjem, jer indolencija za vlastitu kulturu mora izazivati negodovanje. Mi smo, inače vrlo otvoreni za stranu književnost. Napr. imamo antologiju poezije Malte, afričkih naroda, azijskih, Tibetansku knjigu mrtvih, mitologiju i astrologiju Asteka itd. — što je u redu — a nismo u stanju objaviti antologiju naših pisaca u dijaspori. Pregled pjesništva Hrvata u Mađarskoj objavio je Luka Šteković u vlastitoj nakladi.[10] U ediciji »Pet stoljeća hrvatske književnosti« nema nade da se nađu pisci

naše dijaspore, premda bi bar ovdje bilo sasvim normalno da budu prisutni. Viktora Vidu ne treba uzimati kao primjer, jer je pripadao onome što smo na početku označili kao disidentska književnost.

II

Da bi neko književno djelo moglo biti tretirano kao književnost dijaspore, potrebno je da posjeduje određenu specifičnost, jedan novi kvalitet: *nešto drugo*. Već citirani G. Scotti je naglasio da pisac manjine »mora biti drugačiji i svjestan svoje različitosti (...) jer narodna kultura nije i ne može biti monolitna.«

Manjinskim stvaraocima prijeti opasnost provincijalizacije. »Eto, piše G. Scotti — protiv te pogibelji kulturne provincijalizacije i, dapače, nazadovanja i utrnuća, pisac manjine mora se boriti u samoći, svojim jedinim silama intelektualnim i moralnim, svojim očajem, kao brodolomac koji se hvata daske da ne potone. (...) Ali tko može izbrojiti rane na koži i pod kožom? I tko može pojmiti bol samoće, često i nerazumijevanja od strane pojedinaca iz većine ili čak iz same manjine? Tko može vrednovati visoku cijenu toga truda?«[11]

Slovenski pisac Jaša Zlobec ovako je ocijenio položaj talijanske manjine kod nas: »Istina je da u našoj zemlji talijansku zajednicu nitko ne odnarođuje, zajamčena su joj sva narodnosna prava; ali je isto tako istina i to da je manjina već a priori u podređenom položaju spram većinskog naroda, jer samih nekoliko tisuća osoba te manjine mora vršiti kulturne i društvene funkcije bez kojih bi jedna malobrojna narodnost napokon nazadovala i umočvarila se u provincijalizam.«[12]

Književnost dijaspore približava narode i kulture, prevladava zatvorenosti i etnocentrizme. Ona ima dvije (pa i više) domovine, premda je u opasnosti da je obje odbace ili zabace, a sama da se iskorijeni. U tom pregnantnom stanju između dviju domovina, između prošlosti i budućnosti, između nade i beznađa, ona gradi svoje dosege, postaje most, svjesna da se dohodišta mosta mogu naći na pijesku što se ruši.

III

Josip Gujaš — Džuretin ostavo je iza sebe značajan književni opus koji, kako je navedeno, Neven Jurica uvrštava u sam vrh hrvatskog pjesništva.

Rijetko je koji pjesnik nosio u sebi toliko dramatičnih suprotnosti kao Gujaš. U osnovi njegovog života leži tragično osjećanje dijaspore. To je urodilo snažnim literarnim iskazima, ali i teškim unutarnjim raspećem. Narodnosna pripadnost nametnula mu je način mišljenja i ponašanja, koji su strani piscima matičnog i većinskog naroda. Imanentno svojoj povijesnoj sudbini morao je postati, kako kaže G. Scotti, *»drugačiji«*. Iz ove činjenice proizlazi i ono što se može nazvat sintagmom »istočni grijeh nedovoljnosti stvarnog svijeta«.

Kao student Gujaš je branio tada službeni kruti soc-realizam. Međutim, njegove pjesme, od samih početaka, odstupaju od nametnutih šablona. Dok su ostali narodnosni pjesnici, njegovi suvremenici, pjevali u duhu socrealizma nastojeći istaći svoju najdublju privrženost domovini i političkom poretku, ili odlazili u tradiciju, stvarajući stihove epigonskog karaktera, Gujaš se upustio u avanturu plivanja protiv struje. Time je prihvatio i sve prateće rizike. Po prirodi je bio hipersenzibilna osoba i slabih obrambenih snaga. Postoji nešto sudbinsko u njegovoj poeziji. Kao ličnost nije bio kadar uhvatiti se u sukob s kritičarima-dogmatima, suprotstavljati se ljudskoj zlobi i svim njenim igrama, dok je kao pjesnik ustrajao u svome umjetničkom iskazu plaćajući

to previsokom cijenom: svojim zdravljem, svojim duševnim mirom. Gujaš nije bio sposoban pisati po diktatu, podređivati se propisima i normama. Pred smrt je napustio posao, bježao je od zlih ljudi izlažući se podsmijehu i sumnjičenju da je psihički ruiniran. Živio je u nekomfornoj garsonjeri, smještenoj u jednoj hladnoj i mračnoj velegradskoj stambenoj zgradurini, građenoj tko zna kada, materijalno i ljudski ovisan o svojoj supruzi, velikom čovjeku, Veri Grunčić, on, prvi Hrvat u modernoj Mađarskoj s naslovom doktora nauka i najveći pjesnik hrvatskog naroda u ovoj zemlji.

Neposredno prije smrti napisao je pjesmu »Mene su lepote ostavile«. Umro je zbog operacije na grlu,[13] kažu da je sam pomogao da smrt što prije dođe, u jednoj budimpeštanskoj bolnici, maštajući o zelenoj ravnici svoje rodne Podravine. I ovdje je smrt imala više ukusa od javnog općinstva, kao što je Matoš kazao nakon smrti A. Harambašića.

Smrt Gujaša prenula je kulturne i političke subjekte kako iz redova naših manjina, tako i iz redova većinskog naroda. Tek se tada počela valorizirati njegova zaostavština i uočavati bogatstvo koje je ostavio svome narodu. Već iduće godine objavljena mu je zbirka stihova pod naslovom »Povratak u Podravinu«. Izbor je učinio vodeći književnik srpske narodnosti Stojan D. Vujičić, koji je imao sreću da ga matični narod primi prije nego se afirmirao u Mađarskoj, te da mu pomogne da postane ono što je danas: cijenjeni posrednik između mađarske i srpske, odnosno jugoslavenske književnosti. Vujičić je napisao i iscrpnu studiju o pjesniku Gujašu koja je objavljena kao predgovor navedenoj knjizi.[14] Naravno, nije uspio dokučiti njegovu veličinu, ali ga je, sasvim pošteno, stavio uz bok Đuri Sudeti. Osobno nemam ništa protiv usporedbe s ovim pjesnikom, u estetskom smislu, ali treba otkloniti aluzije na bolest kao izvorište Gujaševe poezije. On osobno nije bio čeličnog zdravlja, ali njegova poezija proizlazi iz niza komponenata, od kojih je zdravstveni faktor najmanje bitan. Tragično osjećanje života manjinskog pisca, tlačenog povijesnom i privatnom sudbinom, razapetog između naroda i narodnosti, između ideologija i politika, između dobra i zla, mora biti osvijetljeno na odgovarajući način. Ovaj tekst tek je skroman prilog tome.

Naslovom knjige »Povratak u Podravinu«, kao i vezivanjem pjesnika odviše uz zavčaj kao vrelo nadahnuća, Stojan D. Vujičić je na određen način ugurao Gujaša u književni regionalizam, a što je naša kritika, ne trudeći se da autora i djelo stavi u širi dijalektički kontekst zbivanja i trajanja, prihvatila.

Gujaševa smrt predstavlja prekretnicu u književnom stvaralaštvu Hrvata u Mađarskoj. Mladi koji su stasali krenuli su njegovim tragom. Zašutjeli su i dogmati soc-realističkog uvjerenja. Mislim da mu je njegova domovina Mađarska posmrtno ukazala štovanje na poželjan način, dok je matični narod ostao daleko iza toga. Na desetu obljetnicu smrti u pjesnikovom rodnom selu održana je velika svečanost kojoj su prisustvovali u ime Društva književnika Hrvatske Ernest Fišer, Pajo Kanižaj i Stijepo Mijović Kočan. (Luka Šteković i pisac ovih redaka nisu dobili čak ni poziv da dođu na svečanost). Tom prilikom pjesniku Josipu Gujašu — Džuretinu podignut je spomenik u parku koji krasi središte rodnog sela. (S druge strane parka je spomenik Matiji Gupcu). Mađari znadu cijeniti vlastite veličine.

Stijepo Mijović Kočan napisao je o tome dirljiv izvještaj pod naslovom »Sretna subota u Martincima.«[15]

Poezija Josipa Gujaša — Džuretina ispunjava sve uvjete da je smatramo dijelom književnosti dijaspore. Ona povezuje suvremenu hrvatsku i mađarsku liriku. Komparativna studija na tu temu ovo bi vjerodostojno potvrdila. S jedne strane imamo generaciju naših »Krugovaša«, a s druge strane mađarske pjesnike među kojima je Gujašu bio veoma blizak Berda József.[16]

Na kraju, u želji da pokažem kako Gujaš nije isključivo regionalan pisac, zavičajan podravski pjesnik koji nema što tražiti u centrali naše kulture, predstaviti ću njegovu pjesmu »Akordi o Hrvatskoj«[17] koja nije uvrštena u knjigu »Povratak u Podravinu«. U njoj se očituje pjesnikova historijska svijest, osjećaj za pripadanje hrvatskom narodu i njegovoj sudbini.

BILJEŠKE

1. Giacomo Scotti, Dvije domovine i mnoge rane, GESTA, časopis za književnost, umjetnost i kulturu br. 23-24-25, Varaždin 1985—1986, p. 101—105.
2. Roza Vidaković, Iz dubine, izdanje Demokratskog saveza Južnih Slavena u Mađarskoj, uredio Ljubomir S. Lastić, Budimpešta, 1986. Predgovor pod naslovom »Na zaustavljenoj strani« napisao je prof. dr. Zvonimir Bartolić.
3. Vidi »KOLO« br. 12, Zagreb, 1966.
4. Vidi, Tomislav Prpić. Hrvatski književni regionalizam, Matica Hrvatska, Zagreb, 1936.
5. Zvonko Kovač, Pjesništvo narodnosti, OKO br. 155, Zagreb, 1978, p. 16.
6. Đuro Vidmarović, Povratak zavičaju, Matica — list Matice iseljenika Hrvatske, br. 10, Zagreb, 1977, p. 38.
Isti, Dvostruka biografija, Vjesnik, Zagreb, 12. IX. 1977, p. 2.
Isti: Pjevat ćemo svoju pjesmu. Sjećanje na dra Josipa Gujaša — Džuretina, profesora Hrvatskosrpske gimnazije u Budimpešti, Školske novine br. 1—2, Zagreb, 1978, p. 25.
Isti. Josip Gujaš — Džuretin: Rodna Podravina, Ruke br. 10, Koprivnica 1978, p. 6.
Isti. Podravina u pjesničkom stvaralaštvu Hrvata u NR Mađarskoj. Podravski zbornik '81, Koprivnica, 1981, p. 245—250.
Pjesništvo Josipa Gujaša — Džuretina uvršteno je u slijedeće antologije:
U kolo. Antologija južnoslovenskih pesnika u Mađarskoj, Budimpešta, 1969, p. 97—121.
Ivo Smoljan, Hrvatski Odisej, Zagreb, 1980, p. 289—290.
Luka Šteković, Savremena poezija Hrvata u Mađarskoj, Virovitica, 1981, p. 29—34.
Na drugoj obali, Hrestomatija posleratne književnosti na srpskohrvatskom jeziku u Mađarskoj, Valjevo-Beograd, 1984, p. 22—33.
7. U organizaciji »Centra za kulturu i informacije« i KUD »I. Hergešić« održan je 25. veljače 1987. g. okrugli stol na temu »Književnost hrvatskih narodnih manjina — književnost dviju domovina«. U referatu koji je tada pročitao mr. Neven Jurica ustvrdio je da je Gujaš »jedan od najznačajnijih autora u hrvatskom pjesništvu 20. stoljeća«. Istu misao N. Jurica je ponovio u intervjuu koji je dao Jasminki Domaš za emisiju prvog programa Radio-Zagreba »Za Hrvate u susjednim zemljama«. Intervju je prezentiran u emisiji 17. svibnja 1987. godine.
8. Zahvaljujući književniku Ivi Smoljanu objavljene su prve informacije o mnogim književnicima, kulturnim i znanstvenim radnicima — pripadnicima naših manjina u glasilima Matice iseljenika Hrvatske »Matici« i »Iseljeničkom kalendaru«. Autor ovh redova zahvaljuje svoje početke u bavljenju našim manjinama upravo razumijevanju I. Smoljana.
I. Smoljan je i duhovni začetnik tematskog bloka Zagrebačkih književnih razgovora što su 1984. godine održani pod naslovom: Književnost između dviju domovina.
U pogovoru antologiji hrvatske poezije o iseljeništvu »Hrvatski Odisej« koji nosi naslov »Hrvatska iseljenička poezija od 15. stoljeća do danas«, Ivo Smoljan je, između ostaloga, napisao: »Možda se može i to reći, da je u tzv. iseljeničkom motivu naša poezija najdomovinskija, najhrvatskija, s istinskim bolom na živoj rani, koja se nije nikada zaliječila do kraja.«
9. Amelia Batistich, Pjevaj vilo u planini, roman, Matica iseljenika Hrvatske, Zagreb, 1981. Novopokrenuta biblioteka kroz koju se trebalo ubaštinjavati naše pisce iz dijaspore nosila je naziv: »Lijepa naša domovina«. U bilješci o piscu, urednik ove knjige, Ivo Smoljan koristi pojam *ubaštiniti*.

»Tematika iseljeničkog života u Batistićkinu romanu dobija novu umjetničku kvalitetu. Ona etnicitet izvlači iz zapostavljenog društvenog tretmana i podiže ga na razinu punog i ravnopravnog ljudskog položaja. Moguće je da sam to što jesam — rođena Novozelanđanka, ali u meni je i žarka dalmatinska krv. Taj spoj u literaturi Amelije Batistich daje joj puno pravo da pripada i našoj književnoj i kulturnoj tradiciji, da je UBAŠTINIMO«.
10. Luka Šteković, nav. djelo.
11. Scotti G., nav. djelo.
12. Jaša Zlobec, Avtentično življenje. Izbor pesnikov italijanske narodnosti v Istri in na Reki, Primorska srečanja br. 4/1983.
13. O bolesti J. Gujaša nisam dobio određene konkretne podatke. Patio je od oboljenja u grlu, navodno neke vrste raka. Stijepo Mijović Kočan je nakon prisustvovanja njegovoj obljetnici, gdje se u jednom od referata objašnjavao i taj momenat, zapisao: »Dakle, i pjesnik i povijesnik, Josip Gujaš Đuretin se iskazao kao silan potencijal, na žalost prerano otišao iz života (zbog rijetke i čudne bolesti koju su, izgleda, za rata donijele okupacijske inozemne soldateske u Podravinu, čime se Josip, tada dijete, inficirao!).« (Stijepo Mijović Kočan: Sretna subota u Martincima, Vjesnik, Zagreb, 22. XII. 1986, p. 11.
14. Stojan D. Vujičić, Nemiri Josipa Gujaša — Džuretina (1936—1976). Tekst je objavljen 1986. u NEVENU, prilogu Narodnih novina za kulturu, književnost i umjetnost, br. 9, Budimpešta 1986, p. 4—7.
Da se ne bi krivo shvatilo kako Vujičić Gujaševu poeziju tumači isključivo njegovom bolešću, navodim dio iz spomenute studije koji to demantira: »Poezija Josipa Gujaša nije ispovest ili pesnički dnevnik jednog neizlečivog bolesnika. (...) Pesniku naše Podravine nikada nisu presahli sokovi koje je crpeo iz zavičaja. On je i svoj jezik, bez usiljavanja, izgradio na temeljima govora rodnoga kraja. Nije se napajao na bogatim izvorištima savremene poezije i svesno je nastojao da ostane i bude samosvojan. To ga štiti od bilo kakvih upoređenja bilo s kim. Kao moto ovih škrtih refleksija uzeli smo — po srodnosti sudbine i pevanja — stihove rano preminulih hrvatskih pesnika Đure Sudete i Slavka Mađera, koji pripadaju prethodnim naraštajima hrvatskog pjesništva ovog stoljeća. Najizrazitijim fragmentom poezije Josip Gujaš se osvedočava kao najznatniji pesnik Hrvata u Mađarskoj našega vremena«.
Knjiga »Povratak u Podravinu« izazvala je i reakciju u književnim krugovima većinskog naroda.
Vidi, Harmat Béla, Visszatérés a Drava mentére. Egy magyarországi horvát költő, Dunátuli Napló br. 104, g. XXXV, Pécs, 1978, p. 9. Isti autor je preveo i nekoliko Gujaševih pjesama.
Éjszaka (Noć) i Dimenzió, Népszabadság br. 13, g. XXXVI, Budimpešta, 1978, p. 11.
Drávamente (U Podravini) i Fárodtság (Umor), Somogy, kulturális folyóirat, Kaposvár, 1980, br. 5, g. VIII, p. 39—40.
U to vrijeme objavio je E. Fehér Pál polemičan članak protiv nekih radova koji su objavljeni u Zagrebu o Hrvatima u Mađarskoj, odnosno prikazu tih radova u gradišćanskohrvatskim »Hrvatskim novinama«. Radi se o zborniku radova Zavoda za migracije i narodnosti u Zagrebu: »Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj«. Od tada moji kontakti s prijateljima iz etničke elite Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj dobili su strogo službeni karakter, a moj rad na proučavanju kulturne baštine naših narodnosti, sve do prošle godine, bio je prekriven velom nepostojanja. Nesporazum je bio vrlo neprijatan, tim više što članak u »Hrvatskim novinama« inače nepotpisan, što se inače pripisuje redakciji, nisam pisao ja kao što se mislilo. U svim napisima o našim manjinama nastojao sam iznositi objektivne činjenice, uz cijenu da se ne sviđaju nekim oficijelnim krugovima. To se posebno odnosilo na proces asimilacije i njegovo teoretsko fundiranje, te na neadekvatnu jezičnu politiku koja je dovela do progona zapadne varijante hrvatskog ili srpskog jezika, odnosno hrvatskog književnog jezika. Vrijeme je pokazalo da sam bio u pravu, jer su i mađarske državne vlasti uočile da treba odlučnije zaštititi narodnost od asimilacije, a lingvist i sveučilišni nastavnik dr. Petar Milošević, pripadnik etničke elite mađarskih Srba, potvrdio je štetnost unifikatorske jezične politike prema hrvatskoj narodnosti. Isto tako, neprestano naglašavam obvezu, moralnu obvezu, matičnog naroda da pomaže, ali tako da to ne bude miješanje u unutrašnje poslove susjedne države, naše manjine. Na žalost, do sada SR Hrvatska nije učinila ni dio onoga što SR Slovenija čini za svoje

etničke ogranke. Ovo je javno kazao i dr. Marin Mandić, generalni sekretar DSJS-a i član Predsjedničkog vijeća NR Mađarske, u razgovoru za zagrebački »Vjesnik«, 27. XI. 1986.
»Ovo je ujedno prilika da kažem — izjavio je dr. Mandić — kako novinari iz SR Hrvatske rijetko dolaze do nas i malo se piše o nama. Iz Slovenije svaki mjesec dolaze novinari — s televizije, radija, tjednika i dnevnika.«
Sporni članak E. Féher Pála nosi naslov: »Horvátok és magyarok. Lehet-e jó ügyet rossz módszerrel védeni?«, a tiskan je u časopisu KRITIKA — müvelödéspolitikai és kritikai lap br. 3, Budmpešta, 1978, p. 8—9.

15. Stijepo Mijović Kočan, nav. djelo.
16. Vidi Berda József. Válogatott versei, Kozmosz könyvek, Budapest, 1979.
17. Dio pjesme »Akordi' o Hrvatskoj« objavio sam kao prilog obilježavanju 10. obljetnice pjesnikove smrti u Matici br. 6, Zagreb, 1986, p. 19.

Josip *GUJAŠ DŽURETIN*

»Akordi« o Hrvatskoj

I

Hrvatska
odavno je samo reč
— kažu
Ima i takovih
koji joj pogrebni venac
slažu
Ali ja znam
da će nam ona
i ovako bleda
po celom svetu
razastrta
oko svoje jezgre
još dugim vekovima
živeti
kao
Hrvatska

II

Kroz plodna polja
Mađarske
voz juri
prema jugu
Zelena polja
se njišu
u nedoglednosti života
samo se crveni makovi
crvenom bojom svojom
otimaju
od asimilacije
Zelenog žita.
Kroz plodna polja
Mađarske
voz juri
prema jugu.
Sela se nižu
jedna za drugim
potištena
stolećima.
Gradove ostavljamo redom.
Nebo nad nama
kroz oblačnu mrenu
gleda na zemlju.
Gleda Mađarsku
svu u zelenilu
svu u nadi
i čudi se meni
što posebnim svetom živim.
Čudi se jako
što se tome svetu
tako raskošnom
samo hladno divim.
Kroz plava polja
Mađarske
voz juri prema jugu
i samo mi se čini
oduševljenje očekuje
a ne zna
da ja u svom snu
nosim samo
Hrvatsku.

III

Jedan razgovor
nije mnogo
jedan buket reči
toliko je bilo sve
ali je bilo baš dosta
da se u meni
potom
probude
sve domaće boje.
Ono veče osećao sam
da neko misli na nas
da smo narod i mi
a ne tuđa stoka.
Osećao sam negde pod pepelom
negde duboko
na dnu duše

da postoji Hrvatska.
Jedan razgovor
nije mnogo
ali ja sam osećao
da je u meni na dnu duše
jedan izvor proplakao.
Svest moja
već davno zna
da Hrvatska
živi
ali sam je ja
do sada
samo retko osećao.
Jedan razgovor
nije mnogo
ali svakako
nije bez interesa
da je na tlu Mađarske
takav trag
ostavio

IV

Gledao sam
kao dečak
sa nasipa kraj
našega sela
kako se preko Drave
naselja od vatre crvene
kako se žuta polja
u plamenu žare
i pitao sam se
dall' odavde smo mi
Gledao sam
kao dečak
sa nasipa našeg
kraj sela
kako Drava
u koritu svom vrbake ostavlja
i čudio sam se
zašto me ona
od crvenih polja odvaja.
Gledao sam kao dečak
sa nasipa
kraj sela našeg
kako dolaze
izbeglice
iskorištavajući
iznad Drave led.
Posmatrao sam to
stalnim čuđenjem
a nisam znao
da se
tamo preko
Nova Hrvatska
stvara.

V

Pamtim Vašu priču
o Šibeniku.
Ona gordost budi
u svakom
ko je barem pustio
u vlastitu starinu.
Pamtim tu priču
i sve što ste rekli
o Šibeniku
Pamtim
tu priču.
Ona je od onih
što me podstiču
da se držim čvrsto
za svoju koreniku.

VI

Vekovi nas spajaju
u jednu celinu
kao Hrvate
iako nisu ista polja
iako smo po celom svetu
razastrti
ali istom krvi
kroz vekove duge
spajaju nas
u družinu
istu.

VII

Naše nianse
žive samo
u nama.
Po njima smo
drugo nego ostali.
Ili si u vozu
što u monotonom ritmu
daljine ostavlja
ili u rudniku
ugljen kopaš
Belgijancima
ili si infiltracijom
u telu drugog naroda
ili se biješ u Teksasu
sa huliganima
ili jedeš tuđi hleb
ili svoj kod kuće
te nianse
su ti uvek
domovina
one su
Hrvatska.

Na putu za Pečuj, 19. juna 1965.

Petar RUNJE

Hrvatska lirska pjesma u Zadru 1484.

Franjo Minucij (Franciscus Minutius) bio je svećenik i kanonik zadarske nadbiskupije u drugoj polovici 15. i na početku 16. stoljeća. Od godine 1470. do 1507. vršio je javnu bilježničku službu. U Historijskom arhivu u Zadru ostala su nam do danas od njegova bilježničkog poslovanja dva sveska spisa. Prvi svezak podijeljen je na nekoliko sveščića, dok je drugi svezak zapravo sastavljen od oporuka koje je kao javni bilježnik pisao i sastavljao od godine 1470. do 1507.[1] Bilježnički spisi tog vremena uglavnom su pisani latinski. Od Franje Minucija postoji sigurno i jedno osobno pismo koje je napisao 27. srpnja 1473. u Zadru i poslao ga svećeniku Jerolimu Vidulićuu Veneciju, koji je to pismo primio 6. kolovoza iste godine. Ono se nalazi među spisima također javnog bilježnika u Zadru i svećenika Jerolima Vidulića.[2] Pisano je vrlo teškim venecijanskim dijalektom.

Međutim, prema bilježničkim spisima možemo tvrditi da je Franjo Minucij znao, i bilježio i pisao i hrvatski. Naime, u oba preostala sveska njegovih bilježničkih spisa naišao sam na po jedan hrvatski zapis. U prvom svesku nalazi se zapisano 21. srpnja godine 1501: »Adi 21 Lug. 1501« i nastavlja »Pr̄ Gregori prijalismo po sinu Milulovu tri quarte ozimca a iednu quartu i pol boba. Cini da ti dadu tri quarte psenize...«, i dalje navodi kako sakupljač prihoda treba biti strog sa seljanima jer veli: »tosu vrasji gliudi ali (jedna nečitljiva riječ m.op.) ter iedni lupexi da aco mi pridu nochti: ochiiugih umiti pedepsati caco clapou...«[3] U zadnjem sveščiću prvog sveska Minucijevih bilježničkih spisa najviše je zabilježeno raznih prihoda i izdataka, koje je vjerojatno kao nadarbenik imao za svoju nadarbinu ili i šire kao nadbiskupski ekonom?

U drugom svesku njegove bilježničke ostavštine nalaze se samo oporuke koje je pisao od godine 1470—1507. Registrirane su brojevima počinjući od godine 1470. Na omotu sveska stoji 151. oporuka, međutim, nažalost dvadesetak zadnjih nedostaje u svesku. Nama je posebno važna oporuka pod brojem 60, a to je oporuka uglednog građanina Trana, inače »decretorum doctorem« gosp. Rogerija, koji je tada stanovnik Zadra. Oporuku je napisao Franjo Minucij kao javni bilježnik u kući stanovanja teško bolesnog gospodina Rogerija, 4. studenoga 1484. Oporučitelj imenuje za izvršioce svoje oporuke Ivana Girčića, plemića i stanovnika Zadra, zatim »Ser Paxinum de Paxinis et Ser Stephanum de Trano Ferarum de Ruxena nepotem suum«. A svjedoci su prigodom pisanja oporuke liječnik medicine »D. Pamphilio physico, et Ex. decretorum doctorem D. Galeatio de Padua«. Među ostalim željama oporučitelj ostavlja i fra Ljudevitu iz Raba, svojem ispovjedniku »queddam oppusculum seu compilationem decreti«.[4]

Oporuka je napisana 4. studenoga 1484. u kući oporučiteljevoj, i pred svjedocima zapečaćena u nazočnosti javnog ispitatelja pravovjernosti u Zadru Marina Krizogona. Zatim je na zahtjev izvršioca oporuke u kancelariji Franje Minucija službeno otvorena 10. studenoga godine 1481. Oporuka je bila

složena (prelomljena) i zapečaćena a na izvanjskom rubu zapečaćene oporuke nalazi se zabilježena hrvatska pjesma koju ovdje donosimo i u faksimilu.

Još poidoh / ravnim poljom
Susrite me / devojka
tanka boka / visoka
A na bili / rumena
Još mislit / ter pomislih
Bih liš bil / za divojku
bar sad bih / neg ne bih
Zaš ja dam / da m' ju dadu
Pojdoh sam / da se minem.

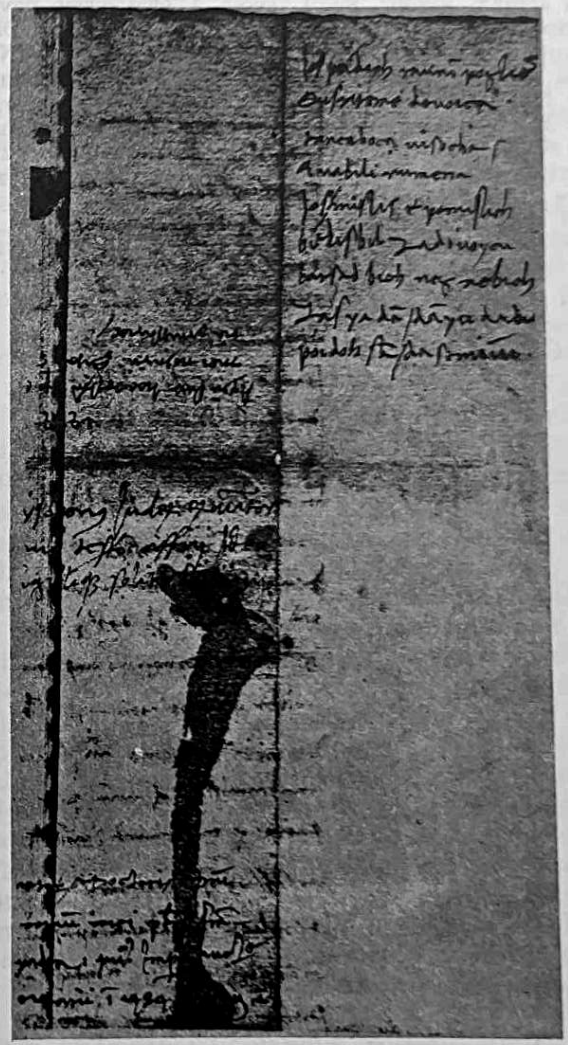

Ovo je vjerojatno najstarija zapisana lirska (narodna) ljubavna pjesma na hrvatskom jeziku. Priznajem da će naši poznavaoci srednjovjekovne književnosti moći mnogo bolje dešifrirati i opisati ovaj sedmerac iz gore priloženog i povećanog faksimila. Držim da je ovaj kratki pjesnički zaps (ili možda i sastav samog autora) vezan uz već poznatog hrvatskog srednjovjekovnog pjesnika Jerolima Vidulića, mali doprinos boljem poznavanju naše srednjovjekovne kulturne baštine.

BILJEŠKE

1. HISTORIJSKI ARHIV ZADAR (unaprijed HAZ) SPISI JAVNOG BILJEŽNIKA (unaprijed SZN) Franciscus Minutius (1470—1507).
2. HAZ SZN Jerolim Vidulić, Sv. I. svešč. 4. Ovo pismo navodi Giuseppe Praga u Zara nel Rinascimento (Estratto dall' Archivio Storico per la Dalmazia Roma Volume XX) Rim, 1935. (str. 14—15, bilj. 1.). Ovo pismo navodi i VINKO VALČIĆ, Jerolim Vidulić najstariji hrvatski pjesnik Zadra, u ZBORNIK Instituta za historijske nauke u Zadru, Zadar 1955. (str. 84.) Mislm da je ovdje važno upozoriti kako je ovo pismo pisao Minucij iz Zadra u Veneciju. To se jasno vidi na samom originalu pisma koje je Vidulić dobio u Veneciji 6. kolovoza 1473, a pisano u Zadru 27. srpnja 1474. Cijelo pismo obiluje vrijednim podacima o životu u Zadru tih dana, zato ću ga u cijelosti, nadam se, uskoro objaviti i popratiti odgovarajućim bilješkama.
3. HAZ SZN Franciscus Minutius, Sv. I, svešč. 3a.
4. HAZ SZN, Franciscus Minutius, Sv. II, br. 60. (4. XI. 1484).

Albert POGAČIĆ

Jabuka

Kaj krv si ti črlena
Bledoči niti traga
Komu namejena
Buš Božičnica draga

Genila buš srce
Jel buš reči znala
Kakva je popevka
Baš tebe zebrala

Povej vse one tuge
Kaj ih srce skrilo
Jabuke vre lepše
Od tebe ni bilo

Ti si naša mladost
Najlepša zebrana
Najdražemu srcu
Božičnica dana.

Svevlad SLAMNIG

Suaviter in modo

Sad više nemaju »svoje« crkve, ali još uvijek imaju svoj kafić. Crkva svete Katarine, koja ih je privlačila starinom i položajem, sva je u skelama izvana i iznutra. Ne zna se više kamo tko ide na misu, na pričest, na propovijed, i da li uopće ide, ali je golema kavana za stajanje »Fanž«, ukrašena slikama čuvenih boema iz svijeta književnosti, iz nepoznatih razloga dosta otporna na inflaciju novca, još uvijek njihovo sigurno utočište. Istina, u »Fanž« dolaze i mladići bez srca i bez mozga, kojima se program života svodi na isprazno nadmetanje, tamanitelji vinjaka, psovači i cinici, ali i oni su u »Fanžu« nekako na pravom mjestu da upotpune sliku. Svi su mladi, svi su na istom brodu, možda ne na istoj palubi, ali ne zna se kad će tko promijeniti mjesto u vrtlogu adolescentnih životnih oluja. Više od tih besposličara i gledatelja u prazno Živanu je išao na živce genijalni Tomislav iz Vinkovaca, već priznati pjesnik i esejist, član Društva književnika, čovjek koji još ni o čemu na svijetu nije izrekao pozitivna suda, kritičar čija je hladna skeptička pamet stršila iznad poletnih književnih i stručnih sastavaka studenata i učenika, stalnih gostiju »Fanža«, kao samrtna magla.

Pa ipak, djeca su se oko Tomislava gurala kao muhe oko rasječene dinje. Drugi uglednik, korpulentni, pitomi i bradati Jure, dolazio je u obzir za ocjenjivanje radova samo kada u kavani nije bilo Tomislava. Jure je zbunjivao Živana utoliko što se nekako nikad nije znalo govori li iskreno. Izražavao se složeno, s mnogo književnoteorijskih utemeljenja, a Živan ga je, makar i s drugog stola, pokušao pažljivo slijediti da ga uhvati u bulažnjenju, ali je napokon sve bilo veoma suvislo i nije mu mogao ništa prigovoriti, iako...

Ni Tomislav nije bio mršav, ali je bio visok i čvrst. Imao je bikovske oči, malo izbuljene, ali nipošto ružne, pune nekog višeg razumijevanja, koje je sugovorniku nepristojne Tomislavove manire činilo podnošljivijim. Iako je Živan Tomislava viđao po crkvama, te je s interesom ustanovio kako Tomislav na povratku s pričesti ima neko novo, mirno i produhovljeno ozračje u hodu, pogledu, licu, veoma daleko od najmanje sjene licemjerja, ipak je uvijek o njemu mislio kao o Mefistu mlade generacije, kao o čovjeku kojemu su zloba i prezir temeljne životne potrebe.

Kafić »Fanž« bio je važan u Živanovu svijetu mladih. Prije svega, tu se oblikovalo savršeno autentično kolektivno mišljenje njegove generacije. Zatim, Živana je ohrabrivala golema količina idealizma, poleta,

neke nagonske težnje za plemenitim, koja se, unatoč svemu, manifestirala u raspravama, razgovorima i postupcima. Svatko je uvijek mogao računati na svačiju solidarnost, što je posebno dragocjeno bilo za studente i učenike koji nisu u gradu živjeli u obiteljskom krugu nego su bili podstanari. Živan je lektorirao bezbroj seminarskih radova, bio mnogima besplatan instruktor za razne ispite. U raspravama o politici, o pojavama koje su tjerale svakoga iz oklopa ravnodušnosti, dolazilo je do bučna sukobljavanja, ali je uvijek na koncu trijumfiralo ispravno usmjerenje, u duhu najboljih tradicija kulturne povijesti, usmjerenje koje je mnogima obilježilo sudbinu. Mladi su nalazili crvenu nit svojih očeva i predaka kad god su se dohvatili neke teme na svoj način i u bistrini iskrenosti i čista srca. Još nisu obzorje mračile teške obaveze života zrelih ljudi ljigavom tminom kompromisa.

Po Živanovu mišljenju najveće je komunikaciono blago u toj sredini bila srdačnost. Mladići i djevojke iz »Fanža« i iz crkava navikli su štedjeti međusobnu osjetljivost. S oduševljenjem, Živan je ustanovio kako u svijetu mladih i svađa može proteći bez mržnje. Koliko god je tankoćutno i nezgodno davati sud, recimo, o seminarskom radu voljene djevojke, kad je očito iz njene sreće, iz vatre kojom gori, iz urednosti kojom je otipkan tekst, iz živih boja u kojima se prelijevaju grafikoni, da ona taj rad smatra odličnim, a ocjenjivač vidi da rad ne valja ništa, toliko je ljubav ocjenjivačeva ipak sposobna da pronađe izlaz iz te čuvstvene slijepe ulice. Može se uvijek nešto pohvaliti, nemoguće je da nema nijedne sretne formulacije, ta se utemeljena pohvala smije onda malko uveličati, a što se tiče ostaloga, mogu se izreći rezerve uz zaljubljen pogled i uz usputno hvaljenje nečeg drugog (modnog proljetnog kostima?), uz hitro naručivanje Sacher-torte i kapucinera, uz pedagoško, pristojno ponižavanje samoga sebe (»Ja ne znam, ja sam dosad možda krivo tumačio Kranjčevićev odnos prema tragizmu svoga roda i možda sam pogrešno dao egzegezu TRZAJA, ali svakako nisam stajao na tvojoj točki promatranja, za što ću, ako ti ne dosađujem, iznijeti dva-tri argumenta, a ti ih obori...«), sve će nam to ljubav diktirati, svemu će nas tankoćutnost naučiti, sve će nam sućut prišapnuti, jer cjelokupna znanost i umjetnost ovoga svijeta nisu vrijedne jedne suze čovječje...

Eto, ta srdačnost, ta ljubav, o kojoj govori sveti Pavao da može brda izravnati, vladala je u ovoj čistoj zajednici, uz jednu jedinu, prokletu, mefistofelsku, sotonsku iznimku. Ta je iznimka (u Živanovu viđenju) bio zlobni, nepristojni, sadistički Tomislav. Ono prokleto đavolsko »više razumijevanje«, koje je hipnotički treperilo u njegovim golemim očima, navodilo je mladiće i djevojke da mu sve vjeruju, makar ih ta vjera stajala vjere u sebe. Koliko je djevojaka provelo besane noći zbog Tomislavove sadističke raščlambe njihovih pjesama! Koliko je mladića izgubilo osjećaj da su na pravom putu! Kako smije divlja zvijer u čovječjem liku ledenim dahom cinične riječi smrviti čiste zanose, prvi polet, trijumfalni doživljaj samopotvrđenja!

Živan, koji je u sve četiri godine komparatistike stekao na ispitima same petice, unatoč samo prosječnoj inteligenciji, utrostručio je svoje učenje, te se savjesno upoznao sa svim metodološkim doktrinama u

teoriji književnosti. Hrabro se hvatao ukoštac sa Sotonom u ljudskom liku, ali je uvijek bio poražen i osramoćen. Kako i ne bi kad je i sam morao priznati neprijepornost Tomislavovih analiza, jer nije argumentacija bila temelj Tomislavova raščovječenja, nego cinizam i prezir s kojima je niz dobrih dokaza bio podastiran. A zar je mogao reći u raspravi: »Sasvim si u pravu, Tomislave, što se argumenata tiče, Mirelline su metafore doista knjiške i lišene veze s njenim spontanim proživljavanjem ovog ili onog udara sudbine, ali je nečovječno da te ocjene daješ s visoka, da ne kriješ prezir i ironiju, ne priznajući načelo da se sve može dati *suaviter in modo*, bez zadavanja boli.« Takva bi »obrana« samo dotukla Mirelu. Živan je slutio što mu treba: jaka, originalna dosjetka, britki odgovor, koji logički možda i ne bi pogađao u metu, ali koji bi izazvao opći grohot i dao mu krupan poen u njegovoj borbi za srdačne i tople međusobne odnose u škvadri. Ali osjećao je da je slab, da je nekako ženskast i neprodoran, dok je Tomislav prema njemu tjelesni i duhovni div.

Prosječno inteligentni, neduhoviti, nemuški, nejaki Živan bio je ipak pravi vulkan ljubavi prema bližnjemu, pravi junak ustrajnosti, dosljednost, nemirenja s problemom. Taj fluid snage kojima je obdaren Tomislav može se suzbijati samo drugim, jednakim ili nadmoćnim fluidom, ali gdje ga naći? Živan je shvatio da mu treba — saveznik! Baš u tom času naslonio se na šank i zamišljeno gledao Tomislava kako lista maturalni rad mladog Denisa iz Centra za pravosuđe, koji je bio blijed kao krpa i izazvao sućut i bijes u Živanovu srcu. Očiju punih straha Denis je pogledao raznježena Živana: »Živane, oprostite što smetam, ali kad ste već kod šanka, mogu li vas zamoliti da naručite duplu kavu sa šlagom za Tomislava?«

Tomislav je prečuo Denisove riječi. Napućivši usta, napravio je lijevom rukom polukrug u šest etapa. Prva etapa zbila se kad mu je vrh prstiju dotaknuo jedno mjesto u Denisovu tekstu, a sljedeće etape, koje su se svodile na odmicanje ruke ulijevo u nekom stakato-ritmu, značile su čuđenje, čuđenje na kvadrat, porugu, porugu na kvadrat, konačnu osudu. Sve to bez ijedne izgovorene riječi, ali Denis je razumio. Više zbog Denisa nego zbog Tomislava, Živan je ispunio molbu, i starijoj ženi za šankom, koja je dobro znala sve stalne goste »Fanža«, naručujući duplu kavu sa šlagom, imenovao osobu kojoj se kava namjenjuje. Uskoro je Živan nosio kavu na Tomislavov sto i za trenutak sjeo gledajući Denisa pogledom koji ohrabruje.

U tom je času Tomislav sklopio fascikl i predao ga Denisu zatresavši glavom i slegnuvši ramenima u znak neopozive osude. Pogledao je na sat, lecnuo se kao da nekamo kasni, mahnuo na pozdrav i izjurio iz »Fanža«. Denis je pojurio za njim zaboravivši platiti kavu, te Živanu nije preostalo ništa drugo nego da preuzme ulogu isplatioca i uživaoca isporučene ugostiteljske usluge. Čim je jezikom dodirnuo crnu tekućinu, stresao se od šoka: kava je bila mirisna, jaka, izvrsna, sasvim drugačija od brojnih kava koje je Živan mjesecima danomice pio u »Fanžu«. Jasno: priređena je brižljivo, *lege artis*, jer se mislilo da će je piti najugledniji stalni gost kavane — Tomislav. Uh, uh, hitno mi treba

saveznik u borbi s protivnikom kojemu nisam dorastao, mislio je ojađeni Živan.

Živan je prijatelje i znance u »Fanžu« pozdravljao uvijek bratski, uz čvrsto stiskanje ruku, ravni pogled i riječi radosti ili dobrodošlice. Tako su radili i drugi članovi škvadre. Djevojke su se čak ljubile u obraz ili zagrlile. Ti su vanjski znanci srdačnosti dopunjavali sliku zajedništva i solidarnosti. Ali i tu je bio jedan izuzetak: Tomislav se nikad nije rukovao, a kamoli s nekim zagrlio. Njegov se pozdrav i otpozdrav svodio na ovlašno odmahivanje desne ruke, s nadlanicom okrenutom prema znancu. Nekima je odmah zamirao smiješak na usnicama, a oko stola kojemu se Tomislav približio utihnule bi šale i glasni govor. Oh, Bože, kako pobijediti Tomislava, kako zgaziti ledenu neuljudnost i nadmoćni prezir, o kome s toliko osude govori Goethe u »Patnjama mladog Werthera« u epizodi ugošćivanja susjeda u pastorovu voćnjaku?!

Uskoro je došao u Zagreb, radi pretraga u bolnici, kapelan Jerko iz Vinkovaca, rođak Živanove majke. Odsjeo je kod njih u Miškininoj, jer je bolnica bila blizu. Sat-dva na dan provodio je kod liječnika, a ostalo vrijeme ponajviše sa svojim rođacima, uglavnom sa Živanom, kojega je dokraja osvojio. Nije se kretao u svećeničkom odijelu nego u trapericama kao i Živan, ali je bio tridesetih godina, zreo, duhovit, i prirodni nosilac nekog zdravog i mirnog autoriteta. Bili su na izložbi na Jezuitskom trgu, na predstavi sjajnog Šoljanova »Barda« u kazalištu, a na svakodnevnoj misi u Frankopanskoj Živan mu je krotko ministrirao. Živan je bio sve radosniji, a u njemu je sazrijevala i jedna važna odluka: povesti rođaka koji put u »Fanž« na amaro, upoznati ga sa škvadrom, suočiti ga sa zlobnim i ciničnim Tomislavom. Kapelan, snažan i mudar, miran i duševan, bit će Živanu onaj dugo traženi saveznik protiv zlovolje i cinizma prokletog Mefista, koji truje srca i duše.

Kad su u petak kupili karte za Shakespearova »Cymbelinea« u Hrvatskom narodnom kazalištu, ustanovili su da imaju još cijeli sat do početka predstave, pa je Živan predložio da pođu nešto popiti u obližnji kafić »Fanž«, gdje se okupljaju kršćanski omladinci, njegovi prijatelji i kolege s fakulteta. Ali kapelan reče: »Što ću ja među vama mladima? Radije pogledajmo knjige po knjižarama. A i ne znam što bih konzumirao u kafiću.« Živan je bio uporan: »Nije važan kafić, to je samo mjesto okupljanja. Svidjet će ti se moji prijatelji. Bit će ti po ukusu. Vidjet ćeš kako pametno razgovaraju, kako se zanose za dobro i probitačno. A ima i jedan poseban razlog, ali reći ću ti kasnije.« — »Reci mi sad!« — »Kako da kažem, htio bih izvesti nešto kao sociološki pokus. Što biva kad se sudari stijena sa stijenom, točnije, stijena dobra sa stijenom zla? Ima jedan kvaritelj sreće, prezirač svih i svačega, mizantrop i hvalisavac, pametan kao zmija, ali jednako i zao...«

Kapelan ga pogleda strogo: »Ne volim da mi se govori u zagonetkama...« Ali Živan mu više nije imao što reći, jer su završili kratku šetnju ulicom koja od Kazališnog trga vodi do kavane »Fanž«.

Već kroz izlog Živan je vidio da je cijelo društvo na okupu. Vidio

je i mrski Mefistov lik kako strogo gestikulira u smjeru bilježnice dviju studentica, koje su ga gledale sa zanimanjem i strahopoštovanjem. Živan je drhtao od radnosnog očekivanja, jer je slutio da će doći do raspleta. Mirni autoritet novodošla rođaka smrvit će pravim sredstvima i mudrim dosjetkama moć zlobnog i snažnog sadista. Živan otvori rođaku vrata, a Jerko uđe dostojanstveno i lako, s neusiljenim i ljubaznim pogledom, čija prodornost odmah vidi sve. I tada se desi čudo. Prvi put otkad Živan pamti, na Tomislavovu se licu ukaza iskrena, spontana i velika radost. Prvi put otkad Živan pamti, Tomislav raširi ruke na zagrljaj i poleti u kapelanovo naručje kao da je vidio rođena brata nakon duga vremena:

»Hej, Jerko dragi, otkad te nisam vidio, mili moj...«

»Tomislave, pobratime, blažene su oči moje.«

Iva ČUVALO

Zašto?

Što to plače u meni,
nevidljivo pluta vlastitim suzama?
Što to živi u mojoj dubini
daleko od razuma i svijesti,
hrani se žarom moje mladosti
i raste?
Zar baš svaki trag sreće
mora prekriti
prašina tuge?!
Zar da jeca od boli neželjene,
a duša bi prepukla
radošću ispunjena?!
I da svaki osmijeh, pogled
mora dotaknuti gorčina,
svaku ljepotu onečistiti
svojom bljutavošću?
U meni umiru ljudi,
umiru narodi
na pragu novog tisućljeća.
U meni bezumno ruši se život
jedne planete.
Gasnu svjetla gradova golemih
ukletih.
Tonu u mrak.
Dobrotu Onog što nas stvori zazivam,
milost Njegovu prosim
i osjećam strah —
ali još uvijek ne znam:
zašto?

Ante KRALJEVIĆ

Sin i otac

1.

spazih lozu tek list kada joj pade
usporen samo poljupcima mojim
beznađe plodim da porađa nade
i žeđam grožđe dok pjan jedva stojim

svaki tvoj korak pedalj plahog blaga
(zavisti ruka oslonac ti pruža)
svaki te gura još dalje od praga
stižem tek ljubit dah zgaženih ruža

ti od početka ja do kraja brojim
ljeta svaki bi da nabroji više
ti broječi trčiš ja u trku stojim

i dok mi mašeš postajući jači
i dalji ja se zaostao bojim
da voljeti samo žaliti znači

2.

u koraku tvom zategnutom luku
u riječ mi nade usmjerena strijela
olovkom liječim napuštenu ruku
izliječen spazih ranu nasred čela

pitaš za sutra dok pričam o jučer
tako nam svako danas prazno mine
dvoglava neman u dva smijera vuče
nas brodolomce blažene sredine

opijen burom na pučinu ploviš
mene jugo blag na otok odvlači
grlom u vodi suzama se pojiš

i dok se smijem govoriš: ne plači
pust otok pitam da li to se bojiš
da žaliti samo voljeti znači

Pavao DESPOT

Pismo »starog Varšavljanina«

Milivoju Slavičeku

Zavolio sam ovaj grad; eto,
ni trenutak ne mogu bez njega.
Ono što bje mu posta mi sveto,
ćud mu je čista poput snijega...

Ono što o njem pročitah, čuh
odavno krili sve moje misli,
ćutim da blizak smo i srodan duh;
rekao sam to i dragoj Visli...

Zagrebe moj, na mene se ne ljuti,
napuštam te često, tijelom tek,
zna Varšava, ljepotica sluti

da ti si dio mene, dobar, mek.
Zbližili nas znani, teški puti;
iskrenost njena posta mi lijek...

»V teatru je tak: primeš — ne primeš«

(Razgovor s Lukrecijom Pramberger)

Mi koji se, poštovana gospođo, sjećamo vaših nastupa na opernoj sceni Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu ne možemo prežaliti nagli i nama neobjašnjivi prekid vaše pjevačke karijere koja je sjajno započela i tako mnogo obećavala. I publika i kritika smatrale su vas vrsnom pjevačicom. Skladatelj i glazbeni kritik Lujo Šafranek Kavić slušao vas je kao studenticu na produkcijama Muzičke akademije i nakon jednog takvog vašeg nastupa ovako je o vama pisao: »Gđica Lukrecija Pramberger raspolaže vanredno pastoznim, karakterističnim i opsežnim kontraaltom, kakav se rijetko nalazi.« Istaknuo je i vašu »sigurnu muzikalnost i dobru školu«. Kritičar pak pod šifrom »—etti«

kaže za vas: »... posjeduje glas zagasite boje, ugodnog tembra i velikog opsega. Registar je potpuno izjednačen, a ton zadržava jednaki karakter u svim položajima i dinamskim varijacijama...« Nakon vaše prve Azucene (1929. g.) K(avić?) je napisao: »Gđica Lukrecija Pramberger pjevala je prvi puta jednu veću partiju na našoj operi. Ta mlada altistica naučila je u dobroj školi gdje Kostrenčić vrlo mnogo. Za nju se može reći da je iz njenog glasa učinila škola dobru pjevačicu... G. Pramberger otpjevala je cijelu partiju Azucene potpuno spremno pjevački, a napose moramo istaći i glumački.« Kako je onda moglo doći do toga da se nakon 1945. godine niste više nikada pojavili na kazališnim daskama? Zašto?

Pošto sam ljeti te godine stavljena na raspolaganje Ministarstvu prosvjete, i ja sam pitala za razlog ondašnjeg kazališnog referenta u spomenutom Ministarstvu. Odgovorio mi je: »Drugarice, premalo se bavite politikom.« Rekla sam mu na to: »Ja se bavim umjetnošću i za nju živim, a politika mi je strana.« Kasnije sam saznala da je u pozadini moga udaljenja iz kazališta i drugih nekih nevolja stajala osoba kojoj sam bila nepoćudna. Svemu je »kumovao« i jedan kobni nesporazum — očit dokaz da me u životu nije pratila sretna zvijezda.

Svrha je ovih naših razgovora s istaknutim umirovljenim hrvatskim kazališnim djelatnicima čuti i za budućnost sačuvati izvorne podatke o njihovu životu i radu. Stoga i vas molim da nam u tom pogledu ispričate barem ono — po vašem sudu — najvažnije.

Nije lako ponovno, makar i samo u sjećanju, proživjeti sve što sam prošla, no kako sam pristala na razgovor, udovoljit ću vašoj želji. Počet ću sa svojim precima i roditeljima. Moj pradjed po ocu — Marko Pramberger — austrijskog je podrijetla i bio je u Hrvatskoj krajiški oficir. Djed Josip došao je u Zagreb, imao je na Prilazu Đure Deželića pekaru, bio je vlasnik dviju kuća (na broju 36 i 39) i gradilišta — dakle imućan čovjek. Svoga sina Josipa — moga oca — poslao je u Klagenfurt (Celovac) na trgovačke nauke. Djed je, međutim, 1903. g. umro, sin mu se vratio kući i preuzeo njegov posao. Tu je upoznao djevojku Lukreciju François (koja je tada boravila kod svoje sestre udate Hohnjec, stanarke u kući Prambergerovih). Oženio se njome, ali uskoro — s 25 godina — umro. Rođenje je prve kćeri doživio, a ja sam došla na svijet tri mjeseca poslije njegove smrti. Djed po majci — Josip François — rodio se u Lokvama (Gorski kotar) i potomak je Napoleonova vojnika koji je pri povlačenju francuske armade iz Rusije ostao u Hrvatskoj. Djed je bio bilježnik u Mariji Bistrici. Žena mu i moja baka po majci Lukrecija r. pl. Danovi Scala također je francuskog podrijetla. Njezina je majka Laura bila rodom iz Marseillea. Majka mi se nakon očeve smrti udala za advokata dr. Rudolfa Jagića (odvjetka glasovitog slavista Vatroslava Jagića). S njim je imala također dvije kćeri. Jedna je od njih (kao i moja starija sestra) umrla te je u našem velikom stanu na Prilazu 36 uz majku, očuha i mene ostala samo polusestra Željka. Prva tri razreda završila sam u državnoj pučkoj školi u Samostanskoj ulici (učiteljice bijahu mi Marija Jesenski i Nada Križ) a četvrti kod časnih sestara, gdje me je učila sestra Hen-

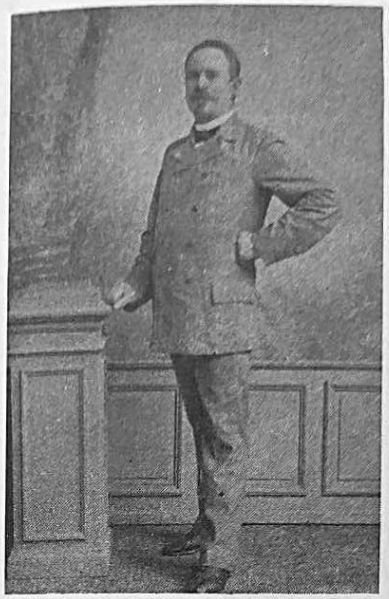

Djed Josip Pramberger

Baka Jelisava Pramberger r. Hlebić

Djed Josip Francois ostao je udovac s petero djece

Baka Lukrecija François r. pl. Danovi Scala (s djecom)

rijeta Brečko. Pošla sam zatim u žensku realnu gimnaziju, nekadašnji licej. Ona je tada — za prvog svjetskog rata — bila smještena u zgradi Hrvatskog glazbenog zavoda a poslije rata vratila se na Gornji grad (Katarinski trg). Imala sam odlične profesorice: Mariju Lukšić, dr. Zdenku Smrekar, dr. Vjeru Petaj-Fink, dr. Ernu Rozmanit-Šuklje... Predavao mi je i Julije Benešić. S njim sam se i kasnije sretala (na svetoduškom dobru Majcenovih, s kojima je on — ako se ne varam — bio u kumstvu). Završila sam, međutim, samo šest razreda. Jedna mi se polusestra, naime, razboljela od šarlaha, svi ukućani stavljeni smo u karantenu a na vrata našeg stana pričvršćena je crvena cedulja s upozorenjem o opasnosti. Bolesna je polusestra (kao i većina od šarlaha u ono doba oboljele djece) ubrzo umrla. Izostala sam zbog toga dulje vremena iz škole i nisam se više vratila u gimnaziju. U novoj školskoj godini (1922/23) postala sam učenicom Srednje muzičke škole Hrvatskog glazbenog zavoda. Voljela sam glazbu. Na opernu predstavu (imali smo abonoman) odveli su me prvi put kao petogodišnje dijete. Davao se »Rigoletto«. Nekih se pojedinosti sjećam. Slijedila je »Tosca« itd. Već u pučkoj školi učila sam klavir kod gđe Lujze Fudurić-Blechinger. Stanovala je najprije na Goljaku a onda u Istarskoj ulici. Naša kućna pomoćnica dolazila je pred mene na Ilicu. Gospođa Lujza nije znala dobro hrvatski pa me npr. u zimsko doba nakon završenog sata opominjala na odlasku: »Zaključaj (mjesto: zakopčaj) kaput!« Svoje tadašnje kajdanke još i sad čuvam. U muzičkoj sam školi pjevanje učila kod prof. Nade Eder-Bertić i lijepo sam napredovala. Na satove nam je dolazila slavna operna pjevačica Milka Trnina, začasna čla-

Djevojčica Lukrecija Pramberger s majkom

nica Muzičke akademije, i po njezinoj želji (a sa znanjem svoje profesorice) odlazila sam k njoj na kontrolu. Pri ispitu na kraju prvog razreda, nakon što sam otpjevala zadano, prof. Bersa stao je nešto šaptati prisutnom rektoru prof. Lhotki i onda me pozvao: »Lukrecija, još jednom!« Moj kontraalt Bersi se vrlo sviđao i uspoređivao me je s čuvenom austrijskom pjevačicom Paulinom Lucca. I tako sam već kao učenica prvog razreda nastupila na završnoj javnoj školskoj produkciji. I 1924. g. nastupila sam na produkciji održanoj u kazališnoj zgradi. U toj sam zgodi pjevala Vesnu-Krasnu (prolog) iz »Snjeguročke« Rimski-Korsakova. Studij pjevanja i klavira nastavila sam na Muzičkoj akademiji. Pjevanje sam učila kod prof. Marije Kostrenčić a klavir kod prof. Olge Clément-Milčinović, druge supruge književnika Andrije Milčinovića. S njegovom kćerkom iz prvog braka a svojom školskom kolegicom Verom Čučom Milčinović-Tashamirom, glasovitom balerinom i koreografkinjom u Americi, još sam uvijek u prijateljskoj vezi. Za svoju profesoricu gđu Olgu napomenula bih da se bavila i umjetničkom fotografijom. Poklonila mi je — uz posvetu — svoj autoportret. Na Akademiji smo učili i glumu. Predavao ju je znameniti dramski glumac Hinko Nučić. Kao polaznica Akademijina Opernog studija sudjelovala sam (pjevajući treću damu Kraljice noći) na njegovim izved-

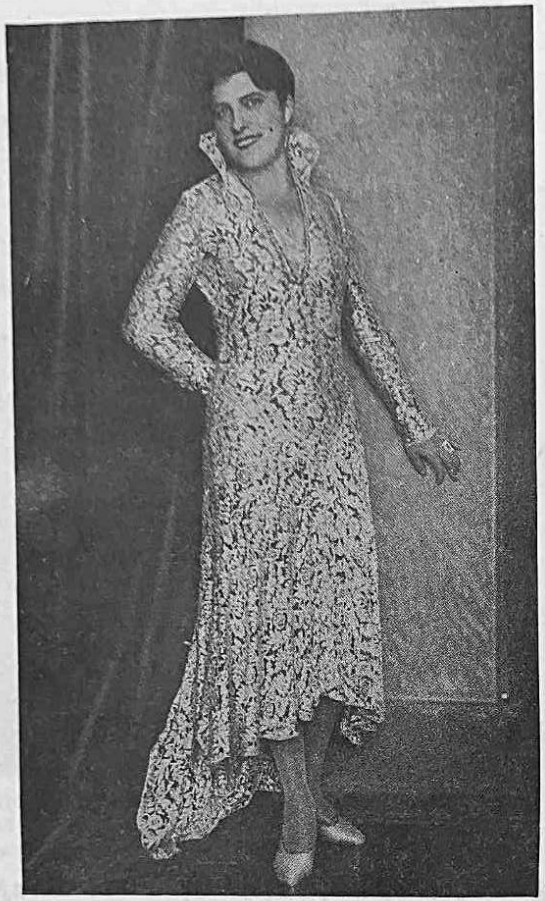

U vrijeme diplomiranja

bama »Čarobne frule« u HNK (7. i 10. lipnja 1928). Diplomirala sam u prosincu 1929. te stekla zvanje operne i koncertne pjevačice. Da se vidi u kako je izvrsnim rukama bila tada naša Muzička akademija, navest ću profesore koji su mi (uz Mariju Kostrenčić) potpisali diplomu: Fran Lhotka, Blagoje Bersa, Franjo Dugan, Svetislav Stančić, Václav Huml, Umberto Fabbri i Vjekoslav Rosenberg Ružić.

I tada je vjerojatno počela vaša operna karijera...

A ne. Počela je ranije. Već nekako na početku mojih studija dirigent Smodek poručio mi je po arhivaru Runkasu kako bi želio da pjevam u »Lohengrinu«. Zahvalila sam se s obrazloženjem: želim najprije završiti studij. Kad je počela sezona 1928/29, kolegica Zlata Lipovšćak i ja ušuljale smo se u kazalište da prisustvujemo pokusu Verdijeve opere »Moć sudbine«. Na hodniku nas je presreo direktor Opere Fridrik Rukavina. Oštro nas je pogledao. Prepoznavši Zlatu rekao je: »Ti možeš.« Mene nije prepoznao i zaustio je: »A vi...« Prekinula sam ga, obrativši se Zlati: »Vani bum vas pričekala.« Tada se

Début: Paulina u »Pikovoj dami«

i mene sjetio i dozvolio da obje uđemo. Tiho smo se uvukle u zadnji red gledališta. Opazivši Rukavina gdje sjedimo pozvao nas je: »Kam ste se to sele, tam puše, hote napred!« U toku pokusa prišao mi je i upitao: »Kaj imate naštudirano?« Ustala sam da mu odgovorim. »Sedite se,« naložio mi je, »ja nisam pop da bute pred menom stajali.« I nastavio: »Dojdite k meni na razgovor.« Kad sam drugi dan došla, bio je zauzet. Raspravljao je nešto s pjevačem Božidarom Vičarom (ni on, siromah, nije imao sreće: u kazalištu su ga izrabljivali i zapostavljali, djeca su mu umirala; on lijes s mrtvim djetetom pod ruku i — na groblje). Rukavina me otpravio: »Dojdite zutra, ali se nemojte preveč najesti.« Došla sam s nekoliko partitura. Ni jednu ariju nisam otpjevala čitavu. Birao je samo pojedine odlomke po kojima je mogao ocijeniti moje mogućnosti (iz arije Amneris npr. ulomak s karakterističnim »g-anzacom«). Bio je zadovoljan. »Dobro, dojdite na probicu ‚Madame Butterfly'.« (Sjetila sam se sada i davne zgode u Akademijinu Opernom studiju gdje smo dvaput na sedmicu s voditeljem dirigentom Oskarom Smodekom studirali role. Izrađujući ulogu Suzuki iz

»Madame Butterfly« zapjevala sam: »Tko to zna?« a Smodek je uskočio: »Ti to ne znaš!« — i zaklopio partituru. Time me je potaknuo na još marljiviji rad.) Prije odlaska od direktora Rukavine spomenula sam kako mislim da bi mi uloga Pauline u »Pikovoj dami« dobro odgovarala. Prihvatio je moju sugestiju i tako sam 27. studenog 1928. u toj ulozi debitirala. Imala sam samo nekoliko sobnih pokusa s Verom Misitom, dan prije nastupa jedan pokus sa zborom (u pokusnoj dvorani) i na dan predstave samo pokus romance (na pozornici). U dnu bine stajao je i slušao me dragi kolega bariton Nikola Cvejić (inače inženjer šumar). Svojom me je čestitkom uvelike ohrabrio. Na predstavi (kojom je dirigirao Jakov Gotovac) za vrijeme dueta Liza—Paulina (pjevale smo ga Zora Benedek i ja) najedanput začujem nekakav mrmor. Preplašila sam se da griješim i da publika u prvim redovima negoduje. To je međutim bio šaptač Vlaho Paljetak. Dotad ga nisam bila primijetila. Tekst sam znala savršeno i na pomoć šaptača nisam

U ulozi carevića Fjodora (»Boris Godunov«)

Kao Suzuki u »Madame Butterfly«

uopće računala. Za romancu koja slijedi iza dueta dobila sam već nakon treće strofe gromki aplauz. Po svršetku čina na pozornicu je dotrčao Smodek, vičući: »Bravo, Lukrecija!« U toj je predstavi nastupio i već spomenuti renomirani pjevač Cvejić. S njim sam također imala duet (što mi je posebno imponiralo). Već 13. prosinca pjevala sam carevića Fjodora u »Borisu Godunovu«, na predstavi sa slavnim gostom Zigmuntom Zalewskim u naslovnoj ulozi. 29. ožujka 1929. izvedena je u kazalištu staroslavenska misa (»Slavoslovije«) Borisa Papandopula. Nastupilo je Pjevačko društvo »Kolo« uz kazališni orkestar pojačan članovima Zagrebačke filharmonije. Solističke dionice izveli su Maja Strozzi, dr. Viktor Benković, dr. Vladislav Kostić i — ja. Kakva čast i sreća za mene, tada početnicu! Nedugo zatim stiže mi brzojav Opere iz Sarajeva. Na inicijativu svog starijeg kolege s Akademije, tamošnjeg dirigenta Alfreda Pordesa, pozvana sam da pjevam Suzuki u Puccinijevoj »Madame Butterfly«. Kolega Milek Kučić (rođeni smo istog dana, mjeseca i godine) pozvan je da interpretira konzula. Prihvatili smo ponudu i s uspjehom nastupili 11, 12. i 13. travnja. Naslovnu ulogu pjevala je Vika Čaleta a Pinkertona tenor Ivanković. U Sarajevu sam imala tetu (maminu sestru Pepu) i bila sam njezin gost. Nikada neću zaboraviti njezino uzbuđenje i ponos. Prisustvovala je, dakako, pred-

stavi i poslala mi na pozornicu kitu prekrasnih »klinčeka«. Po povratku iz Sarajeva u zagrebačkom mi kazalištu rekoše: »Tu bute takaj popevali Suzuki, i to bez probe!« Tako je i bilo. Do kraja sezone lista se mojih nastupa povećala. Osim u trima već spomenutim pjevala sam još u operama »Carmen« (Mercédès) i »Louise« (Gertrudu) kao i u opereti »Tri djevojčice« (Hederl). U pojedinim ulogama nastupila sam i po nekoliko puta. Sve ovo vrijeme plaćali su me honorarno. U rujnu 1929. Smodek me je pozvao i kazao: »Sedamnaestog bute popevali Azucenu v 'Trubaduru'. Nisam vas, doduše, pital za datum, ali v te-

Kao Mercédès u operi »Carmen«

atru je tak: primeš — ne primeš. Če ne primeš — propalo je i zgorela si.« Pristala sam i nakon samo jedne probe u pokusnoj dvorani nastupila (uz Idu Juranić, Marija Šimenca, Aleksandra Griffa i dr.). Šepec (koji me je kao četirigodišnju djevojčicu njihao na koljenima i pjevao mi »Male ptice lakih krila«) čestitao mi je nakon predstave: »Da te nisam čul, nikad ne bi veroval da bi početnica to mogla tak otpopevati!« Na drugoj i još nekim predstavama s Idom Juranić izmjenjivala se Zinka Kunc a ja sam Azucenu pjevala stalno. U novoj se-

zoni (1929/30) očekivala sam angažman. Intendant Trešćec rekao mi je: »Šta će to vama? Vi ste opskrbljeni.« Tako su govorili i Štefici Sestrić-Segedi jer joj je suprug bio vlasnik drogerije. Ovakvu logiku nisam mogla razumjeti. Zar nije bila prirodna moja želja da se — unatoč obiteljskom blagostanju — osamostalim i živim od svoga rada? Ipak sam angažirana. Uskoro je došlo do promjene opernog direktora. Novi direktor Krešimir Baranović pozvao je Smodeka da izvrši preinake u ugovorima s pjevačima. Smodek je crvenom tintom unio izmjene: u okviru angažmana svaku smo ulogu dužni otpjevati pet puta u sezoni (mjesto dotadašnja četiri) a po svakoj predstavi povrh pete dobivat ćemo 100 (prije toga stajalo je: 150) dinara. Osim u ulogama

»Tri djevojčice«
(L. Pramberger prva zdesna; do nje Mila Popović-Mosinger)

iz prethodne sezone sad sam nastupala još i kao Rosette u Masseneto-voj operi »Manon Lescaut«, kao mulatkinja Bersi u »Andréu Chénieru«, kao treća vila u »Rusalki«, kao Niklaus u Offenbachovim »Hoffmannovim pričama« i kao »javno mnjenje« u njegovu »Orfeju u podzemlju«. Sezonu sam završila ulogom robinjice Čerkeskinje u Šafranekovoj »Hasanaginici«. Kritike su bile vrlo povoljne. Začudila sam se stoga i uvrijedila kad mi je intendant Čekić saopćio da za sezonu 1930/31. ne bi sa mnom produžili ugovor, nego bi me plaćali po predstavi. »Ne prihvaćam«, odgovorila sam, »jer idem u Beč«, okrenula se i otišla. »Čekajte,« vikao je za mnom Čekić, »telefonirat ćemo vam...« U Beč sam zaista kanila poći radi usavršavanja i posebno radi studija Wagne-

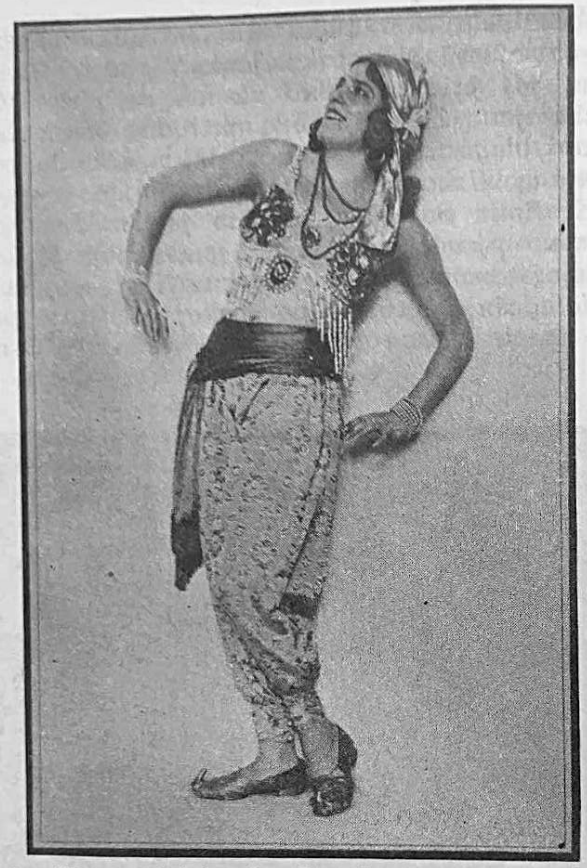

U Šafranekovoj »Hasanaginici« L. Pramberger interpretirala je robinjicu Čerkeskinju

rovih opera, koje su me privlačile a u Zagrebu se malo izvodile. Baranović me uskoro pozvao da pjevam u »Rusalki«, »Trubaduru« i »Borisu Godunovu« mjesto pjevačice koja »dela komedije, sad bi popevala, a sad pak ne bi«. Nastupila sam 21. kolovoza, 10. i 15. rujna. U studenom sam već bila u Beču. U prosincu primila sam Baranovićev brzojav kojim mi za 3. siječnja 1931. nudi nastup u »Trubaduru«. Zaboravila sam Smodekovu pouku (»primeš — ne primeš«), odbila sam ponudu i tako — ovaj put svojom krivnjom — za dugo vremena »otpala« jer su za povremene nastupe uzeli Elzu Karlovac.

Boravak u Beču bio vam je zacijelo zanimljiv i koristan...

Dakako. Prvakinja Bečke opere Maria Németh, s kojom sam se upoznala za njezina gostovanja u Zagrebu, preporučila me glasovitoj prvorazrednoj pjevačkoj pedagoškinji i bivšoj poznatoj altistici Emmi Bellincioni, koja je došla u Beč održati kurs operne glume i pjevanja. Kod nje sam učila dva-tri mjeseca i htjela me je odvesti sa sobom u Italiju. Nisam pošla jer nisam znala talijanski. Poklonila mi je svoju

Kao Azucena u »Trubaduru«

fotografiju sa sljedećom posvetom: »Alla signorina L. P. che con la sua bella voce e intelligenza è destinata a splendida carriera.« Po savjetu komornog pjevača dr. Emila Schippera i režisera prof. Markowskog nastavila sam učenje kod prof. Irene Schlemmer-Ambros, učenice slavne Mathilde Marchesi. Gospođa Irena slušala je u mladosti predstave pod Verdijevim ravnanjem. Kod nje sam ostala tri godine. (Napominjem da je k njoj u vrijeme kazališnih praznika dolazila na kontrolu glasa ondašnja naša operna prvakinja Zlata Gjungjenac.) Ja sam ujedno kod prof. Margit Tolnai iz Reinhardtova seminara učila dikciju a kod Gertrude Kraus ples. Njezine su učenice tada bile i Mia Čorak i Nevenka Perko. S Nevenkom sam se sprijateljila i kumovala*

*»Gospođici L. P. koja je po svom lijepom glasu i inteligenciji predodređena za sjajnu karijeru.«

kasnije jednoj njezinoj kćeri. To lijepo prijateljstvo potrajalo je sve do Nevenkine smrti (na Rijeci). Samo se sobom razumije da sam u Beču redovito išla na operne predstave. Pratila sam ih (isprva iz stajaćeg partera) »oboružana« dalekozorom i partiturom, bilježeći usput sve što sam smatrala važnim. Marno i oduševljeno pohađala sam i koncerte, kojima su ravnali toliki slavni dirigenti: Clemens Krauss, Wilhelm Furtwängler, Bruno Walter, dr. Karl Böhm, Hans Knappertsbusch, Otto Klemperer i dr. Nakon jednog rukovanja s Furtwänglerom nisam znala bih li ruku ikad oprala ili bih je konzervirala — tolik me je entuzijazam obuzeo. Posjedujem gotovo sve programe predstava i koncerata kojima sam u Beču prisustvovala (s autogramima dirigenata i

Prof. Milan Reizer (u sredini) s grupom zagrebačkih pjevača na jednom natječaju u Beču 1932. ili 1933. godine (Lukrecija Pramberger u prvom redu druga slijeva. Na slici su još Marijana Radev, Marko Rothmüller, Nikola Bogdan, Zlatko Šir, Marijan Zuber i dr.)

protagonista) a usput dodajem: i predstava i koncerata u Zagrebu (i drugdje u domovini) s mojim sudjelovanjem. Za moga boravka u Beču došao je tamo na liječenje bubregâ i stalne glavobolje Smodek a tu se našla i Ida Juranić. Sastajali smo se. Bila sam na usluzi brojnim znancima Zagrepčanima kad bi došli u Beč. Potražio me je i glumac Nikša Stefanini. U jednoj agenciji imali smo zajedničku audiciju pred poznatim glumcem Leopoldom Krammerom, koji je tada namjeravao osnovati — uz već postojeća — još jedno njemačko kazalište u Češkoj (do čega zbog pomanjkanja financijskih sredstava nije došlo). Oduševili smo ga i kliknuo je: »Djeco, kad bih vas mogao imati!« Za pauze na jednoj opernoj predstavi srela sam zagrebačkog pjevača

Marija Gjuranca. Bio je »u potrazi« za angažmanom. Savjetovala sam mu kojem da se agentu javi. Poslušao me je i uspio. Zagrebačkom kvartetu (koji je koncertirao i u mojem roditeljskom domu na Prilazu kod kućnih prijema) bila sam također od pomoći kad je gostovao u Beču.

Kad ste se vratili u Zagreb?

1934. godine. U siječnju 1936. nastupila sam (i opet bez pokusa) s Josipom Rijavcem na dvjema predstavama »Trubadura«. Tih godina »vorsingala« sam u stanu kolege Lava Vrbanića za impresarija (inače zagrebačkog novinara) Kottasa. On je i Lovru Matačića htio obvezati da nastupa isključivo »preko njega«. Audiciji je prisustvovao pjevač Nikola Cvejić, poslan iz Brna od direktora tamošnje Opere Milana Sachsa. Od svega, međutim, nije bilo ništa. 25. svibnja 1936. položila

Zagrebački madrigalisti na gostovanju u Splitu
(L. Pramberger u prvom redu druga zdesna)

sam u Beču na Paritätische Prüfungsstelle (predsjednik komisije operni pjevač Gunnar Graarud) ispit za nastupe na pozornicama njemačkoga govornog područja. Potom sam se vratila u Zagreb, gdje me je dr. Viktor Benković pozvao u Zagrebačke madrigaliste (pokusi su se održavali u njegovu stanu u Gajevoj ulici). U tom sam ansamblu nastupala pune četiri godine i bila s njim na gostovanjima u Splitu, Šibeniku, Križevcima i Bjelovaru. Vrlo često pjevali smo i na Radio-Zagrebu (na kojem sam već 1929. g., odmah po diplomskom ispitu, održala solistički koncert uz klavirsku pratnju Melite Lorković). Pjevala sam i u Glazbenom društvu intelektualaca (pod vodstvom Rudolfa Matza) i u Oratorijskom zboru Sv. Marka (dirigent Mladen Pozajić). Nakon po-

vratka iz Beča (kamo sam i kasnije navraćala) pa sve do kraja moje kazališne karijere austrijski i njemački impresariji uvelike su se za mene zanimali. Bečki agenti Lanik i Hofmann nudili su mi za mog studija u Beču da sudjelujem u velikoj reviji namijenjenoj Londonu, sa mnom su i kasnije kontaktirali a kontaktirao je i agent Vladarski. Najuporniji bila je agencija Alfreda Bierschwalea iz Berlina. Njezin me je vlasnik 1939. g. slušao na audiciji u Zagrebu, kasnije mi nudio dva angažmana i nekoliko me godina neprestano pozivao da dođem u Njemačku. Nisam se odazvala zbog ratnih prilika. Pošto se maestro Sachs 1939. vratio u Zagreb, izrađivala sam s njim po Toscaninijevim bilješkama Verdijev »Requiem« a onda (i za vrijeme rata) napose uloge iz Wagnerovih opera, nadajući se da ću poslije rata moći otići na ponuđene mi angažmane u Njemačku (Nürnberg, Duisburg). Sachs me je smatrao pjevačicom s kojom se isplati raditi. Moram sada ispričati i ono što me je 1940. g. potreslo i ojadilo. Tada sam se ponudila Zagrebačkoj filharmoniji da u izvedbi Verdijeva »Requiema« preuzmem altovsku solo-dionicu. Odgovoriše mi da su već odabrali pjevače, neka to ne shvatim s njihove strane tendencioznim i da će u drugoj prilici računati sa mnom (do čega, naravno, nikad nije došlo). Ogorčena time (i koječim drugim) pošla sam nakon izvjesnog vremena na resorno ministarstvo potužiti se i izjadati. Šef odgovarajućeg odjela u Mesničkoj ulici nije me htio primiti, nego mi poručio da njegovu tajniku ispričam po što sam došla. Duboko povrijeđena i očajna pomislila sam na samoubojstvo i rekla sama sebi: »Idem ravno u Savu!« Nisam, međutim, produžila Frankopanskom ulicom, već sam skrenula u Ilicu. Sjetila sam se, naime, da znam dobro plivati i da pothvat vjerojatno ne bi uspio...

A nastupi u Operi?

Ponovno tek 1941. kad sam 31. svibnja pjevala vračaru Ulriku u »Krabuljnom plesu« (Ameliju je interpretirala Vilma Nožinić) i 12. listopada Suzuki u »Madame Butterfly«. Stalno sam angažirana u sezoni 1942/43, potkraj »mandata« direktora Opere Stanislava Stražnickog. U angažmanu ostala sam do kraja sezone 1944/45. U tom vremenu dodijeljene su mi brojne uloge: guslara u »Sadku«, vještice u »Ivici i Marici«, Olge u »Evgeniju Onjeginu«, Končakovne u »Knezu Igoru«, Schwertleite u »Walkiri«, Erde u »Rajninu zlatu«, Berte u »Seviljskom brijaču«, Magdalene u »Rigolettu«, grofice u »Pikovoj dami« itd. Sve se to već probalo, no zbog prekida angažmana do mojih nastupa u navedenim ulogama nije došlo. Iz tog vremena sjećam se (uza što-šta lijepo i ugodno) i jedne učinjene mi pakosti. U »Giocondi« imala sam ulogu slijepe majke glavne junakinje (pjevala ju je Vilma Nožinić a glavne muške partije Josip Gostić i Rudolf Župan). Šminkeri su mi tako namazali oči da sam dirigenta jedva nazirala. Htjelo se time postići da »zabrljam« i osramotim se. Nisam se, međutim, »poskliznula«. Posljednji mi je nastup bio 6. svibnja 1945. u Dobrinićevoj operi »Goran«. Uz mene pjevali su toga dana Vera Grozaj, Pajo Grba, Gregor Radev i dr. A onda sam, kako već rekoh, stavljena »na led« i počeo je moj »hod po mukama«.

Ako suviše ne tražim: biste li o tom rekli koju poblížu riječ?

S tugom i gorčinom. No neka se zna. Videći da sam u pogledu zaposlenja »ostala na cesti« Dubravko Dujšin savjetovao mi je da se učlanim u novoosnovano Udruženje muzičkih umjetnika. Poslušala sam njegov savjet i to je omogućilo da me je Koncertna poslovnica dosta često angažirala (i honorirala) za nastupe na koncertima što ih je organizirala po radničkim odmaralištima. Nastupala sam tako uz klavirsku pratnju Petra Dumičića, Krešimira Kovačevića, Ranka Filjaka, Freda Došeka i Zdenka Peharde (kao i s violinistom Josipom Klimom) u Dubrovniku (Lapad), Rovinju, Opatiji, Rabu, Biogradu, Bohinju, Aranđelovcu i Zagrebu (đački i studentski domovi). Slali su me pjevati i na radne akcije (na gitari pratio me Mihajlo Lebedjev). I inače sam sudjelovala u programima brojnih prigodnih koncerata i priredaba. Na klaviru često me je pratio prof. Ernest Krauth. Pozvana sam uto na audiciju u Osječko kazalište i na Rijeku. Osječki intendant Hinko Tomašić i direktor Opere Lav Mirski ponudili su mi nakon audicije angažman, no nisam mogla dobiti stan. Na Rijeci je također dobro »krenulo«, ali svršetak nije bio sretan. Riječka opera poslala je za mene 10. XII. 1949. pod br. 30/21 Ministarstvu prosvjete u Zagreb sljedeću stručnu ocjenu: »1. Kvalitet glasa: contraalt, velike snage, surov. 2. Opseg glasa: veliki i snažan za sve altovske partije i jedan dio mezzosopranskih uloga. 3. Muzikalnost: vrlo dobra. 4. Opća opažanja: vidljivo je, da je starija, rutiniranija pjevačica, koja bi se mogla upotrebiti u svakom opernom ansamblu za tipično altovske uloge.« U Ministarstvu ocjena je »urudžbirana« 13. XII. 1949. pod br. 63069 (ali je prešućena i nigdje nije uzeta u obzir). Direktor riječke Muzičke škole skladatelj Ivan Matetić Ronjgov akceptirao me je za profesoricu, uz napomenu da ću paralelno moći nastupati i u kazalištu. Činilo se da ću i stambeno pitanje uspjeti riješiti. Akademski slikar Vilim Svečnjak ponudio mi je da stanujem u njegovu atelieru (i tako mu ga »čuvam«). S njegovom suprugom otišla sam na »mjerodavno mjesto« da tu stvar uredimo. No rečeno nam je da se u Rijeci mogu »prijaviti« tek pošto se u Zagrebu »odjavim«. To nisam željela učiniti jer bih u tom slučaju izgubila stan u Zagrebu. Svjesna, dakle, da mi u kazalište povratka nema (a »van« se nije moglo) — pokušala sam naći kakvo drugo stalno namještenje. Uporno sam slala molbe za profesorsko mjesto na muzičkim školama u Zagrebu (jednom i u Sisak), ali odgovori glasili su uvijek jednako: niste primljeni vi, nego taj i taj, ta i ta... Kako je od nečega trebalo živjeti, laćala sam se privremenih honorarnih poslova. Radila sam tako kao asistentica prof. Poldike (Leopoldine) Tepeš u Kazalištu lutaka. Pratila sam na klaviru predstave ili pak »puštala« glazbenu pratnju snimljenu na magnetofon. Kad su na to mjesto uzeli drugu osobu, bili su ipak toliko susretljivi (naročito direktorica Vesna Kauzlarić — kojoj je ugledni kazališni i lutkarski stručnjak prof. dr. Vojmil Rabadan rekao o meni lijepih, pohvalnih riječi) da su me preporučili Pionirskom kazalištu (Kazalištu mladih). Tu sam (za direktorovanja prof. Milene Večerine) kao muzička suradnica Đurđice Dević-Šegine uvježbavala s djecom pjevačke

»numere« u predstavama namijenjenim za Festival djeteta u Šibeniku. Glumu je uvježbavao Zlatko Omerbegović. Na Festivalu nastupili smo s predstavama »Tim i Tom« i »Dvorac«. Ja sam izvodila klavirsku pratnju. Ipak se nisam dugo »održala«. Radila sam honorarno i u Baletnoj školi na Ilirskom trgu (kao korepetitor) a u Omladinskom centru u Hrvojevoj ulici podučavala sam klavir. Znalo se dogoditi da istovremeno radim u dvije ustanove pa sam često formalno trčala s jednog na drugo (čak i vrlo udaljeno) mjesto. Zaslugom prof. Višnje Manasteriotti gradske prosvjetne vlasti imenovale su me profesoricom u Opernom studiju Muzičke škole »Pavao Markovac«. Glumu je predavala Ančica Mitrović. Zbog pomanjkanja prostora u školskoj zgradi Studio je djelovao u Gundulićevoj 4. Rado se sjećam svojih đaka Branke Stilinović, Majde Radić, Ante Mijača, Zdenke Žabčić, Paule Bukovac, Vjere Jandrković, Anice Odžić i drugih (bilo ih je ukupno 17). S njima sam održala ispitnu produkciju, prateći ih na klaviru. Kad je Operni studio rasformiran, opet sam ostala bez namještenja. Prijavila sam se na Zavod za zapošljavanje (Burzu rada). »Služila« sam i kao čuvarica stalnog postava i izložaba u Galeriji naivne umjetnosti i Meštrovićevoj galeriji. Tada sam se upoznala s mnogim umjetnicima naivcima. Bila sam i u kući Generalića, Večenaja, Lackovića, Kovačića i Filipovića, od svih posjedujem autograme a Lacković Croata poklonio mi je tri svoja originalna crteža s posvetom. Za svoje zadovoljstvo u tom sam periodu bila članica nekih pjevačkih društava (dirigenti: Pavle Dešpalj, Mladen Jagušt, Tomislav Adamić), sedamnaest godina pjevala sam u Katedralnom zboru (organizator i »duša« toga zbora bio je simpatični i jovijalni kanonik dr. Dragutin Hren) a godinama sam redovito nastupala na koncertima u Češkoj besedi i Društvu Lužičkih Srba. Za tu aktivnost animirala me gospođa Marta Rakova-Weller, negdašnja altistica češkog roda koja je svojedobno pjevala i u Zagrebačkoj operi. Udala se za našeg čovjeka i živjela u Zagrebu, u svojoj kući (Jurišićeva ulica, vis-à-vis Pošte). Na tim sam koncertima između ostalog izvela i mnoge kompozicije dr. Josipa Andrića, dugogodišnjeg i zaslužnog glavnog urednika Društva sv. Jeronima, sada HKD sv. Ćirila i Metoda. Osobno sam se s njim upoznala u autobusu, vozeći se na češke svečanosti u Daruvar. Poslije toga zalazila sam u njegov dom na Podolju, upoznala mu djecu i suprugu (r. Heneberg). Gospođa je vrlo brižna žena i uzorna domaćica. Dr. Andrić sav je živio za svoju glazbu. Drag i vrlo plemenit čovjek. Neposredno prije smrti doživio je veliko zadovoljstvo: pohodila ga je delegacija Gradišćanskih Hrvata, koje je tako iskreno volio i toliko mnogo za njih učinio. Sprovod mu je u zimsko predvečerje vodio kardinal Šeper. Svi smo nosili zapaljene svijeće i taj me ugođaj podsjetio na »Hovanščinu« Musorgskoga. Svoj Zagreb istinski volim i nije stoga čudo da sam surađivala s Društvom Zagrepčana, kasnije KUD-om »Zagreb« (pa sam tako za to Društvo izvela koncert uz pratnju klavirista Rikarda Šimačeka). Dugogodišnja sam članica Turističkog društva »Gornji grad« te sam vrlo rado dežurala u Kuli Lotršćak, dajući brojnim domaćim i inozemnim namjernicima tražene (i netražene) infor-

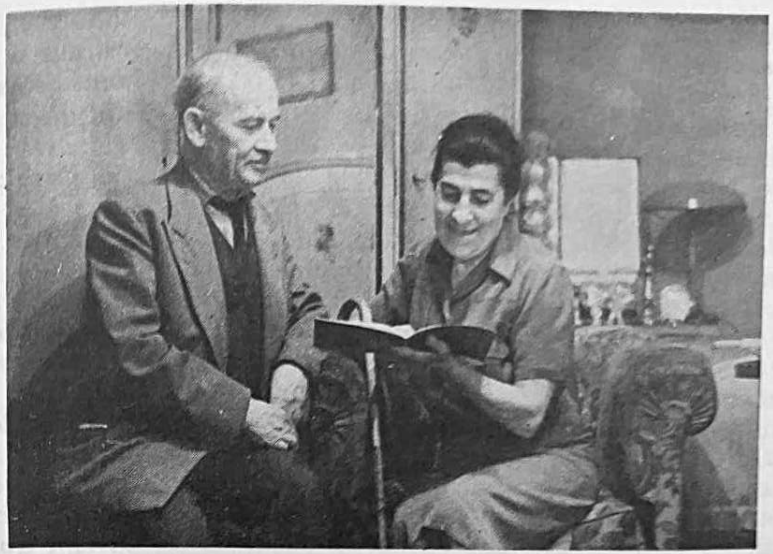

U društvu s dr. Josipom Andrićem

macije o sadašnjem i o starom Zagrebu. Obavljala sam taj posao s oduševljenjem i ljubavlju o čemu, bez lažne skromnosti, svjedoče i stotine zapisa u mojoj »knjizi dojmova« što sam je na dragovoljno raspolaganje posjetiteljima stavljala i ovdje i u Meštrovićevoj galeriji. Meštrovićev autogram dobiven 1940. g. još uvijek čuvam a u moju navedenu »knjigu dojmova« upisala se i njegova kći Marica kad je 1972. g. bila u Zagrebu i pohodila Galeriju svoga oca. Po Gornjem sam gradu i (besplatno) vodila (kao i cijenjeni dr. Marko Cuculić) brojne grupe turista. Mnogi stranci sa svih strana svijeta — zadovoljni sadržajem i načinom mojih tumačenja — pisali su mi nakon povratka kući i zahvaljivali. No da se vratim nedaćama, ovaj put u privatnom životu. U vrijeme nacionalizacije ostavljen nam je stan u jednokatnici na Prilazu JNA 36. Kad su na toj kući nadograđivana još dva kata, u tri navrata doživjeli smo »poplavu« (voda je procurila kroz stropove). Ubrzo smo dobili sustanare (ostavljene su nam dvije sobe), neko vrijeme i Društvo slijepih (pa je u stan dolazilo na sastanke i po stotinjak ljudi). Sustanarski odnosi potrajali su punih 27 godina. Očuh je, osim toga, morao ispraznit prostorije svoje odvjetničke kancelarije u Berislavićevoj 2 i smjestio ju je u službinsku sobicu stana na Prilazu. Spomenut ću i četiri svoja šokantna i nesretna doživljaja. Prvi se zbio potkraj rata, 9. veljače 1945. Sa svojima iz kuće pošla sam u kino (»Metropol«). Preporučivalo se tada građanstvu da — zbog mogućih zračnih napada — nosi svuda sa sobom novac i dragocjenosti. Ja sam taj put u ručnoj torbici ponijela sav svoj (vrlo vrijedan) nakit, torbicu sam u kinu zaboravila, vrativši se nisam je, dakako, našla i tako sam ostala na velikoj šteti. 27. studenog 1973, na 45. godišnjicu svoga débuta, doživjela sam razbojničku otimačinu. Digavši na pošti novac (taj put dobili smo dvije mirovine) otišla sam ravno na Gornji grad u Lapidarij, na koncert

izvanrednog našeg pijanista Vladimira Krpana (u nezaboravnoj atmosferi — uza svijeće — svirao je Bacha). Kući sam se vraćala u društvu gospode Šepeca i Radovića koji stanuju nedaleko od mene. Rastavši se s njima došla sam do kuće, ušla u vežu i htjela je zaključati. Uto je netko izvana lagano potisnuo vrata, pružila se jedna ruka — i torbica mi je bila oteta. Trčala sam za razbojnikom sve do Frankopanske ulice i vikala — no uzalud. Te me je godine zadesila još jedna nesreća. Na ulici su me oborila dva mlada biciklista. Bio je mrak, a vozili su bez svjetala. Slomila sam ruku i morala se podvrći teškoj operaciji lakta. I taj sam se put vraćala s lijepa glazbenog doživljaja: u prijateljskoj kući bila sam slušala i gledala televizijski prijenos opere »La Bohème« pod Karajanovim ravnanjem. 2. veljače 1985. lopovi su pokušali provaliti u moj stan. Počeli su razvaljivati vrata, no kako sam — na sreću — bila kod kuće, dotrčala sam vidjeti šta se događa pa su pobjegli. Naknadno su uhvaćeni. U rujnu 1969. zadesio me gubitak mame a u kolovozu iduće godine umro je i očuh (nije mi bio loš). Slijedila je (1980) i smrt polusestre Željke. U opisanom mučnom doba svoga života smogla sam ipak snage da pripremim i održim dva samostalna koncerta: 20. ožujka 1951. u zagrebačkom Hrvatskom glazbenom zavodu (na klaviru me trebao pratiti Božidar Kunc, no kako je otputovao u Ameriku, pratnju je preuzeo Petar Dumičić) i 8. ožujka 1960. u Karlovcu (uz pratnju Stanislava Opermanna). Prije oba ova koncerta bila sam na kontroli kod prof. Miroslava Lunzera. Jedan sam koncert (u Dobrni) priredila zajedno s čuvenim našim pjevačem Pavlom Marionom Vlahovićem. Pratnju nam je izveo Žiga Hirschler.

Iz vašeg sam pripovijedanja, međutim, razabrao da ste u životu imali i svijetlih trenutaka...

Naravno. Uz već iznesene navest ću ih još ponešto. Djetinjstvo mi je bilo bezbrižno, srednjoškolski dani također. Kao šiparicu naročito su me zanimali ljudi iz kazališta. Mnogi od njih stanovali su na Prilazu i u njegovoj neposrednoj blizini: Križaj, Primožić, Grund, Prejac, Šepec, Pavić, Konjović, Sotošek, Cvejić, Dubajić, Binički, Karavia, de Dominis (Mirjev)... Iz našeg stana vidio se Šimencov prozor a glumca Jurja Devića kao da sad gledam kako po Prilazu vodi za ruku svoju kćerku Đurđicu. Kad bih koga od ovih ili ostalih (bilo muških ili ženskih) velikana scene srela na ulici, bila sam presretna. Vodila sam evidenciju tih »susreta«. Iz vedrih i veselih studentskih dana naviru ugodna sjećanja na tolike mile kolegice i kolege: Ljudmilu Kren, Iru Komarevsku, s. Lujzu Kozinović, Zlatu Lipovščak, Zinku Kunc, Silvu Štefan (kasnije udanu Körbler), Zlatu Galović, Pavicu Kaftanić, Marka Rothmüllera, Milivoja Kučića, Alfreda Švarca, Borisa Papandopula, Lava Vrbanića i dr. Zinki Kunc u Zagrebu su rekli da nema glasa pa je na preporuku svoje kume M. Jurić-Zagorke debitirala u Ljubljani. Bila sam u grupi koja ju je pratila na tom putu. Mi smo mladi nakon predstave zajedno sa Zinkom slavili, a gđa Milka Trnina (koja je također bila tamo) otišla je spavati. Zinka mi se sa svojih nastupa u Americi i drugdje po svijetu zgodimice javljala (jednom mi je poslala program cijele sezone Metropolitana, na kojem je bila i »Gioconda« s

S majkom i polusestrom Željkom na novinarskom plesu

njom u glavnoj ulozi) a u jednom intervjuu nabrojila je prijatelje koji su prisustvovali njezinu débutu. Sjetila se i mene. Mnogi znanci i prijatelji naše obitelji također su mi ostali u lijepoj uspomeni. Dirigent Nikola Faller stalno nam se javljao duhovitim kartama, pjesnik i kazališni kritik Vlado Kovačić često je dolazio u našu ladanjsku kućicu na Ksaveru (gdje je uz čašicu dobrog pića volio razgovarati s mojom mamom i drugim starim gospođama) a poseban dojam učinila je na mene novinarka i književnica Marija Jurić-Zagorka. Ta mala i neugledna žena bila je neobično oštroumna i vrlo energična. Kako je samo znala politizirati! Bila je uvijek u mideru i voljela se oblačiti u plavo (što se jako dobro slagalo s njezinim očima iste boje). Stanovala je tada u »Esplanadi« a hranila se u »Palaceu«. U pogledu toga nešto se, međutim, »pošemerilo« i moja joj je mama u nekoliko navrata poslala po meni u njezin stan na Dolcu objed. Svaki sam put s njom razgovarala. Jednom je zgodom čekala dr. Grospića, pozvanog da joj pregleda nogu. Zadržala me da joj do njegova dolaska pravim društvo. Kad je Zagorka ostala bez sredstava, otišla sam intendantu HNK Marijanu Matkoviću i zamolila ga da poradi kako bi se za tu zaslužnu ženu nešto učinilo. »Između dva rata« u našem je domu uvijek bilo vrlo živo, često smo imali goste a na jednom čaju našlo se osamdesetak uzvanika, među njima i Lovro Matačić (bio je velik uspjeh »dobiti«

ga!). Pjevalo se, sviralo, plesalo i Matačić se raspoložio kao rijetko kada. U to sam doba bila pozivana da pjevam na soarejama u pojedinim gornjogradskim salonima. Nastupila sam i kod Anke pl. Gvozdanović, pred 150 uzvanika. Prisustvovala je i primadona Vika Engel-Mošinski. Pohvalila je moje pjevanje. Njezinoj se čestitki pridružio i Nikola Faller, koji me je taj put (kao i na većini drugih soareja) pratio na klaviru. Organizatori tada mnogobrojnih dobrotvornih koncerata također su me zvali da sudjelujem u programu i uvijek sam se odazvala. Doživjela sam i sreću da čujem »uživo« glasovita ruskog basista Šaljapina kad je u Zagrebu pjevao u Jašioni (Martićeva ulica) i u Operi. Zagrebom je šetao sam. Ugledala sam ga kako u dvorištu Moderne galerije promatra kip. Imala sam uza se upravo njegovu knjigu »Bez maske« u njemačkom prijevodu (»Ohne Maske«) i potpisao mi se na nju. Pošli smo zajedno do nedaleke knjižare Vasića i Horvata. Na pločniku pred knjižarom stajao je brus na nožni pogon i Šaljapina je silno zainteresirao. Nakon kratka razgovora kojim me je veliki umjetnik počastio ja sam se udaljila. U novije vrijeme dragi su mi bili razgovori sa susjedom književnikom Jankom Matkom i njegovim prijateljima g. Matom Sudetom (bratom pjesnika Đure) i g. Goldom, šurjakom pjevačice prof. Nade Puttar. Rado se sjećam iz svog susjedstva i ing. Milivoja Radovića, opernog pjevača i mačevalačkog prvaka. Sređivao je za Enciklopediju podatke o mom umjetničkom radu, no smrt ga je u tom prekinula. Kakvu su mi tek radost pružali susreti s kolegicama Đurđom Milinković, Senkom Jurinac i Dragicom Martinis (s kojom sam često nastupala) kad bi došle u Zagreb! Vrlo sam sretna i zbog svoga poznanstva s odličnom i znanom sopranisticom iz naše slavne »stare garde« Milenom Šugh-Štefanac. Kao udovica i umirovljenica živjela je u svojim rodnim Križevcima. Dolazila sam u taj gradić k svojim rođacima i tada bih je obično pohodila. Pričala mi je o nepravdama nanesenim joj u kazalištu. Pjevala sam joj, prvenstveno Wagnera. Znala bi me zaustaviti: »Prambergerica, najte dalje popevati, ja se onda samo plačem!« S njom sam bila i u pismenoj vezi. Želim svakako spomenuti i jedno dugotrajno, do danas živo prijateljstvo. Radi se o kolegici s Akademije Zlati Galović-Stahuljak, s kojom sam davne 1928. godine pjevala na produkciji kao i na koncertu u sklopu Intimnih večeri Hrvatskog glazbenog zavoda. Zadovoljstvo mi pruža i činjenica što me služi zdravlje i što sam, hvala Bogu, pokretna (dnevipomoći.

O svom pedagoškom radu nešto ste već ispričali. Je li toga bilo još?

I privatno sam — iz prijateljskih pobuda — radila s pjevačima. Navodim Marija Šimenca, Drageca Andraševića (Stjepanova brata), Josipa Čovića, Emicu Lang (šurjakinju skladateljke Ivane) i Ivana Hercigonju (iz Kazališta lutaka).

Pratite li suvremena naša glazbena zbivanja?

Vrlo revno. Operne predstave pogotovu. Bila sam na svim izvedbama nedavno obnovljene »Walküre« (dosad ih je bilo devet). S kole-

Dopisnica Milene Šugh-Štefanac upućena 5. III. 1955. Lukreciji Pramberger**

gicama i kolegama solistima Zagrebačke opere podržavam srdačne odnose, nakon predstava odem k njima u garderobu i čestitam im na postignutim uspjesima. Sad bih rekla još koju riječ o već spomenutom opernom arhivaru Václávu Runkasu. Svojom upućenošću i znanjem bio je »duša« svih zbivanja u Operi. Intendanti su se i direktori mijenjali, a Runkas je ostao gotovo do svoje smrti. Mene je vrlo cijenio. Na dužnosti ga je naslijedio njegov sin.

Kakvom vam se čini suvremena situacija u Zagrebačkoj operi?

Bit ću kratka. Nekad je odgovornost snosio intendant, sad je pak snosi Savjet. Mladi nam je naraštaj krasan (da spomenem samo izvođače »Walküre«): Blaženka Milić divna je pjevačica, Ivanka Boljkovac također, u alternaciji sa sjajnom Ružom Pospiš-Baldani blista i Zlatomira Nikolova a moram spomenuti i prokušanog Stojana Stojanova; izvrstan je Siegmund.

**Tekst glasi: »Draga naša umjetnice! Kaj bi Vam štokavski pisala? Baš neću! Also onak kak znam. Tak sem široko oči odprla kak pokojni gospon Cerberus kad sem dobila Vašu preštimanu čestitiku. Vidim, da mi se bliži konec, kajti je bilo tih gratulancijah puni koš. Je, moji dragi Zagrebčani me, kak vidim, još nisu pozabili, a Križevčani ne pitaju za me. A, nek im bu. Sada najlepša i najtopleša fala, — a dok bu sv. Lukrecija, čestitam joj već sad. Je l flajsig popevate? Meni je žal mojega bogoga glavira, kajti su mu miši sigurno već se komačece sukna i kožice pojeli. Hm, ak su tak muzikalni, nek im bu, — ja ih neću z mojim popevanjem van stirati. Da ste išli dragoj tečici Smodek, to je pošteno, ona je zlatni stari človečec. Tak bi ju rada vidla, al se neću v Zagrebu na svojoj glorii pokazati, — bi ludi mislili, da je nekakvo predpotopno čudovišće ostalo još od negda na svetu. Moj »salon« počiva, — letos ni bilo kaj za peći, tj. pardon, — lani. Sada Bog Vas poživi i lepo Vas pozdravla Sugica«

Gledate li televiziju, slušate li radio?

Televizora nemam (pa nešto posebno zanimljivo odem koji put pogledati k prijateljima) a radio slušam s vremena na vrijeme.

Je li vaš glas kakvom »zabilježbom« ostao sačuvan?

U Beču sam jednoč iz šale snimila svoj glas na tzv. meku ploču. Kod »Jugotona« bila sam »u kombinaciji«, no do snimanja nije došlo.

Dozvolite da vas pri kraju upitam još ovo: otkad ste u mirovini?

Od 1970. godine. Na osnovi moje savjesno prikupljene dokumentacije (za što je uvelike zaslužna nezaboravna gđa Katica Katušić iz Udruženja muzičkih umjetnika) priznate su mi 42 godine staža. I dva me druga priznanja vesele: počasno članstvo Udruženja muzičkih umjetnika i diploma Turističkog saveza grada Zagreba.

Želite li možda — nepotaknuti mojim pitanjima — još nešto kazati?

Tužna srca gledam kako moja generacija danomice nestaje i iskreno oplakujem tolike kolegice i kolege, prijatelje i znance (među njima je bilo i mnogo zaslužnih i znamenitih ljudi) koji otiđoše »kud za vazda gre se«...

Cijenjena gospođo Pramberger, velika vam hvala. Zanimljivo vaše pripovijedanje slikovito je oživjelo vrijeme vašeg djetinjstva, mladosti i zrelosti, ondašnje prilike, mnoge poznate i znamenite osobe javnog života kao i našu kazališnu dalju i bližu prošlost. Uskogrudni, zadrti i zli ljudi zagorčili su vam život no vašim odstranjenjem s kazališne scene oni su ujedno nanijeli nepopravljivu štetu hrvatskoj glazbenoj umjetnosti i našoj kulturi uopće. Vaš pak primjer ustrajne borbe i marljivog zalaganja na područjima gdje vam je to bilo moguće očito pokazuje kako časna čovjeka, vrijedna radnika i pravog umjetnika koji vjeruju u sebe nikakve nevolje ne mogu oboriti.

Razgovarao: **Mirko Petravić**

Ante JAKŠIĆ

Poslije kiše

Poslije kiše vedra je tišina.
Sunčeva suza na grozdu svjetluca.
Nebo je čisto. Miriše dolina.
Kakva ljepota na srcu mi kuca!

O, kako mnogo ushićenja ima
u krilu ptice, klasovima zrelim,
a sve je, sve je sakriveno zlima,

sve čemu tako sada se veselim.
Na grozdu suza sunčeva svjetluca.
Kakva ljepota na srcu mi kuca!

Tomislav MARETIĆ

Sivi dan

Sivi dan.-
Tramvaj pun
izletnika.

Kuća obrasla
bršljanom plamti na
jesenskom vjetru.

Na izletu
obitelj nadzire
jazavčar.

U poljima
ljudi se opet
počinju pozdravljati.

Ukočen ptičar!-
Prilazim grmu s kamerom
-na gotovs!

Žičara se njiše
na vjetru.
Pod njom meka trava.

Žičara preliječe
ogradu
kao ptica!

U kabinama žičare
izletnici lebde između
neba i zemlje.

Žičara:
povorka kabina
uspinje se uz brijeg.

Tomislavov dom
u jesenskom sumraku
na sitnoj kiši.-

Dogorjeli ostaci
naših djetinjih snova.

Moćna žičara
prenijela nas je iz
jeseni u zimu.

Odjednom iznad
velikih borova. U daljini
kućice...

Zagledaš li se
u jesenski krajolik -
obronci trepere.

Buće u polju
blizu vrha. Tko ih donije
tako visoko?

Na zalazećem
suncu: srebro, zlato i
bakar jeseni.

Vraćajući se
kući nosimo livade
na rukama.

Samo jedna noć
i jesensko lišće sad
je pod snijegom.

NARUČITE PRAVOVREMENO!

1. **DANICA,** hrvatski katolički kalendar za 1988. 2 priloga u boji s nagradnim natječajem. Cijena 1500 d.
2. **DŽEPNI KALENDAR »DANICA«** za 1988. sa slikama svetaca. Cijena 200 d.
3. **ZIDNI KALENDAR** za 1988. (s 2 motiva). Cijena 60 d.

Narudžbe prima izdavač: **HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21,** telefon (041) 440-697

Ante JAKŠIĆ

Pjesnikov odlazak

Kad je zaista bio sumoran i težak dan,
kad smo slušali neugodnu života prijetnju,
on je obukao crni kaput, uzeo kišobran
i otišao na zvjezdanu stazu u šetnju.

Kakva se otkrivala neviđena ljepota,
kao da je netko pred njim otvara i šalje.
Duboko pod njim nestajala je zemaljska Golgota,
i on je zanesen išao sve dalje i dalje.

Bivao je prozračan i pročišćen sjajem,
kojemu je svaka žalost i tuga strana.
Nije mislio na oblake nad zavičajem
i na lica za njim uplakana.

Išao je prostranstvom ostvarenih sanja,
gdje se na zvjezdanom satu prolaznost ne klati.
Zalud ga očekujemo i žalost u srcu odzvanja.
Opčinjen ljepotom zaboravio je da se vrati.

Jakov KOPILOVIĆ

Reda mora biti...

Ni Haleyeva
kometa
ne može
bez repa.

U moru zvijezda
svemirom šeta.
Sedamdeset šesta
godina je njena.

A ljudi
na repu
stoje u
redu...

Reda mora biti.
Repa mora biti.
I gladni i siti
na Zemlji su isti.

Jedino u smrti
nemilo smo krhki.

Slavomir SAMBUNJAK

Salamunovo slovo i počeci glagoljske azbuke

Još 1913. godine A. Mrakovčić je objavio dva izvatka iz dvaju glagoljskih brevijara, ali nije imao ambicije i da ih pobliže interpretira. Samo primjećuje da u Vulgati zapisa kakve objavljuje nema te da su ili prepisani s izvornika ili s nekog drugog grčkog teksta. Želi ispraviti Vajsa koji misli da glagoljaši u 14. stoljeću nisu mogli napisati ovakvih tekstova zato što su nađeni u parafrazi. Sudeći po jeziku koji je star, vjerojatno je i prepisivanje izvršeno prije.[1]

Riječ je o dvama odlomcima brevijara, jednome iz brevijara Vida Omišljanina i drugome iz Vrbničkoga II, oba iz četrnaestoga stoljeća.[2]

Na 1. 328 c-d Vidova brevijara stoji napisano:[3] 1. Toliko bo beâhu 2. o(t) bogočȣstiê udaĺili se ĺudi da i za dvȣrmi obrazi idol'skie pisahu i 3. klańahu im'. glahu bo ašte kto ot cra pridet' uprašaei o sih', to otvr'zaemi 4. dvrȣmi zakrijut' e. Beahu 5. že i 6. Solomunovi kǹigi lêč'bi radi mnogih' vrêdȣ pripisani crkvenêem' prazê. Tako u »kńigi crske peta« Vidova brevijara, budući da su oba teksta sastavni dio biblijske Knjige kraljeva.

U Vrbničkom II. brevijaru, 1. 203 d, stoji napisan sličan magijski tekst, amulet:[4] 1. toľmi, 2. ot, 3. klańahu' + se, 4. dv̀ri, 5. bo, 6. Salomunovi.[5]

Mrakovčiću je, vjerojatno radi eksplicite navedena Salamunova imena te »kńigi lêč« i činjenice da se idoli crtaju na vratima i na pragu, očigledno da je riječ o pentagramu, petokrakoj zvijezdi, koju naziva Salamunovim slovom. On je u Puntu i drugdje na otoku Krku nalazio pentagrame nacrtane iza ponekih vrata i taj je znak tamo služio kao obrana od mòrē.[6] Slična se pojava susreće i na drugim glagoljaškim otocima; tako u Silbi gdje su djeca početkom stoljeća prstom po zraku »ispisivala« zvijezdu petokraku zvanu Salamunovim slovom, ali ovdje kao obranu od groma.[7]

Da se pentagram smatra Salamunovim slovom, pripomogla je većina »crnih spisa«, magijskih knjiga, ali je činjenica da u magijske operacije ulazi i heksagram uzrokom razumljivoj konfuziji s obzirom na pentagram. Heksagram je naime pobrkan sa Salamunovim slovom jer je često nazivan štitom, pečatom, zvijezdom ili slovom Davidovim.[8]

Spomenutu je *quid pro quo* podlegao glagoljaš, ali i Mrakovčić mada mu je i površni uvid u amuletske odlomke brevijara koje je objavio, mogao dostajati da u tekstu, unatoč tomu što se izričito govori o Salamunu, ne vidi pentagram nego upravo heksagram, šestokraku zvijezdu. Istina, do takva se zaključka nije moglo doći, da tako kažem, tekstovnoobjaviteljskim odnosom prema vrelu, nego, naprotiv, semiološkim. Tada interpretator ne bi povjerovao na riječ nego bi cjelinu i bit teksta pokušao razumjeti iz okoline, čak i onda kad ona nije iz iste jezične ravni. Mislim ovdje prvenstveno na brojevni niz od

broja 1 do broja 6, niz koji kad se rasporedi u odnos koji diktiraju »Salomunove knigi lêč'bi«, ne može rezultirati doli likom heksagrama,šesterokrake. Upravo ovakav a ne kakav drukčiji razmještaj brojki po kutovima heksagrama, uvjetovan je definicijskim imperativom da je heksagram sačinjen od dvaju istostranih međusobno isprepletenih trokutova, i općenito je prihvaćen. No, uvjerit ćemo se da je u brevijarskim amuletima ipak presudan linearni redoslijed, onaj koji nalazimo u tekstovima a ne onaj stvoren na temelju drugotnoga, izvedena lika heksagrama.

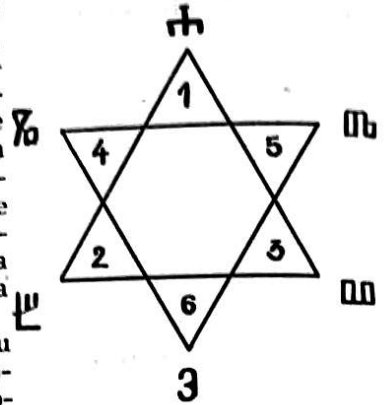

Otkrivanjem magijskog lika heksagrama nisu međutim iscrpljene sve, makar i samo temeljne mogućnosti koje nude tekstovi. U sljedećem bi se koraku mogli u vrhove heksagrama metnuti grafemi kojima započinju riječi što su s nesumnjivom namjerom pisca označene (da je to označavanje svjesno i namjerno, potvrđuje činjenica o podudaranju početnih slova i riječi u svim osim u jednom slučaju). Taj korak, kao i većinu svih sljedećih, trebat će učiniti u dvije etape, što valja prihvatiti pod diktatom spomenuta nepodudaranja dvaju odlomaka na petom mjestu. Donosimo stoga 1) heksagram prema Vrbničkome II. i 2) heksagram prema brevijaru Vida Omišljanina.

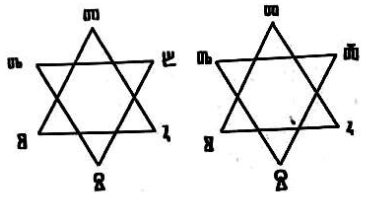

Preostaju još dvije mogućnosti u postupku zamjenjivanja: 1) umjesto slova upisati njihove brojčane vrijednosti (i to u dvije varijante): a) prema Vrbničkome II. i b) prema Vidovu, te 2) staviti na određena mjesta uobičajena imena glagoljskih slova, a) Vrbnički II. i b) Vidov brevijar. Ovako:

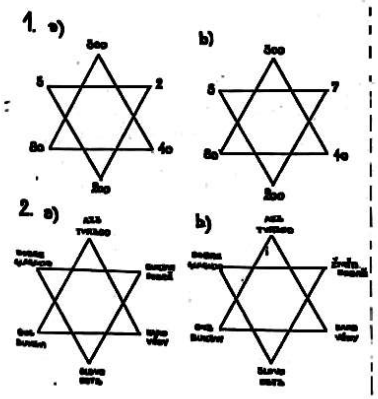

Time su mislim iscrpljene sve mogućnosti koje bi na ovaj ili onaj način mogle biti važne u interpretaciji koja slijedi, i to obratnim redom.

1. *Imena slova* vjerujem da imaju nekakvo značenje, naročito ime grafema »slovo« , koje se i samom zvukovnom asocijacijom može dovesti u vezu sa Salamunovim slovom i »knigi lêč'bi«[9], ali i ne isključivo takvom asocijacijom. To je ime jedno iz pretežite grupe imena koja se ovdje javljaju a koja pripadaju, ako je dopušteno tako reći, »lingvističkomu nazivlju«. To će opažanje postati odlučujuće za karakter ovoga članka. Jer, ime »slovo« zamjenjuje zadnji broj na silaznom nizu amuletskoga heksagrama, a to je i inače markirano mjesto. Ostala, »nelingvistička« imena slova, valja s ovima dovesti u vezu, jer bi se, pridajući im smisao, iz njih dala izlučiti kakva moralna pouka koja bi mogla upućivati na koji ugledni religijski lik kao na uzor, ali o tom poslije.

2. *Brojne vrijednosti slova* otvaraju mnoštvo mogućnosti kombiniranja, budući da su brojevi apstraktniji i apsolutno prilagodljivi u suodnosima. K tome, mogu se kombinirati u punoj vrijednosti i pokraćeni a da im to ne umanjuje simboličke vrijednosti. Dapače, to je i uvećava. Stvar se dodatno komplicira kad je uveden još i kriterij diobe po trokutovima u heksagramu. Unatoč poteškoćama pokušat ćemo u brojevne odnose brojnih vrijednosti glagoljskih slova u kutovima heksagrama unijeti nešto reda i po mogućnosti izvesti koji zaključak. U tu svrhu pokratit ćemo ništice jer, osim stanovite pravilnosti u jednom od trokutova koji ima brojeve sačinjene od više desetica ili stotica (nasuprot drugome koji sačinjavaju brojevi iz prve eneade), nešto dublje i znapajnije nalazim samo u osnovnim nizovima. Brojevi se svrstavaju u dva niza od kojih je jedan silazan, od do , od 300 do 2 (ako se izuzme), silazni red koji neočekivano završava sa (200), što je nelogičnost koja začuđuje ali i upozorava. Drugi je niz pravilno uzlazan, od do , od 1 do 6.[10] Imamo dakle 1) Vrbnički II. i 2) Vidov brevijar.

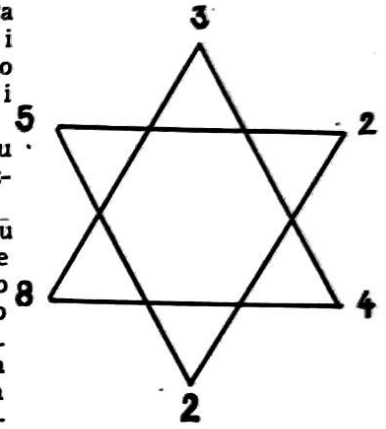

Nadalje, iako nije isključeno da neslaganje među dvama brevijarima (poteškoća koja proizlazi iz razlike u brojnoj vrijednosti slova (2) i slova (7) ima neku simboličnu vrijednost zanemarit ću je kako bih skratio analizu. Stanovito opravdanje za takav postupak nalazim u činjenici da govorimo o dvama odlomcima iz tekstova koji nisu nužno međuzavisni, budući da su ipak poprilično različiti. Dakle, jedina pravilnost u heksagramu Vrbničkoga II. jest simetrija na desnoj strani heksagrama (2-4-2) i brojčani niz na lijevoj strani (8-5-3). Budući da u drugom heksagramu nema ništa slično (a ono što eventualno i jest — bezvrijedno je) te budući da ujedno ne nalazim ništa plodno u spomenutoj pravilnosti, zaključaka neću izvoditi. Ipak, još ću jednom upozoriti na neobičan završetak silaznog niza od do , od 300 do, reći ću zasad bez argumenata, do 2.

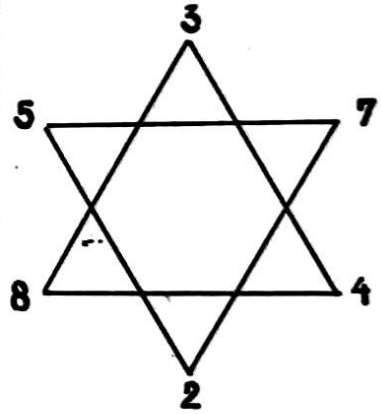

3. *Početna slova riječi* u vrhovima heksagrama: I kod njih postoji poteškoća koja proizlazi iz istoga uzroka, ali ako bi se, bar u jednoj varijanti pokazalo da što znače, ta bi se poteškoća lako prebrodila. I zaista, u linearnom redoslijedu početnih slova riječi u Vidovu (t, o, k, d, ž, s) i u Vrbničkomu II. (t, o, k, d, b, s), iako i ona otvaraju gotovo beskonačno mnoštvo kombinacija, dade se kao vjerojatno pretpostaviti da stoji, u Vrbničkom II:[11] »To ostavi kralj David blaženom Salamunu«, a u Vidovu: »To ostavi kralj David žrecu Salamunu«. Istina, slaba je točka ove rekonstrukcije u tome što se »blaženi« i »žrec« bitno razlikuju, ali znajući iz Biblije i tradicije da je Salamun stekao slavu maga i blaženika istodobno (a to su znali i glagoljaši), to možda nije bitno pogrešno dešifrirano. Iz cjelokupna teksta (i konteksta) pak znamo da se »ono što se ostavlja« odnosi na heksagram, jer je očito da je upravo on za čitače/slušače glagoljskih brevijara bio nešto vrijedno, tajno, dostojno kako skrivanja u rukopisima tako i predavanja

s oca na sina. I onda kad se radi o Davidu i Salamunu, mudracima.[12] Ovakvo je čitanje metodološki značajno kao pokazatelj da i ostala rješenja prvenstveno treba tražiti u linearnom slijedu znakova, slova i brojki.

Zato riječ koju bi eventualno trebala sačinjavati slova t, o, k, d, b, (ž), s, ništa ne znači (niti igdje može značiti), osim što postoji mogućnost da je to židovska magijska riječ, ali ove u načelu značenja nemaju i ova to nije.[13] Također mi se čini da bi bio uzaludan svaki napor da se iz mnoštva raznih kombinacija koje se unutar ovih slova mogu izvesti pokuša izlučiti kakav smisao.

4. Nisam međutim siguran da isti, skeptični zaključak vrijedi i za *slova kojima se* u rukopisima brevijara *označavaju brojevi* od 1 do 6. To su glagoljska slova ⰰ ⰲ ⰳ ⰴ ⰵ ⰶ a među njima postoje dva samoglasnika što, dalje, umnogome olakšava organiziranje suglasnika u riječi. Jedna od mogućih takvih kombinacija je i »dva bge«, ali i neka još nevjerojatnija.

5. Nadalje, ako se tko domislio da zbroji brojeve prvih šest slova glagoljske azbuke (što je vrlo vjerojatno jer Salamunovu pečatu i jest funkcija da potiče na domišljanje i razmišljanje), mogao je dobiti broj 21 : 1+2+3+4+5+6=21. Taj broj nikako nije beznačajan, ni kad je napisan u redoslijedu 21, ni u obratnu: 12.[14] On nije beznačajan ni za nas onda kad znamo da se do njega dolazi, osim zbrajanjem koje smo pokazali, i množenjem broja 3 s brojem 7. Broj 7 je naime broj heksagrama a nastaje zbrajanjem broja 3 (trokut) i broja 4 (elementi koji sačinjavaju kako svijet tako i heksagram). Broj se sedam povezuje s heksagramom ondje gdje postoji pojam o astrologiji i alkemiji (ali dostaje i samo kršćanstvo sa svojom simbolikom), jer je sedam prehodnica i sedam metala povezano s heksagramom na sljedeći način:[15]

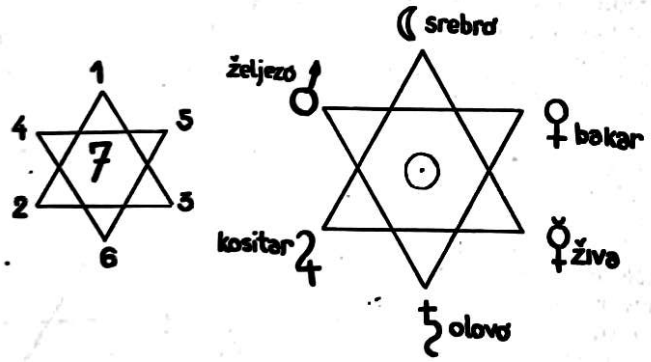

Broj tri kojim bi trebalo doći do dvadeset jedan može biti onaj puki ⰰⰱ, jedan broj među ostalima, kojima su označene brojke u amuletskim tekstovima iz brevijara Vidova i Vrbničkoga II. a koji je već poslužio pri zbrajanju brojki »oko heksagrama«; može biti onaj broj tri koji nastaje zbrajanjem broja 1 s brojem 2 iz 12 ili 21, ili je pak broj trokuta koji sačinjavaju heksagram. No, možemo pokušati i drugdje ga naći. Time će se ovaj rad pretvoriti u traganje za temeljima glagoljske azbuke, glagoljskoga grafijskog sustava.[16] Prije nego

što pristupimo tomu, najzanimljivijem dijelu našega traganja za smislom amuletskih tekstova (i temeljima glagoljske azbuke), još jednom nacrtajmo heksagram, no ovaj put samo pomoću glagoljskih slova, ovako: (u vanjskom su redu slova, u unutrašnjem brojke, u vanjska dva reda isto to ali napisano oblom glagoljicom).

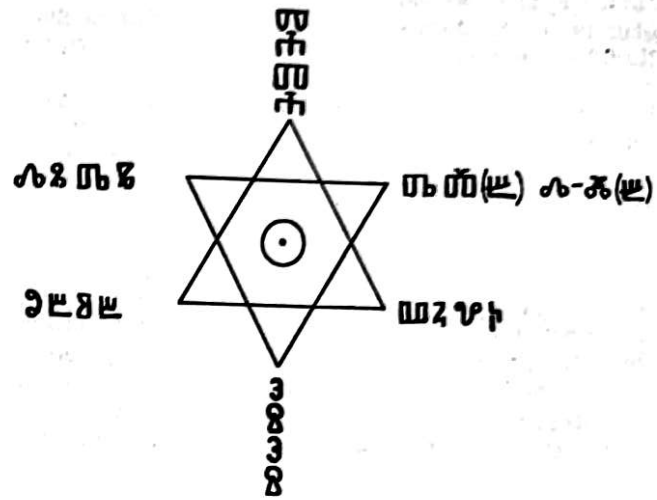

Sintetički pogled na sliku izdvojit će lako iz cjeline one grafijske znake koji međusobno upadljivo naliče i suprotstavit će ih onoj grupi koju sačinjavaju znakovi bez ijednog adekvata. Sličnosti i razlike među glagoljskim grafemima odavno su, kao jedno od temeljnih metodologijskih sredstava, postali naprosto patrimonij slavističke znanosti, onda naime kada pokušava otkriti odgovore na pitanja o podrijetlu i nastanku jedinstvenoga glagoljskoga pisma. Stoga je razumljivo da baš na tome sredstvu treba iskušati našu intuiciju da je središnji problem brevijarskih amuleta upravo glagoljski grafijski sustav. Grafemi dakle bez ijednoga adekvata jesu ⰰ i ⰸ te ⰻ i ⰵ, kako u uglatoj tako i u obloj glagoljici. Ostala slova imaju svoje adekvate. Među izdvojenima ⰰ nema u cijeloj azbuci (ni u uglatoj ni u obloj) niti jednog sličnog slova.[17] ⰸ ima parnjaka izvan slike u ⰳ a u obloj glagoljici još možda i u ⰴ (dz) i u ⰹ (č).[18] No, kako su zadnja dva slova u uglatoj glagoljici bitno grafijski različita i međusobno i u odnosu na ⰸ i ⰳ, to se osnovom tih dvaju izvedenih znakova može smatrati ⰸ, ⰳ, a činjenica o podudaranju (odnosno nepodudaranju) između oble i uglate glagoljice može ukazivati na važnost temeljnih slova: njihov se oblik ne mijenja jer znače nešto važno, znače bar više nego neka druga slova.[19]

Slovo ⰻ ima vjerojatno adekvate u ⰱ (š) i ⰹ ((št)[20], a ⰵ u ⰱ (r), ⰶ (n) i ⰼ (p).

Po brojnoj vrijednosti slova to bi izgledalo ovako: ⰰ = 1, ⰲ = 2, ⰷ = 8, ⰳ = 20, ⰵ = 40, ⰶ = 70, ⰼ = 90, ⰱ = 100, ⰸ = 200, ⰹ = 1000, ⰱⰱ = 2000.

Po imenima, to isto bi pak izgledalo (zaobilazeći ona imena koja su spominjana prije) ovako: ⰳ (i), ⰹ (čr6v6), ⰴ (dzelo), ⰱ (ša), ⰹ šta), ⰶ (naš6), ⰼ (pokoj), ⰱ (r6ci). Budući da mi se čini da iz imena ovdje navedenih ne slijedi ništa suvislo, ili pak suviše da bi se s tim što praktično započelo, taj trag neću dalje slijediti.

Između slova (brojki) koja se bilo kako ponavljaju po likovnim osobinama i po brojnoj vrijednosti (a ponavljanjem brojnih vrijednosti smatram ponavljanje osnovnog broja), izdvaja se ⰰ koji je jedinstveni jedan, ⰲ i ⰱ kojima je temeljni broj 2, te ⰸ i ⰳ kojima je temeljni broj također 2. To je već drugi put da nalijećemo na ovaj paradoks. Ako je međutim metodologija svođenja brojeva na osnovni broj u grafemima koji međusobno sliče bila utemeljena na stvarnim razlozima, ovdje nam se otvara težak problem: koji su od slova i brojeva tipa »2« izvorni, ⰲ, ⰱ ili ⰸ, ⰳ ? Ako to nešto znači, moglo bi se reći

da je ⱏ brojevni adekvat broja ⱒ samo u nekim kasnijim hrvatskim, uglatom glagoljicom pisanim spomenicima,[21] dok obla glagoljica ne poznaje takvoga stanja. Nadalje, likovno je ⱉ vrlo reducirani ⱒ i njihova se podudarnost ne može mjeriti s onom koja postoji među ⰸ i ⰹ , koja je podudarnost recipročna i binarna, paralelna i koincidentna, ukratko — potpuna i punovrijedna. Također, ako se sad makar samo uvjetno stavi u zagrade sve što je nedovoljno jasno (a tu podjednako pripadaju ⱏ i ⱒ kao i ⰻ i ⰼ , prvi zbog neslaganja likovnoga a drugi još i zbog brojevnoga), otvara se mogućnost za grafičku prezentaciju temeljnog glagoljskog »trojstva«: 1) izdvojeno osamljeno ⰴ , 2) jedinstveni par ⰵ i ⰸ : ⰹ

Ako dokazi kojima je bila svrha da se s heksagrama prijeđe na grafemski sustav glagoljice nisu bili dovoljno uvjerljivi, očigledno je bar da ovdje imamo i simboličko i grafičko trojstvo i to takvo kakvo je traženo. Jer, kad se taj broj tri pomnoži s brojem heksagrama daje poznati broj 21 : moguće trojstvo (2+1) sačinjeno od jedinstva (1, ⰴ) i dvojstva (2, ⰸ , ⰹ).

Rezultat koji smo upravo izveli ujedno je još jedan dokaz da smo s pravom »stavili u zagrade« slova ⰻ i ⰼ . No, našemu se izvođenju još uvijek može prigovoriti to da je u njemu par ⰸ , ⰹ neopravdano zauzeo mjesto paru ⱒ.ⱏ . Ali, da se konačno izbjegne takav prigovor (da ne bi ozbiljno ugrozio čitav poduhvat), dovoljno je riješiti ponešto neobičan, ali ne i nemoguć »logičko-simbolički« zadatak: zbrojiti ⰸ i ⰹ . Tada će se vidjeti da je ovim međusobno suprotstavljenim, reverzibilnim znacima dodijeljena ključna uloga. Da im je u glagoljskom grafemskom sustavu mjesto na broju dva, osim iz nedovoljno jasnog faktičnog stanja (brojna vrijednost 20 i 200), vidljivo je 1) iz činjenice da znaku ⰲ u glagoljskoj simbolici, i sustavu, pripada prvo mjesto, te 2) iz likovne strukture tih dvaju znakova: ○ i △. Krug i trokut sačinjavaju oba lika, a geometrijskih likova koji bi bili različitiji, koji bi, kad već likovi mogu izražavati ideje,[22] bili bolji izraz ideje suprotnosti, gotovo da i nema. Međusobna podređenost i suprotstavljenost u ovim, izrazit ću se slobodno, ideogramima, izražava dvojstvo. No, vratimo se predloženoj računsko-simboličkoj operaciji: zbrojimo ⰸ i ⰹ .[23] Taj bi račun morao izgledati ovako:

ⰸ + ⰹ = (○+○) + (△+△) = ✡

Taj znak nije ni slovo u modernom značenju riječi ni glagoljsko slovo, ali kao Salamunovo slovo može biti simbolično počelo glagoljskog grafemskog sustava.[24]

Vjerujem da je ovo dovoljan razlog da se utvrdi kako je glagoljska azbuka jednim važnim, istaknutim svojim dijelom nastala iz simbola + , △ , ○ . Nešto je slično bilo tvrđeno još 1949. godine,[25] no siguran sam samo u to da takve tvrdnje vrijede za slova ⰴ , ⰸ , ⰹ .[26] Tome uvjerenju pridonose i neslaganja koja u slavistici postoje oko pitanja podrijetla slova ⰸ i ⰹ . Ta su se slova izvodila iz sličnih iz pozamašnog broja poznatih starih pisama.[27] U meni je međutim ojačalo uvjerenje da su ta slova temelj glagoljskoga simbiličnog grafemskog sustava ili, bolje, da su njegov simbolički i idejni začetak i početak. Ta su slova uz to u bivstvenoj i genetskoj vezi s heksagramom, Salamunovim slovom, njegovim »knigami lěč' bi«. U najboljem su smislu riječi izvorna. ⰸ i ⰹ kao sklopovi čistih likovnih (geometrijskih) simbola moraju stajati uz ⰴ na idejnom početku glagoljskoga pisma. Magijsko-evokativni lik heksagrama koji sačinjavaju grafički sliveni znakovi ⰸ i ⰹ još jednom, daleko i vremenski i prostorno (ali koliko i da li baš?), potvrđuje davno u Grčkoj uspostavljenu vezu između zvijezda i suncopasa (zodijaka) i slova (stoiheia).[28]

Grafem »slovo« ⰸ ima brojnu vrijednost koja se dade svesti na dva. (To naravno vrijedi i za »i« ⰹ). Grafička mu je struktura dvojstvena. Grafem »az6« ⰴ ima brojnu vrijednost jedan i predstavlja simbolički ili Krista-Boga

ili Kristov križ.[29] Krist je Očeva Riječ. Tu se izvorno jedinstvo Boga, Apsoluta, rascijepilo na dvoje: Bog Otac je u svijet uputio Riječ, Logos, Verbum, stcsl. Slovo. Radi se dakle o odnosu koji se brojčano može izraziti s pomoću brojki 1 i 2:

»S brojem dvanaest princip diferencijacije (2) pojavljuje se u kozmičkom jedinstvu (1) da bi organizirao njegove različite aspekte i normalne odnose među njima«,

dok je broj dvadeset jedan suprotno: jedinstvo koje se organizira u dvojstvo. Obrnuti odnos između 1 i 2 rađa, između ostalih, i ovu suprotnost:

»Dvanaest je parni; to je uravnoteženost koja nastaje skladnom organizacijom vječnih ciklusa (3.4); 21 je neparan: to je dinamično nastojanje jedinke koja se izgrađuje u borbi suprotnosti i prihvaća uvijek novi put razvojnih ciklusa (3·7).«[30]

Za glagoljski grafemski sustav sve je to podjednako važno: polazeći u brevijarskoj skrivalici od inicijalnog slova ⰱ i dolazeći do posljednjeg inicijalnog slova ⰸ , zatvara se heksagramski krug. U azbuci pak ⰱ stoji neposredno iza ⰸ i zauzima 21. mjesto. Pođe li se od kraja (konca) prema početku (iskonu), od dakle 21. slova, na drugom mjestu opet stoji ⰸ , a udaljenost njegova od slova ⰱ jednaka je onoj koja postoji u heksagramskom krugu ⰱⰲⰸⰳⰱⰴ (ⰼ)ⰸ , među njima nema međubroja a redoslijed je (osim kod zamjene ⰱ — ⰼ) pravilno silazan sve do ⰸ u neposrednoj blizini grafema ⰴ , od kojega se ciklus preobraća da bi se uzlazno kretao do šestog slova (broja) ⰷ. Ukratko, među glagoljskim grafemima od ⰴ do ⰱ postoji neka još nedovoljno poznata ali i nesumnjiva simbolička, duboka povezanost, povezanost u kojoj krucijalna mjesta zauzimaju glagoljski grafemi ⰴ , ⰸ , ⰹ , budući da omeđuju eneade u brojnom sustavu glagoljice.

Svjestan toga da je danas jedna povijesna semantika grafičkog znaka još u začetku,[31] umjesto opsežnog interdisciplinarnog istraživanja koje bi trebalo provesti (što sada ne mogu učiniti), prije nego što zaključim samo ću postaviti par pitanja i izreći nekoliko tvrdnji:

a) Koja je funkcija Salamunove prisutnosti u Žitju Konstantinovu?[32]

Koji su dosezi simbolike broja 7 u Ž K?[33]

b) Črnorizac Hrabar je poznavao i pretpostavljao simboličku vrijednost slova, pa i glagoljskih:

»i sъtvori imъ ·1· pismena i osmь. ova ubo po činu grъčьskъihъ pismenъ, ova že po slověnsteи rěči. o prъvago že načenъ po grъčьsku. oni ubo alfa, a sъ azъ. ѳ aza načetъ oboe. i jakože oni, podobьše sę židovьskъimъ pismenemъ, sъtvorišo, tako i sь grъčьskъimъ. Židove bo prъvoe pismę imętъ alefъ, eže sę skazaetъ učenie sъvršaęšte. vъvodimu dětištu i glęšte: uči sę, eže estъ alefъ. i Grъci, podobęšte sę tomu alfa rěšǫ. i spodobi sę rečenie skazania židovьska grъčьsku ǫzъiku, da rečet6 detištu vъ učenia město: išti, alfa bo išti sę rečetъ grъčьskomъ ǫzъikomъ. těm bo podobę sę, sъtъu Kirilъ stvori prъvoe pismę azъ. nǫ jako i prъvomu sǫštu pismeni azъ, i ѳ ba danu rodu Slověnskomu na otvrъstie ustъ, bъ razumъ učęštim sę bukvamъ velikomъ razdviženiemъ ustъ, vъzglasit sě, a ona pismena malomъ razdviženiemъ ustъ vъzglasęt sę i ispovědaǫt sę.«[34]

Konstantin Filozof je, kad je dobio zadatak da ode Slavenima, stvarao glagoljicu s mišlju na Ivanovo Evanđelje: Boga, Riječ i iskon je zamislio kao simbole ⊥ ⍂ ⍁ ⍋, a sva su mu ostala slova bila manje važna:

»Sedъ že filosofъ, po prъvomu obъičaju, na molitvu sę naloži i sъ iněmi sъpospěšnikъi. Vъskorě že se emu bogъ javi, poslušajan molitvъi rabъ svoihъ. I togda složi pismena i načę besědu pisati evaggelьskuju: iskoni bě slovo i slovo bě u boga, i bogъ bě slovo, i pročęja.«[35]

Simbolički, početak Ivanova Evanđelja moguće je prikazati ovako:

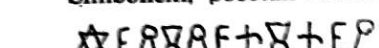
, ili ovako:
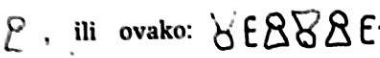
, ili ovako:

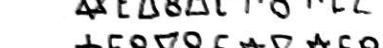
, ali svakako tako nekako.[36]

* * *

Ma koliko to djelovalo neobično i nevjerojatno, postoji veza između dvaju amuletskih tekstova iz krčkih brevijara iz 14. stoljeća i idejnog začetka nekih glagoljskih pismena. Značenje koje je skriveno u brevijarima (jer, radi se o kriptogramima), u tekstovima iz biblijske knjige o kraljevima pa dakle i o Salamunu, razotkriva se samo slojevitim poniranjem u središte smisla. Na dnu, u samom podmetku tajnovitih tekstova, nailazi se na iznenađujuću podudarnost među glagoljskim znacima ⍂ i ⍁ s likom heksagrama. Načelno, povezanost između magijskih likova i slova pisama nije nešto nepoznato. Pretpostavljaju je sva pisma koja su kao uzor mogla poslužiti Ćirilu, stvaraocu glagoljice, a i gotovo je sigurno da je ideju o takvoj povezanosti i sam Ćiril gajio u sebi, budući da je bio pripadnik kulture koja je u biti simbolička. Imajući to na umu, kao i hipotezu o simboličkim temeljima glagoljice koju je iznio Černohvastov, veza između likova heksagrama krčkih amuletskih tekstova i glagoljskog pisma bar ne lebdi bez oslonca u duhovnom ozračju srednjega vijeka.

No to još uvijek ne predstavlja odgovor i na pitanje kakvo je primjerice ovo: »Je li krčki glagoljaš (pretpostavit ćemo da je ili razumijevao smisao teksta koji je nastao ranije, ili pak da ga je u potpunosti razumijevao prvi glagoljaški pisac amuleta), je li glagoljaš znao da je njegov kriptogram skrivao tajnu nastanka njegova pisma, pisma kojim se upravo služio«? Uvjeren sam da jest znao. I glagoljaš je mislio simbolički, i njegov je duh poput duha oca glagoljske azbuke bio prijemčiv na pokrete mašte i poticaje asocijacija, i on je bio svjestan značaja pisma kojim se služio (treba se samo sjetiti brige koju su glagoljaši posvećivali pisanju, tako da su pisane stranice ustvari likovna umjetnička djela), bio je svjestan i značaja magijske moći svoga pisma, koliko i magijske moći riječi. Glagoljaš je poznavao bliskost pisma i magije, ali kako je istodobno od magijske moći osjećao i strah (ili je priznavao magijsko pravilo o šutnji, pripisano Zarathuštri: *Audere. Scire. Potere. Tacere.*)[37] to je krio svoje znanje o pismu i slovu, uvjeren da se tu radi o stvarima koje nadilaze ljudski svijet i zadiru u osnovne misterije Boga i svemira. Taj misterij eksplicira tek ivanovsko izviješće o početcima, iskonu, Bogu i Bogočovjeku ukoliko je Riječ, Slovo. Također, glagoljaš je bio uvjeren da se u heksagramu krije ključ za razumijevanje te tajnovite moći, gotovo onakve kakva je stajala na raspolaganju Bogu kad je stvarao raznoliko mnoštvo svijeta, ili bar Davidu i Salamunu koji su postizali nadljudske ciljeve. Budući da je ujedno i sam u posjedu Svetoga pisma (ili sv. Jerolim ili sv. Ćiril, svejedno, autori su glagoljice) te na neki način i u posjedu božanske stvari, tajni, magijskih čina moći, glagoljaš je morao znati i to da ta snaga naročito proizlazi iz slova ⍂ i ⍁, slova koja slivena čine Salamunov i Davidov štit. Zato je znak ⍂ u amuletskom kriptogramu

izdvojio i u heksagramu ga s kraja premjestio na početak, uz samo ⊥, stvarajući dva pravilna niza koji početak i kraj imaju na istom mjestu. Takvu mu je stvaralačku primjenu tajnovite spoznaje mogla omogućiti vlastita sposobnost simboličkog mišljenja, ako već mi, u našem dobu, nismo baš skloni priznati postojanje glagoljaškog ezoterijskog školovanja, a pogotovo ne onoga koje bi bio utemeljio sam Ćiril.

Pa ipak, ako sad pročitamo kriptogram zamjenjujući slova njihovim imenima, i to redom koji se nalazi u brevijarskim amuletima, doprijet ćemo do poruke koju je glagoljaš skrivao u najdubljem sloju kao najveću vrijednost. Tu se je poruku glagoljaš trudio i skriti i sačuvati, ali kako je sačuvati u tajnosti kad njena bit i moć leži upravo u pismu, u otkrivenosti. Po ključu-heksagramu, dakle, azbuci i mi moramo pridati smisao i čitati je, u najmanju ruku, ovako: azъ bukъvi věd̆i glagoljǫ: dobrě estъ (živěti)-(bukъvi) slovo, ili, s ponešto natege možda, ovako: azъ bukъvi věd̆i glagoljǫ: dobre estъ tvrъdo, onъ kako dobrě' (bukъvi)-(živěti) slovo.[38]

Mi smo dakle u posjedu magijskih tekstova koje ne sačinjavaju samo skriveni likovi dvaju trokutova, nego i brojke i slova glagoljske azbuke koja se »kristalizira« oko znakova za ⍂ i ⍁. Pridamo li im i znak za ⊥, za koji svi kažu da je simboličan, imat ćemo na kraju ono što je i bila svrha ovomu radu: pokazati kako je glagoljsko pismo jednim dijelom proizašlo iz duboke, ivanovski shvaćene simbolike heksagrama.

BILJEŠKE

1. Antun Mrakovčić, Salomunovo slovo i knigi lěč, *Vjesnik Staroslavenske akademije*, II, 1913, str. 45—47.

2. Opis rukopisa Vrbničkog II. brevijara v. u Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Zagreb 1960, str. 328—335. Vidov se brevijar danas nalazi u Beču, u Nacionalnoj biblioteci, sign. Cod. slav. 3 (Mihovil Bolonić, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, Zagreb 1980, str. 79.)

3. Transliteraciju neizmijenjenu preuzimam od Mrakovčića.

4. Da je u ovim tekstovima sadržano nešto od karakteristika amuleta vidljivo je na prvi pogled. Više o amuletima v. u vrlo informativnoj raspravi Marije Pantelić, Hrvatsko-glagoljski amulet tipa Sisin i Mihael, *Slovo* 23, 1973. Primjera i usporedbe radi ovdje ću citirati odlomak iz amuleta koji je tiskan kao prilog spomenutoj raspravi, *Slovo* 23, str. 203: »Věimo i razuměimo da ove be/sedi i ovo pisanie estъ protivu vsěm demunomъ i protiv/u vilamъ i protivu misecu ki otroč cemъ š'kodit' im i č(lově)ki. / Se sutъ imena. bi. (12) riči s(ve)tihъ i pravih'. Edinъ estъ B(og)ъ iže/ stv(o)ri n(e)bo i z(e)mlju i v'sa čže sutъ v' nih'. .b. (2) tab'lě esta s/taroga zakona Moisěě. .V. (3) muži patriar'si sutъ. Avraam'/ Isakъ. Iěkovъ. .G. (4) sutъ e(van)j(e)listi. M(a)těi. Mar'ko. Luka. Iv(a)nъ. .d. (5) e(stъ)/ ranъ G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rъst)a. .e. (6) vodonosъ bě v' Kane galilěis' cěi./ .ž. (7) e(stъ) radosti bl(a)ž(e)nie d(ě)vi M(a)rie. .3. (8) e(stъ) bilo pr(a)v(a)dnihъ d(u)šъ v' kov'/čežě Noe i s(i)ni ego. .z. (9) e(stъ) kori an'j(e)lskih' .i. (10) e(stъ) zapovědi Moisěě./ . ai. (11) stl'pi er(u)s(o)l(i)mskihъ. .bi. (12) ap(osto)li G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rъst)a. .V. (3) krali/ sutъ iže pozdraviše G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rъst)a mlada. Bal'dasar' Mel'hiorъ. H(rъst)ъ č(love)kъ stvorenъ bis(i) iskoni/ bě sl(o)to sutъ/ Gaš'par'. H(rъst)ъ č(love)kъ stvorenъ bis(i) i sl(o)vo bě u B(og)a + H(rъst)ъ čl(ověk)ъ stvorenъ bis(i) i se bě is'koni u B(og)a.«

5. *Vjesnik Staroslavenske akademije* II, 1913, str. 46.

6. Ibid.

7. Stariji se ljudi na otoku još sjećaju tog običaja.

8. Jorg Sabellicus, *Magia pratica*, vol. I, Roma 1983, str. 33. Usp. i Bibliju 1. Kr. 3,4—15. i 1. Kr. 11, 1—13. te Louis Brehier, *Vizantijska civilizacija*, Beograd 1976, str. 264.

9. Franjo Rački, *Pismo slovjensko*, Zagreb 1861, str. 47—49. iscrpno pokazuje filološku vezu između riječi »knjiga« i magije. Usp. i Petar Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, Zagreb 1971, str. 110, s.v. Knjiga, gdje se pokazuje moguća etimologijska veza između riječi »knjiga« i primjerice arm. knik', »pečat«.

10. U svezi s brojem šest i onim što će dalje biti kazano o Davidu i Salamunu usp. bizantsku minijaturu iz 9. st. Na njoj je prikazan David sa svojim zborovima i Salamunom. Zborova ima šest i to u obliku kotača s osam prečki. (Christa Schug-Wille, *Bizant i njegov svijet*, Rijeka 1970, str. 169.) Usp. i nap. 12.

11. Ono što će u mom tekstu biti dalje kazano samo je nastojanje da se osnaži jedna, iako vrlo vjerojatna, hipoteza.

12. Ovakvo čitanje kratica oslanja se na običaj da se u glagoljskim amuletima »znamenja« pripisuju Davidu i Salamunu (M. Pantelić, *Slovo* 23, str. 167, 173, 182.)

13. Jorg Sabellicus, *Magia pratica*, vol. I, str. 139, navodi ovih sedam imena ili magijskih riječi koje su, prema jednoj tradiciji, bile ispisane s unutrašnje strane Salamunova prstena (s vanjske je, na kamenu, bio »pečat«): SLYT, STYLT, TRYKT, PPMRYT, HLPT, HLYPT, ALYPT. Te su riječi lingvistički bliske feničkomu, ali značenje im je nepoznato. Može biti da čak označavaju sasvim druge neke riječi, u skladu s kodeksom brojeva utemeljenom na načelu zamjene.

14. Nešto više o značenju tih brojeva bit će kazano poslije u tekstu. Usp. i nabrajanje u amuletu iz nap. 4.

15. U kršćanstvu i pitagoreizmu »7 je sačinjen od 3+4 i označava spoj između Boga i svijeta.« (O. v. Davorka i A. Kronfeld, *Vorgleichende Volksmedizin*. Eine Darstellung volksmedizinischer Sitten und Gebrauche, Anschauungen und Heilfaktoren, des Aberglaubens und der Zaubermedizin. Zveiter Band, Stuttgart 1909, str. 881.) O mogućem zbrajanju 3+4 a inače o simbolici brojeva tri i četiri v. Biblija, Izreke, 30, 15—33. O heksagramu usp. Jean Chevalier-Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola*. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi, Zagreb 1983, str. 489; s. v. Pečat (Salomonov); Jorg Sabellicus, *Magia dei numeri* Roma 1976, str. 26—28; Vitold Tihol, Religiozni obredi, običaji i simboli Bliskog istoka i judaizma, u *Religiozni običaji, obredi i simboli*, uredio J. Keller, Beograd 1980, str. 281. O primjeni lika heksagrama u arhitekturi ranoga srednjeg vijeka a u ranohrvatskoj posebno v. Nenad Gatin — Mladen Pejaković, *Starohrvatska sakralna arhitektura*, Zagreb 1982, str. 18—19. i 246—249. te Mladen Pejaković, *Broj iz svjetlosti*, Zagreb 1978, str.

16. Zahtjev da se nađe broj tri nije apsolutno obvezujući. S nešto se slabijom snagom razloga mogao tražiti broj dva ili broj četiri, ali rezultat koji bi eventualno donio prvi broj bio bi nedostatan, dok bi onaj koji bi mogao uslijediti iz traganja za brojem 4 bio preopširan: veći broj progresivno umnaža i probleme. Na broju 3 sam se zadržao dakle iz praktičnih razloga, ali i svjestan njegove simboličke važnosti.

17. Josip Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb 3 1970, str. 13, iznosi mišljenje da ⱉ nastaje višestrukim preinakama iz ⰵ, ali u takvo mišljenje ne vjerujem.

18. Vladimir Mošin, Još o Hrabru, slavenskim azbukama i azbučnim molitvama, *Slovo* 23, 1973, str. 44. i tabela na str. 55.

19. Ako je grafem ⰹ u rukopisima pisanim uglatom glagoljicom i izmijenio svoj oblik, on je u epigrafici koja je mogla nastajati kad i naši amuleti još uvijek pisan na način oble glagoljice (Branko Fučić, Najstariji hrvatski *glagoljski* natpisi, *Slovo* 21, 1971, str. 231, 236, 237. i slika na str. 230.) Usp. i nap. 24.

20. V. Mošin *Slovo* 23, tabela loc. cit.

21. Vjekoslav Štefanić, Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika, *Slovo* 18—19, 1969, str. 17.

22. Rudolf Arnheim *Vizuelno mišljenje*. Jedinstvo slike i pojma. Beograd 1985.

23. F. Rački, op. cit. str. 16—17. pokazuje kako od runa ᚦ i ᚾ nastaje runa ᛒ, a od runa ᚴ i ᚨ runa ᛟ.

24. Usp. nap. 19. Ako se i ovdje pokuša napraviti sličan račun (ⰲ + ⰳ = ⰶ + ⰷ), vidjet će se da bitne razlike nema ni onda kad se radi i o samoj uglatoj glagoljici.

25. V. Štefanić, *Slovo* 18—19, str. 13. Prema mišljenju Černohvastova glagoljica je nastala kombiniranjem kršćanskih simbola (+ △○), odnosno Kristova otkupiteljskoga križa, trokuta Svetoga Trojstva i kruga, simbola beskonačnosti.

26. Hipoteza o osnovnim geometrijskim simbolima glagoljice bolje se slaže samo s oblom glagoljicom.

27. Izvodili su se iz grčkog, hebrejskog i latinskog, iz koptskog i kretsko-mikenskog pisma. (V. Štefanić, *Slovo* 18—19. str. 9; J. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, str. 57; Thorvi Eckhardt, Theorien über den Ursprung der Glagolica, *Slovo* 13, str. 102.)

28. Mate Tentor, *Latinsko i slavensko pismo*, Zagreb 1932, str. 188, 194.

29. Nije isključeno da odnos ⰲ i ⰳ ukazuje na kozmički ciklus između dvaju suncostaja.

30. Rene Allendy, *Le symbolisme des nombres*, Paris 1948, str. 366—367, cit. u J. Chevalier-A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, str. 140, s. v. Dvadeset jedan.

31. Armando Petrucci, La concezione cristiana del libro fra VI e VII secolo, u *Libri e lettori nel medioevo*. Guida storica e critica, a cura di Guglielmo Cavallo, Roma-Bari 1977, str. 6. i d. Općenito, radi potpunijeg uvida u problematiku v. Jacques Derrida, *O gramatologiji*, Sarajevo 1976. i Gérard Genette, *Mimologija*. Put u Kratiliju. Zagreb 1985.

32. U ŽK, 13, primjerice, Ćiril uspijeva pročitati još nepročitan profetski zapis na čudesnoj čaši koju je u dragom kamenu učinio Salamun.

33. *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*. Preveo i protumačio Josip Bratulić, Zagreb 1985, str. 29. nap. 3. O simbolici brojeva u kršćanstvu a naročito o simbolici broja sedam u Žitju Metodijevu v. Jože Pogačnik, Zgradba in slog Metodijevega žitja, *Čas v besedi*, Maribor 1963, str. 9—28. i 171—172., cit. u Ivanka Petrović, Literatura o Ćirilu i Metodiju prilikom 1100. jubileja slavenske pismenosti II, *Slovo* 18—19. str. 255—257.

34. Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Zagreb 1960, str. 51—52. Zanimljivu grafičku sličnost između grafema ⰵ i starog astrološkog znaka za Saturn v. u E. C. Agrippa, *Il libro del comando*, a cura di J. Sabellicus, Roma 1976, tabela na str. 12. Saturn je, *nota bene*, prvi, najstariji od bogova.

35. J. Hamm, Starosl. čit., str. 55. Glede citata s početka Ivanova Evanđelja v. pozivanje na isti tekst u odlomku amuleta citiranu u nap. 4.

36. Kratica Ⱑ ovdje zamjenjuje oblike glagola *biti:* postojanje, egzistenciju. Koliko je pak uporaba takve, logičko-simboličke i filozofijske kratice opravdana kad se radi o ćirilovskim evanđelskim formulacijama, najbolje se može uvjeriti uvidom u tekst Ante Kneževića, Filozofija i slavenski jezici, *Filozofska istraživanja* 18, god. 6, sv. 3. Zagreb 1986. str. 878. i d.

37. O jednoj našoj latinističkoj, istina nešto kasnijoj, stvaralačkoj primjeni Zarathuštrina pravila v. Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, in qua Ragusini scriptores corumque gesta et scripta recensentur IV, Zagrabiae MCMLXXX, str. 179.

38. Glede »vedy« usp. naziv ind. svetih tekstova Veda, a glede »tvrdo dobro« usp. čak. dijal. »kruto dobro«.

Jakov KOPILOVIĆ

Vino, vino...

Divno vino,
čorba grožđa;
ne volimo
čvorka gosta.

Pijmo vino!
I jedimo
vino fino
ko jestivo.

Jelovnik je
restorana;
i Francuz s nama.

Jadovnik je
bokal prazan
u brazdama.

Gorak okus danajskog dara dr. Artura Schneidera

Mjesto odgovora dr. Lovri Županoviću i mr. Stanislavu Tuksaru

Na moju raspravu *»Gdje je i kad rođen Ivan Mane Jarnović?«*, objavljenu u »Maruliću« br. 2/1986, osvrnuli su se u »Arti musices«, sv. 17, br. 1, Zagreb, 1986, str. 147—156, u rubrici »Suprotstavljanje« *dr. Lovro Županović** i *mr. Stanislav Tuksar*. Njihovo »suprotstavljanje« je nešto preuranjeno, ali ne i neočekivano i neshvatljivo. Preuranjeno je utoliko, što će odgovore na neke nejasnoće (?!) naći u mojoj studiji *»O nacionalnoj (etničkoj) i kulturoškoj pripadnosti umjetnika, a posebno glazbenika«*, koja, međutim, još nije dovršena. Očekivano je i shvatljivo zbog toga, što moja rasprava dovodi u pitanje, zapravo ruši kategorički stav dr. Lovre Županovića prema kojem je nesumnjivo da je Jarnović rođen na brodu u dubrovačkim vodama i da pripada hrvatskom narodu, kako to on navodi u svojim *»Stoljećima hrvatske glazbe«* (Školska knjiga, Zagreb, 1980, str. 110):

»Eto, na primjer, kontroverznost u njegovu životu nalazi se već u godini i u mjestu rođenja. Ali dok ona što se tiče godine (1740. ili 1745) nije toliko bitna, ona o mjestu rođenja skoro da je zanijekala Jarnovićevu pripadnost hrvatskom narodu. Podatak da je rođen 'na brodu u vodama Raguse' dopuštao je pomisao da bi se moglo raditi ne samo o našem Dubrovniku nego i o (talijanski jednako nazvanom) malom gradiću na Siciliji, udaljenom od mora oko 30 kilometara. Logika je konačno ukazala pravi put istini o stvarnom glazbenikovu (hrvatskom) podrijetlu, ali se na nju trebalo dugo upirati dok nije potpuno pobijedila.«

Shvatljivo mi je (i očekivano) suprotstavljanje i mr. Stanislava Tuksara, jer je on obavio opsežno arhivsko istraživanje da bi utvrdio hrvatski identitet Ivana Mane Jarnovića, to jest Giovannija Giernovichija, a uložio je i dosta truda, da bi u Londonu pronašao (nepotpuni) materijal opere *»At Home and Abroad«*, kojoj su auktori André Grétry, William Shield i Giovanni Giernovichi, a praizvedena je u londonskom Covent Gardenu godine 1796, dakako na engleskom jeziku, jer joj je ne samo jedan od auktora Englez, nego i sadržaj iz engleskog života, što nimalo nije smetalo *Jagodi Martinčević-Lipovčan* da je proglasi *»biserom naše* (potcrtao I. B.) *glazbene baštine«*, a odustala je od toga da je označi kao prvu hrvatsku operu samo zbog toga što je prije nje dano prvenstvo *»Ljubavi i zlobi«* Vatroslava Lisinskoga.

*Na zahtjev dr. Lovre Županovića njegov osvrt na raspravu »Gdje je i kad rođen Ivan Mane Jarnović?« prenesen je iz »Arti musices« u »Sv. Ceciliju« (br. 4/1986) i to samo zbog toga, što je u 3. broju tog glasila za godinu 1986. objavljen čisto *informativni prikaz* dr. Petra Zdravka Blajića *»Ivan Bošković o Ivanu Mani Jarnoviću«* bez bilo kakove ocjene (pozitivne ili negativne). Čudim se da nije reagirao na vrlo povoljan *osvrt* Vojka Mirkovića *»Je li Jarnović Hrvat?«*, objavljen u »Nedjeljnoj Dalmaciji« od 27. travnja 1986, str. 18—19. Jamačno ga nije vidio.

Dakle, nisam ni iznenađen ni zatečen »suprotstavljanjima« (uostalom, bila su mi i najavljena), ali sam pretpostavljao da će se temeljiti na daleko čvršćim protudokazima, a ne — pojednostavljeno rečeno — na primjedbama tipa »Je li to taj?« (Županović), odnosno »I inozemni muzikolozi uzimlju u obzir mogućnost Jarnovićeva hrvatskog podrijetla!« (Tuksar). Ali, da ne bih bio nepravedan prema mojim »suprotivnicima«, ukratko ću iznijeti njihove bitne primjedbe na moju raspravu u kojoj sam — na temelju krštenice iz Palerma — utvrdio, da Ivan Mane Jarnović nije rođen »na brodu u vodama Raguse«, kako to u svojim uspomenama navodi Adalbert Gyrowetz, nego u Palermu, čime se potvrđuje njegova berlinska izjava iz godine 1780. o rodnom mjestu, pa da prema tomu nema veze ni s Dubrovnikom, ni s Hrvatskom, te da se ne može smatrati hrvatskim skladateljem ni skladateljem hrvatskog podrijetla. S obzirom na to da je kontinuirano najduže živio, stvarao i djelovao u Francuskoj; da ga se smatra »praocem« francuskog violinskog koncerta; da je i nakon odlaska iz Pariza smatran francuskim guslačem; da je i njegov obiteljski život usko vezan uz Francusku itd., zaključio sam da ga je odsad najispravnije, u pogledu pripadnosti određenoj glazbenoj kulturi, »klasificirati« kao francuskog guslača i skladatelja vjerojatno talijanskog podrijetla (u prvom redu po majci). Među četrdeset (40) inačica njegova prezimena odlučio sam se za oblik Giernovichi, jer je tako zabilježen u matičnoj knjizi krštenih župe sv. Antuna opata u Palermu. A sad evo bitnih primjedbi na moju raspravu:

1. Nije uvjerljivo poistovećivanje Giernovichija s Jarnovićem, jer se radi o mojoj prethodno fiksiranoj tezi, da se u slučaju Giernovichija mora raditi o Jarnoviću. (Županović)

2. Mojoj »činjeničnoj egzaktnosti« nedostaje »poznavanje odavno fiksirane spoznaje o genetičkoj troslojnosti (glazbene) kulture svakog naroda.« (Županović)

3. Moje povezivanje Giernovichija s Jarnovićem samo je hipoteza potkrepljena samo hipotezama. (Tuksar)

4. Ako se prihvati moja »hipoteza« da je Ivan Mane Jarnović identičan s Giovannijem Giernovichijem, rođenim 1747, kako su suvremenici mogli poslije Jarnovićeve smrti u Petrogradu 1804. zabilježiti, da je umro u 64. godini života, a ne u 58, odnosno kako su mogli pogriješiti za punih sedam godina (Giernovichi je bio tek navršio 57. godinu života, zato sedam godina)? (Tuksar)

5. Zar je Gyrowetz izmislio podatak, da se Jarnović rodio »na brodu u vodama Raguse«? (Tuksar)

6. Moj zaključak da je Giovanni Giernovichi »francuski guslač i skladatelj vjerojatno talijanskog podrijetla« je brzopletan. (Tuksar)

7. Hrvatska muzikologija (zasad) nema razloga da se »odrekne« Jarnovića. Jer, zar su inozemni muzikolozi »slijepi i gluhi za znanstvenu (potcrtao I. B.) argumentaciju« (čitaj: autobiografiju Adalberta Gyrowetza, koja je pod nazivom »Biografie« objavljena u Beču godine 1848, dakle četrdeset i četiri (44) godine poslije Giernovichijeve (Jarnovićeve) smrti) kad »uzimaju u obzir i mogućnost Jarnovićeva hrvatskog podrijetla?« (Tuksar).

Na svaku od navedenih primjedbi mogao bih opširnije i argumentirano odgovoriti i oboriti ih kao »protudokaze«, ali vjerujem da to moje »suprotstavljače« i opet ne bi zadovoljilo, jer mi je sad još jasnije da Giovanni Giernovichi (alias Ivan Mane Jarnović), iako nije Hrvat, iako nije rođen u Hrvatskoj, iako u njoj nikad nije bio, iako uopće ne znamo je li mu možda otac podrijetlom Hrvat i tako dalje, i tako dalje, mora biti hrvatski skladatelj, ili barem skladatelj hrvatskog podrijetla, jer tako, eto, misle i neki inozemni muzikolozi. Pritisnut tim i drugim »neoborivim« »dokazma« o hrvatskom podrijetlu tog glazbenika, priznajem da sam pogriješio i da sam kriv. Ali, kriv je i Giovanni Giernovichi. On zato jer se rodio u Palermu (ne na brodu u

vodama bilo koje Raguse, pa zatim kršten u Palermu, jer se krsni kumovi, i to plemićkog staleža, ne nalaze čim brod pristane u luku, kako to očito misli Stanislav Tuksar) i o tomu ostavio pismeni podatak u registru članova velike lože slobodnih zidara u Berlinu. Ja sam pak kriv zbog toga, što sam više vjerovao Giernovichiju, negoli dr. Arturu Schneideru, te zahvaljujući susretljivosti palermskih crkvenih vlasti uspio dobiti krštenicu jedinog Giernovichija, rođenog u Palermu. Dr. Schneider, međutm, nije kriv što je napravio početničku metodološku pogrešku u utvrđivanju skladateljeva rodnog mjesta, pa njegovu izjavu o rođenju u Palermu odbacio kao plod glazbenikove pustolovne i hvalisave ćudi. Jer, da je nije napravio, ne bi hrvatskoj muzikologiji mogao dati danajski dar gorka okusa, od kojeg će nam, vjerujem, i u budućnosti (možda više nego danas) trnuti zubi.

Na kraju zahvaljujem mojim »suprotstavljačima« što su mi omogućili, da iz njihovih osvrta izvučem vrlo koristan poučak: U istraživačkom radu nije uputno oslanjati se na službene dokumente (u konkretnom slučaju na matične knjige), nego više na uspomene, životopise i slične memoarske sastavke. Bila bi zaista šteta ako taj poučak ne bi primijenili i drugi istraživači naše glazbene prošlosti. I ne samo glazbene.

Ivan Bošković

Zašto *baš* Ivan *Marko* Lukačić?

U »Maruliću« br. 3/87. objavljen je kraći dopis prof. Ivana Boškovića, u kojemu prosvjeduje što zbornik »Lukačić« uporno upotrebljava ime našega popularnoga glazbenika Ivan *Marko* (potcrtao Lj. A. M.) Lukačić. Budući da sam bio urednikom ovog izdanja i tajnikom Organizacijskog odbora za proslavu 400. obljetnice rođenja fra Ivana Marka Lukačića, smatram potrebnim obrazložiti ovaj postupak.

Ne stoji tvrdnja da je Lukačić »već gotovo četiri stoljeća samo Ivan Lukačić«. Naš redovnički subrat i vrsni glazbenik brzo je uronuo u zaborav i ponovno je »otkriven« tek pred nešto više od pedeset godina. Dakle, može se govoriti o »tradiciji« dugoj najviše pedesetak godina. Povjesničari Provincije franjevaca konventualaca, kojoj je pripadao Lukačić, odmah su upozorili na potrebu da se njegovo ime piše prošireno (uz redovničko ime Ivan i krsno ime Marko), da se izbjegne mogućnost zabune s drugim fra Ivanom Lukačićem, njegovim suvremenikom, čak i nećakom, koji je umro godinu dana nakon našega glazbenika. Za ovoga se upotrebljava punije ime: fra Ivan Mate Lukačić. U dokumentima iz Arhiva Provincije vidljivo je da lako može doći do zabune ako se ne označe oba imena.

To je potaknulo našega povjesničara Bernardina Polonija da se založi već prije rata za pisanje umjetnkova imena: Ivan Marko Lukačić (Vidi: Emendationes, Additamenta et Notae ad Necrologium, manuskript, Šibenik 1948, u Arhivu Provincije). Iz tog razloga, da se izbjegne mogućnost zabune, Organizacijski odbor za proslavu Lukačićeva jubileja na prvoj sjednici zaključio je da se upotrebljava punije ime slavljenika: Ivan *Marko* Lukačić, što je dosljedno tome ušlo i u zbornik »Lukačić«. Ako imamo što žaliti, onda je to propust što se na svakom mjestu nije označilo puno ime, što je prof. Bošković dobro uočio.

Ljudevit Anton Maračić

Razgovor kršćanski s profesorom teologije

Tomislav Ivančić je profesor osnovne teologije i dogmatike na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i voditelj molitvenih skupina u nas. Kršćanska sadašnjost mu je nedavno objavila knjižicu pod naslovom *Budni budite i molite* (niz »Metanoja 87«) koja je u kratkom vremenu doživjela dva izdanja (1986, 1987). To je svakako dobar pokazatelj ne samo tržišne prodornosti knjižice nego i suvremenosti njezine poruke, pa ako ni zbog ćega drugog a ono već zbog te činjenice zaslužuje da se o njoj povede javni razgovor.

Međutim, istini za volju moram kazati da mene nije ta okolnost potakla na ovaj razgovor s autorom knjižice nego nešto drugo. Želeći naime pobliže upoznati osnovne kršćanske stavove molitvenih skupina u nas, pomislio sam da je najbolje pročitati upravo spomenutu knjižicu autora, tim više što se od njega kao profesora teologije može s razlogom očekivati jasan, trijezan i sadržajan prikaz tih stavova. Ali kad sam u uvodnom poglavlju pročitao ono što piše o nekim osnovnim istinama vjere (str. 13-17), neodoljivo mi se nametnula misao da je potrebno povesti s autorom kratki razgovor o sadržaju kršćanske vjere i o načinu kako je on formulira, jer mi se čini da tu ima ponekih nejasnoća, jednostranosti i dvosmislenosti.

Da se razumijemo. Ja nipošto ne tvrdim da je autor neki spretno zakrabuljeni krivovjerac ili smutljivac, da je svoju knjižicu napisao s namjerom da izobličava kršćansku vjeru, da zbunjuje i dezorijentira neupućene vjernike i nevjernike koji traže Boga. Mislim, naprotiv, da su nakane autora posve čiste i plemenite. Pa ipak nikako se ne mogu složiti s nekim njegovim tvrdnjama i formulacijama koje me i uz najbolju volju neprestano skreću na stranputicu da ih pogrešno shvatim i tumačim. Sklon sam vjerovati da su i drugi čitatelji padali u sličnu napast razmišljajući o sadržaju Ivančićeve knjižice. Stoga će biti najbolje da pokušamo zajednički ukloniti te napasti kroz jedan otvoreni razgovor s našim profesorom koji je najpozvaniji da kaže što je zapravo htio reći u nekim svojim tvrdnjama. Svoje ću nedoumice iznijeti u nekoliko točaka.

1. Čim sam na str. 13. pročitao podnaslov »Neke osnovne istine vjere«, pomislio sam da će slijediti neko suvremeno duhovno izlaganje temeljnih istina kršćanske vjere, kako su formulirane na primjer u »Apostolskom vjerovanju«. I doista naš autor odmah na početku navedene stranice spominje prvu osnovnu istinu vjere: *Samo je jedan Bog*. Ali, nažalost, ostalim osnovnim istinama vjere nema ni traga unutar gore spomenutog podnaslova: ni Trojstvu božanskih osoba, ni stvaranju neba i zemlje, ni Kristovu rođenju od Marije Djevice, ni muci pod Poncijem Pilatom i smrti, ni uskrsnuću od mrtvih itd. Umjesto ovih istina koje Crkva prihvaća vjerom i javno ispovijeda naš pisac iznosi neke istine koje Crkva, koliko znam, nije nikada tako vjerovala i formulirala kako ih on formulira, to jest (citiram): Bog je stvorio svakoga čovjeka (str. 14), Bog je sve oko nas darovao nama (str. 15), Bog (je) osnovao Crkvu (str. 17).

Ove formulacije nekih osnovnih istina vjere još bi se mogle prihvatiti uz stanovitu interpretaciju, ali ako ih uzmemo onako kako ih naš profesor tumači, onda ih ne možemo prihvatiti bez daljnjega.

Na primjer, osnovnu istinu vjere: *Samo je jedan Bog*, on tumači ovim riječima: »Ne postoji više bogova koji bi se međusobno borili za prvenstvo. (...) Osobito se treba čuvati da ne bismo zlo i Zloga smatrali nekom vrsti božanstva ili boga i tako ga postavili za Božjeg suparnika. (...) Bog nema suparnika.« (str. 13).

Po sebi je razumljivo da nitko i ništa na svijetu ne može biti bivstveno (ontološki) ravan Bogu, niti se može s njim ravnopravno natjecati za prvenstvo u

nadi da će ga pobijediti, nadmašiti i nadomjestiti. S ontološkog gledišta, dakle, samo je jedan Bog i on nema ravnopravnog suparnika.

Ali pri tom ne treba zaboraviti jednu drugu bitnu istinu naše vjere o kojoj nas izvješćuju i Biblija i cjelokupna dosadašnja svjetska povijest, naime da Bog ima neke suparnike od početka svijeta, da ih ima i danas i da će ih imati do svršetka svijeta, kada će ih konačno sebi podložiti (I Kor 15,24-25). Poznato je da je sotona pokušao biti »jednak Višnjemu« (Iz 14,14) i da je tom istom obmanom (»vi ćete biti kao bogovi«) zaveo naše praroditelje, Adama i Evu (Post 3,5) od kojih svi mi baštinimo taj iskonski grijeh. Prema tome, valja kazati u skladu s kršćanskom vjerom da ima samo jedan *pravi* Bog, ali također da ima mnogo manjih ili većih, vidljivih i nevidljivih *lažnih* božanstava i bogova koji žele biti jednaki pravome Bogu i da se upravo zbog te težnje zbiva najsudbonosnija drama ljudske povijesti. Bez ove istine nemoguće je shvatiti pad anđela u iskonu stvaranja svijeta, iskonski pad čovjeka i uopće svaki ljudski grijeh koji u biti nije ništa drugo nego odvraćanje od pravoga Boga (aversio a Deo), a priklanjanje stvorenjima (conversio ad creaturas) kao lažnim božanstvima. Bez ove istine nepojmljiva je i povijest ateizma, osobito prometejskog ateizma koji Boga neprestano izaziva, ponižava i nagoviješta mu smrt želeći nadomjestiti njegovu jedincatost, svemogućnost i beskrajno stvaralaštvo. S takvim se bogo-suparništvom susrećemo na mnogim stranicama Svetog pisma, naprimjer u knjizi Judite gdje čitamo: »Neka svaki narod zna da je Nabukodonozor bog sve zemlje, i nema drugog boga osim njega.« (prema Vulgati 5,29; izd. Stvarnost 6,2). To je suparništvo s Bogom u našem novom vijeku obnovio Karl Marx koji je već u doktorskoj disertaciji objavio svoju univerzalnu mržnju »protiv nebeskih i zemaljskih bogova koji ljudsku samosvijest ne priznaju kao vrhovno božanstvo.« (Dela 1, str. 94). Iz toga vidimo da nije u skladu ni s kršćanskom vjerom ni s povijesnim činjenicama općenito upozorenje našega profesora kako »se (osobito) treba čuvati da ne bismo zlo i Zloga smatrali nekom vrsti božanstva ili boga i tako ga postavili za Božjeg suparnika.«

2. Do sličnoga zaključka dolazimo ako pomnjivo čitamo ono što autor piše o drugoj istini vjere: *Bog je stvorio svakoga čovjeka.* On tu istinu tumači ovim riječima: »Bog nije želio samo kršćane ili samo pobožne, nego sve ljude, i kršćane i nekršćane, i ateiste i religiozne.« (str. 14). Dakle ponovimo za našim piscem: Bog je želio i nekršćane i ateiste! Očito je, međutim, da je Bog htio nekršćane i ateiste samo kao ljude, a ne upravo kao nekršćane i ateiste. Bog želi naime da svi ljudi uzvjeruju u njega i da se tako spase. On ne može željeti da bude nekršćana i ateista. Nekršćana i ateista ima zbog reznih razloga, nutarnjih i izvanjskih, osobito zbog čovjekove slobodne volje, ali nipošto zbog Božje volje ili želje da ih bude, kako proizlazi iz formulacije našega profesora. Podsjetimo samo na misao Tome Akvinskoga: »Bog ljubi grešnike ukoliko su neka naravna bića (naturae quaedam), jer kao takvo bivstvuju i od njega potječu. Ali ukoliko su grešnici, oni ne bivstvuju, već promašuju bivstvovanje, a to u njima ne potječe od Boga. Stoga ih Bog u tom pogledu mrzi.« (Suma teologije, I, q. 20, a. 4, ad 4m, gdje Toma odgovara na prigovor uzet iz Psalma 5,6 gdje se kaže: »Mrziš sve koji čine bezakonje«).

Ali, po našem autoru, u Božji stvoriteljski plan ne spadaju samo nekršćani i ateisti nego i đavao: »I đavao je stvoren, i on je u Božjem planu.« (str. 14). Dakako da je i đavao u Božjem planu, no ipak ne može se reći bez daljnjega da ga je Bog stvorio, jer Bog je stvorio samo dobre duhove, anđele, od kojih su neki htijući biti »jednaki Višnjemu« *učinili sebe* zlima, to jest đavlima. Stoga nije jasno zašto pisac više puta uporno naglašava: »Ni za što na ovome svijetu ne možemo reći da nije Božje, da je otkinuto od Boga, bez mogućnosti da se s njime spoji. (Mi bismo rekli u skladu s našom vjerom: osim za đavla, op. T. V.) (...) Prema tome, ni za što i ni za koga na ovom svijetu ne možemo reći da nije Božji. (Mi bismo opet rekli: osim za đavla i njegove

sluge, jer su oni suparnici Boga, op. T. V.) Bog je, dakle, sve stvorio i on sve ljubi. (Mi opet dodajemo: osim đavla i njegove sluge koji su prema Božjoj objavi i kršćanskoj vjeri, osuđeni, op. T. V.)

Doduše, istini za volju valja priznati da naš autor progovori i autentičnim glasom kršćanske vjere kao naprimjer kad kaže: »Svi smo mi (prema 3. poglavlju Knjige Postanka) ovdje na zemlji *samo zato* da bismo se zlu i Zlome oprijeli i da bismo ponovno zaželjeli uspostaviti vezu s Bogom. Te su veze prekinute istočnim grijehom, i mi ih prekidamo uvijek iznova svojim grijesima. Na zemlji smo *samo zato* da bismo se vratili Bogu, ponovno spojili s njime i živjeli njegov život. *Samo je,* dakle, jedan smisao ove zemlje: vratiti se Bogu,...« (str. 14, potcrtao T. V.). Ove bi tvrdnje bile potpuno u skladu s kršćanskom vjerom da ih autor nije iskrivio pogrešno naglašavajući da smo na zemlji samo zato da bismo se zlu i Zlome oprli i samo zato da bismo se vratili Bogu. Ova isključivost također oštećuje cjelovitost kršćanske vjere, jer cijela Biblija i predaja Crkve bjelodano svjedoče da smo na svijetu zato da Boga spoznamo, ljubimo, služimo i *tako* u nebo dođemo, a ne da se bez ikakvih djela i muka ravno sa zemlje u nebo vratimo, kako proizlazi iz tvrdnje našega profesora.

3. Već je i ovo što sam dosad iznio dovoljan povod da s autorom djelca ***Budni budite i molite*** zapodjenemo jedan miran i argumentiran dijalog, da zajednički tražimo istinu i da se zajednički pokušamo osloboditi dvosmislenosti i stranputica.

No da čitatelj ne bi pomislio kako sam se ja namjerno zadržao na slabijem dijelu knjižice Tomislava Ivančića, neka mi bude dopušteno da ukratko ukažem na slične dvosmislenosti i u njezinim drugim dijelovima.

Autor, na primjer, na str. 16. tvrdi: »Čak i najužasnije stvari možemo gledati kao stvari koje Bog kontrolira i možemo reći: i to si *htio* i dopustio, Bože«, (potcrtao T. V.). Jamačno, Bog dopušta i najužasnije stvari u tom smislu da ne sprečava njihovo događanje, već pušta da se odvijaju po načelima slobode te ih kao takve integrira u svoje više, nama nepoznate planove. Ali nije ispravno tvrditi da je Bog *htio* najužasnije stvari kao što su naprimjer svjetski ratovi, plinske komore, Gulazi itd.

Ja ne znam koliko je u skladu s kršćanskom vjerom onaj bizaran opis čudesnih ozdravljenja o kojima autor piše na str. 30-31. Pročitajmo to: »U Americi je poznat Ralph di Orio, katolički svećenik, koji već godinama ima karizmu čudesnih ozdravljivanja. Nakon mise on uzima Presveto i blagoslivlja ljude. Pri tom blagoslivljanju mnoštvo ljudi ozdravlja: mnogi padaju na zemlju, u tom trenutku kao da ih zahvati neka sila, te ustaju zdravi. Stojeći ispred oltara on u duhu vidi ljude kako ozdravljaju od najtežih bolesti i doziva ih da dođu pred oltar i zahvale Gospodinu. Jednom je svećeniku tako molitvom produžio nogu koja je bila kraća od druge.« Ostavljajući zasad po strani pitanje o autentičnosti tih »čudesnih ozdravljenja« koja se nipošto ne smiju tako lakomisleno prihvatiti i propagirati kao istinita, kako to čini naš profesor, — bar dok Crkva ne kaže svoj sud o njima, — ja mislim da su takva čudesa prikladnija za ismjehivanje i razaranje vjere vjernika nego za njezino unapređivanje.

Po našem piscu: »Svijet može postati bolji, ali samo tako da *dopustimo* Bogu da preko nas djeluje.« (str. 34, potcrtao T. V.). Ovdje je očito trebalo točnije odrediti smisao glagola »dopustiti«, jer ako se uzme u uobičajenom smislu kao davanje dopuštenja, onda slijedi da mi dopuštamo (latinski : permittimus) Bogu da nešto preko nas učini ili ne učini. Pa ako mu dopustimo, djelovat će, ako pak ne dopustimo, neće djelovati. To bi značilo, drugim riječima, da je Božje djelovanje, odnosno nedjelovanje ovisno o nama, a ne mi o njemu. Da je u autorovu tvrdnju uključeno i ovakvo razumijevanje dopuštenja, može se razabrati i iz primjera koji donosi na istoj stranici: »Ako se pak

otvorim Bogu tako da mu dopuštam da me napravi najvećim svecem u povijesti Crkve, tada sam potpuno otvoren, i tada Bog može od mene činiti što hoće. Konačno, što je sveti Franjo ili Dominik ili što je Velika Terezija ili papa Leon Veliki ili sv. Augustin ili sv. Toma imao u sebi više nego ja, ti i svi ostali kršćan? Zar su oni bili drukčiji i sposobniji od nas? Ne, nego su samo dopustili Bogu da ih načini svetima.« Dakle, spomenuti sveci su se samo otvorili Bogu i dopustili mu da ih napravi svetima, a Bog je to učinio takoreći bez obzira na njihov život. Inače, oni u sebi nisu imali ništa više nego ja, ti i svi ostali kršćani. Tako naš autor.

Međutim, spomenuti sveci su ipak više nego ja, ti i ostali kršćani (koji još nismo proglašeni svetima), jer su oni svojim životom, svojim djelima surađivali s Božjom milošću i dokazali veličinu svoje svetosti. Zato ih Crkva i stavlja za uzor svima nama koji tu svetost još nismo dovoljno jasno dokazali ili smo u njoj čak možda i zakazali.

Ne razumijem pravo što hoće naš autor kazati kada tvrdi da »... kršćanin nije samo čovjek nego i bogočovjek, kao Isus Krist«. (str. 35)?! Naime ova tvrdnja ima svoj puni smisao onako kako je citiram, samo ja ne vidim kako bi se ova tvrdnja mogla uskladiti s kršćanskom vjerom i žao mi je što se naš profesor nije potrudio da je pokuša uskladiti s njom. Jer ovako kako je formulirana ona zapravo poriče temeljnu istinu kršćanstva da je samo jedan bogočovjek, Isus Krist.

I kako da shvatim autorovo uporno ponavljanje da se Evanđelje i ljudski razum protive jedan drugome? Evo što on piše: »... prihvaćam logiku Evanđelja, makar je protiv logike moga razuma.« (str. 37); »A logika Evanđelja često je suprotna našoj ljudskoj logici.« (str. 44); »Naš razum se suprotstavlja volji Božjoj zato što još nije otkupljen.« (str. 71); »O tom sukobu razuma i volje s jedne strane te Božje objave s druge strane govori također konstitucija II. vatikanskog sabora o objavi 'Dei verbum' u broju 5:...« (str. 91). Čini mi se da se ove tvrdnje izravno protive Objavi i naučavanju Crkve, uključujući tu i II. vatikanski sabor koji u deklaraciji o kršćanskom odgoju *Gravissimum educationis*, br. 10, izričito tvrdi da »vjera i razum skladno teže za jednom istinom« (fides et ratio in unum verum conspirent).[1] Nažalost, naš je pisac zastupao ovaj stav već 1977. godine, na što sam se osvrnuo u svojoj knjizi *Iskonski mislilac* (Dominikanska naklada »Istina«, Zagreb, 1978, str. 162). To pokazuje da je taj stav njegova nepromjenljiva dogma od koje ne želi odustati, pa makar je jasno da Crkva o odnosu razuma i vjere naučava upravo suprotno od onoga što on uporno tvrdi. On u toj upornosti ide, dapače, tako daleko da pogrešno tumači i konstituciju II. vatikanskog sabora o objavi *Dei verbum*, br. 5, pripisujući joj neistinito sukob razuma i volje s jedne strane te Božje objave s druge strane, dok se u spomenutom broju govori zapravo o potpunom i odanom služenju uma i volje Bogu objavitelju i o davanju slobodnog pristanka objavi koju je On dao. (Napomenimo da je ili tiskarska pogreška ili autor pogrešno citira spomenuti br. 5 kad piše: »... dajući slobodan pristanak objave koju je on dao.« Treba: »... slobodan pristanak objavi koju je On dao.«)

4. No vrijeme je da zaključim svoj osvrt uz napomenu da bih ga mogao produžiti do gotovo isto toliko stranica koliko sadrži knjižica prof. Ivančića *Budni budite i molite*, jer skoro na svakoj stranici ima nekih temeljnih najesnoća, dvosmislenosti i nedorečenosti.

Ja ne znam da li ih je naš autor bio svjestan. Znam samo to da je doista on napisao knjižicu na koju se osvrćem i da se u njoj radi o važnim stvarima koje se ne mogu rješavati pukim optužbama, protestiranjem, osobnim vrijeđanjem ili isprikom da su namijenjene posebnom krugu čitatelja i istomišljenika, nego samo otvorenim i argumentiranim dijalogom. Taj je dijalog potreban tim više što autor u predgovoru napominje da je njegova knjižica nastala iz nekoliko

predavanja održanih na skupu voditelja molitvenih skupova u našoj zemlji (Zagreb, studeni 1985) i u drugim prilikama. Prema tome, stavovi knjižice nisu samo autorovi nego uglavnom većine (ili doista svih?) voditelja drugih skupina i njihovih članova. Uzmemo li u obzir k tome da autor u tom smislu djeluje već dvanaestak godina i da jamačno od početka, to jest od ljeta 1975. (usp. str. 8) zastupa iste ili slične stavove, a osim toga nositelj je veoma važnih dužnosti u Katoličkoj crkvi u nas, lako je uvidjeti da je dijalog s njim prijeko potreban.

Pa da ne bih dalje odugovlačio najbolje je da predam riječ svome sugovorniku profesoru Tomislavu Ivančiću da u jednom otvorenom, kolegijalnom i argumentiranom dijalogu odgovori na moje nedoumice, zaključke i razloge, te da pokaže kako stvari stoje kad se promatraju s njegove strane.

Tomo Vereš

BILJEŠKE

1. — Moram ponovno upozoriti da je ovaj tekst u izdanju Kršćanske sadašnjosti *II. vatikanski koncil, Dokumenti*, nepotpuno i pogrešno preveden. Nije preveden upravo *bitni dio* latinskog izvornika koji kaže da se Toma Akvinski postavlja uzornim mislilocem katoličkih sveučilišta i fakulteta zato što je u njegovu djelu osobito vidljivo »... kako vjera i razum skladno teže za jednom istinom« (potcrtano nije prevedeno). Nažalost, ne samo ova pogreška nego i mnoge druge (jedna čak i u latinskom izvorniku!) na koje sam u više navrata ukazivao (usp. *Novo izdanje koncilskih dokumenata sa starim pogreškama*, u *Maruliću*, br. 3/1981, str. 305—307; *Napokon knjiga o Bogu*, u *Crkva u svijetu*, br. 3/1981, str. 279, bilj. 5), uporno se ponavljaju i u novijim izdanjima koncilskih dokumenata, na primjer i u IV. izdanju iz 1986. godine. Smatram da Crkva u nas a ponajprije izdavač ne bi smjeli biti ravnodušni prema tim pogreškama, jer su se iz njih, kao što sam pokazao, već izvlačili neki kobni zaključci.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Ivan Tolj: SLAVENSKE ZIME.** Zbirka pjesama. Zagreb 1987.
2. **SVETA CECILIJA 2/87.** HKD, Zagreb 1987.
3. **Stanko Banić: SLAVIMO BOGA.** Katekizam-slikovnica. HKD, Zagreb 1987.
4. **Ignacio de Loyola: NAČELA JEZUITA,** Mladost, Beograd 1987.
5. **Ivo Sivrić: BISHOP J. J. STROSSMAYER.** Chicago 1975.
6. **S. Kodrič-N. Palac: ŠKOLSKE SESTRE FRANJEVKE KRISTA KRALJA.** Mostar 87.
7. **Ivo Gugić: SVI SMO POZVANI.** Kotor 1987.
8. **Lorber Mallc: TIHO ŠUŠTI STARA LIPA.** Zagreb 1987.
9. **M. Vanino: ISUSOVCI I HRVATSKI NAROD — II. dio,** Zagreb 1987, Cijena 15000 dinara.
10. **A. Weissgerber: »EVO TI MAJKE!«.** Zagreb 1987. Cijena 4500 dinara.
11. **W. Sandfuchs: OTAC RUPERT MAYER — isusovac protiv nacizma.** Zagreb 1986. Cijena 2500 dinara.

JOŠ DVIJE PREDSTAVE IZ PROŠLE SEZONE

BARD, najnoviji tekst uglednog i plodnog hrvatskog dramatika, novelista, romanopisca, pjesnika, antologičara i prevodioca *Antuna Soljana*, po dubini opažanja, oštrini analize, snazi uvjerenja i svježini aktualnosti uvelike nadilazi ne samo našu dramsku literaturu posljednjih godina nego i cjelokupnu našu književnu riječ toga vremena. Sadašnjoj pak upravi Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu bit će trajna zasluga što se na spomenutu dramu »obazrela« i uvrstila je u repertoar.

I predstava je bila velika. Redatelj *Tomislav Radić*, koji odmjereno i bez reklamne buke stvara predstave snažna odjeka i duga vijeka (»Stilske vježbe« npr. traju već dva desetljeća a »Kafeterija« deset godina), znao je i ovaj put pravoj riječi dati pravi, dostojni i adekvatni scenski lik, kristalno jasan i nezaboravno dojmljiv.

U naslovnoj ulozi nastupio je *Boris Buzančić*. Istovremeno ležerno i angažirano, u jednom dahu, oživotvorio je »službenog«, »državnog« pisca koji se na kraju pobuni protiv režima što njime manipulira; pošto mu po povratku iz Pariza oduzeše pasoš i nakon otkrivanja njegovih priprema za bijeg, on — izrecitiravši odu Europi (a tolike je svoje poborнike iz rubnih područja stoljećima izdavala i ostavljala na cjedilu!) — ne nalazi drugog izlaza do — samoubojstva. *Dragan Milivojević* potpunom je uživljenošću prikazao nečasne postupke pisca snalažljivca; sve mu je u pogledu vladajućeg režima, doduše, jasno, no vode ga isključivo vlastiti probici, zna se uvijek »postaviti« i ponosi se svojim »realizmom«. Pisac desperater i alkoholičar, intimno postojan u svojem uvjerenju i čestitosti (ne daju mu objavljivati, »službuje« u zoološkom vrtu i nikako da dobije garsonijericu), našao je u *Zvonimiru Zoričiću* idealno slikovita i znakovita interpreta. Istakli su se i glumci u ulogama režimske hijerarhije. Kod starog »gazde«, šefa Revolte, *Ivo Kadić* uspješno je naglasio bezdušnu okrutnost i beskrupuloznost, zaodjenutu plaštem »djelitelja pravde« (»Ovi moji htjeli su te raščerečiti poput pileta, no ja te štitim; budu li te gnjavili, samo ti dodi k meni!«), *Zvonimir Torjanac* bio je živa slika člana najužeg vrha i vlasti dodvorljivog sindikalnog lidera a *Ivo Gregurević* kao ministar za kulturu dosljedno je zračio ledenom odbojnošću, perfidijom i cinizmom. Ženski je trio također vrijedan svake hvale. *Branka Cvitković* pravim je tonovima i iskusnom sigurnošću oslikala laviranja kćeri nekad bogate i aristokratske obitelji Dombay, nakon Revolte supruge sindikalnog moćnika i ljubavnice bardove. *Alma Prica* uvjerljivo je i srdačno odigrala djevojku iz postrevolucionarnog »višeg društva«; ne zna tko joj je zapravo otac i na silu je žele udati za ministra — što na kraju i prihvaća jer ne može valjda, kako sama sebe uvjerava, živjeti bez udobnosti na koje je navikla. *Iva Marjanović* unijela je u lik seoske učiteljice, obožavateljice bardove, mnogo istinske neposrednosti i osjećajnosti. Zamjetni bijahu i *Zijad Gračić* kao zbunjeni kustos galerije i *Ivica Jončić* kao njuškavi tajnik. Valja spomenuti i sigurnost *Dječjeg zbora Pionirskog doma »Marko Orešković«* pod vodstvom *Zdravka Šljivca* (pjevači na dočeku diktatora), *članova ansambla Dječje radio-drame Radio-Zagreba* (školska ekskurzija na izložbi) kao i *svih statista* (u ulogama »gorila«, agenata i posilnih).

Scenograf *Zvonimir Šuler* nije se poslužio nikakvim kulisama ni paravanima; znalačkim izborom i razmještajem pokućstva kao i vidljivim rasvjetnim »parkom« stvorio je prostornu atmosferu što je u potpunosti korespondirala sa zbivanjem. Pokazao se ujedno vrsnim kostimografom. Ostali »nevidljivi« sudionici predstave bijahu prokušana lektorica *Đurđa Škavić*, skladatelj *Ozren Depolo*, asistent redatelja *Zoran Batušić* i asistentica scenografa *Daria Hlavka*.

* * *

HOTEL »BELLEVUE« *Ödöna von Horvátha* nije među najboljim njegovim djelima, ali nije ni ispod određene razine: ta je (crna) komedija pisana teatarski prikladno i u osudi izopačenosti svoga vremena odrešito i jasno. Druga je, dakako, »stvar« što socijalna autorova tendencija u današnjim drukčijim prilikama gubi »udarnu snagu«. Makar bi se moglo postaviti (a u dnevnom se zagrebačkom tisku i postavilo) pitanje čemu je to djelo uopće »uzeto u obzir«, valja ipak priznati da ga publika (na prvoj reprizi vrlo brojna) prati s pažnjom i prima sa simpatijom — prepoznavajući u njegovim likovima vječne ljudske mane i nalazeći na slici »davnih dana« štošta s fotografije sadašnjice.

Mladen Škiljan (koji je djelo i vrlo dobro preveo) na najbolji je mogući način »pročitao« tekst i uprizorio ga efektno, skladno i suvislo. Slikovita i domišljata scenografija *Aleksandra Augustinčića*, potpuno primjereni i šaroliki kostimi *Ljubice Wagner* kao i izbor glazbe što ga je izvršila *Vesna Šir* također su vrijedni spomena.

Staru, bogatu i raskalašenu barunicu Adu von Stetten, koja s užitkom »drži u šaci« i terorizira mnoge iz svoje okoline da bi na kraju ipak spoznala istinu o sebi, s pravim je scenskim šarmom odigrala *Etta Bortolazzi*. Baruničina brata blizanca, propalicu i kartaša baruna Emanuela prikazao je vještom sigurnošću i minucioznom »razradom« *Pero Kvrgić*. Baruničina šofera i ljubavnika Karla, čovjeka problematične prošlosti, nonšalantno je odglumio *Ivan Katić*. Hotelijera pred bankrotom *Strassera* (u nadi spasa »guta knedle« a nije nam ga žao jer je hulja) uvjerljivo je tumačio *Zlatko Crnković*, »ideje« trgovačkog agenta Müllera, tako slične nacističkim mračnim ludostima (što su uskoro uslijedile), dobro je naglasio *Vjenceslav Kapural* a *Tomislav Stojković* s uspjehom je oslikao lijenčinu konobara, bivšeg »umjetnika«. U ulozi bojažljive, nespretne, nesretne i plemenite djevojke Christine vidjeli smo *Renatu Jurković*. Suzdržanom no proživljenom glumom dojmljivo je i dirljivo ocrtala tako čestu djevojačku sudbinu: Cristina je ljetovala u »Bellevueu«, zaljubila se u Strassera, rodila dijete i sad je — sva sretna — došla to javiti svome dragom. Želeći se otarasiti djevojke i djeteta Strasser prihvaća pomoć svojih gostiju. Svi oni — po Emanuelovu savjetu — javno izjavljuju da im je Christina bila ljubavnica. Strasser tako dobiva razlog da »plane« i otjera Christinu. Zbunjena i zaprepaštena ona se povlači, a željela je — kaže im — pomoći Strasseru sa 100.000 maraka koje je naslijedila od tetke. »Ljubavnici« tada u času mijenjaju taktiku: svaki od njih tvrdi da je otac Christinina djeteta i »nesebično« joj nudi brak. Ona, međutim, ponosno odlazi. Hotel napušta i barunica pa tako pokvarenjaci i ljigavci ostaju praznih ruku.

Mirko Petravić

ZASLUŽNI HRVATSKI POVJESNIK DR. VINKO FORETIĆ

Uz prvu obljetnicu smrti

Ako bismo za nekoga tko umre na izmaku osamdeset i pete godine života rekli da je »umro prerano«, bilo bi to zaista neumjesno. Ali, kad je riječ o dr. *Vinku Foretiću*, takva tvrdnja je doista na mjestu. Jer, riječ je

ne samo o čovjeku, koji je u tako visokoj životnoj dobi zračio životnošću i živahnošću, nego i o vrlo djelatnom znanstvenom radniku, kojemu godine nisu umanjivale radni zanos. Naprotiv! Rasterećen svojih negdašnjih službenih obveza i dužnosti, dr. Vinko Foretić mogao se slobodnije i potpunije posvetiti znanstvenom radu: — proučavanju i istraživanju različitih područja hrvatske povijesti, koje je započeo prije gotovo punih šezdeset godina. Nažalost, jedan pogrešni operativni zahvat prekinuo je ne samo njegov životni put, nego i osiromašio hrvatsku historiografiju za niz novih prinosa, koje je s pravom očekivala od tako vrijednog i plodnog poslenika.

Vinko Foretić rođen je u Korčuli, 2. kolovoza 1901. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, niže razrede gimnazije u Opatiji, a više u Splitu. Povijest i zemljopis studirao je u Pragu, Beču i Zagrebu, gdje je i diplomirao godine 1923. U Zagrebu je i doktorirao godine 1935. (disertacija: *Povijest otoka Korčule do godine 1420).* Kao srednjoškolski profesor djelovao je u Sinju, Dubrovniku, Cetinju i ponovno u Dubrovniku. Od godine 1941. do umirovljenja 1973. radio je u dubrovačkom Historijskom arhivu kao arhivar, ravnatelj i arhivski savjetnik. Umro je u Dubrovniku 17. srpnja, a pokopan je u Korčuli 19. srpnja 1986.

Znanstvenim radom počeo se baviti vrlo rano i nije ga prekidao do smrti: — još u svibnju 1986. sudjelovao je na znanstvenom skupu u Zadru o odjeku preporodnih ideja u južnohrvatskim stranama. Područja njegova interesa bila su politička, pomorska, kulturna i književna povijest južne Hrvatske od ranog srednjeg vijeka do XX. stoljeća. S tih područja objavio je veliki broj znanstvenih radova, studija i rasprava, ali i popularno pisanih članaka. Auktor je većeg broja enciklopedijskih natuknica. Surađivao je u raznim znanstvenim i stručnim glasilima, zbornicima i časopisima, ali i u dnevnim i tjednim listovima. Sudjelovao je na velikom broju znanstvenih skupova u zemlji i inozemstvu. Kao posebna knjiga objavljena je njegova disertacija *»Otok Korčula u srednjem vijeku do godine 1420«* (Djela JAZU, Zagreb, 1940) i njegovo životno djelo u dva sveska *»Povijest Dubrovnika do godine 1808«* (Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980), koje, nažalost, nije tiskano u cijelosti.

Kao arhivist znatno je pridonio ustrojstvu arhivističke službe u Hrvatskoj, kako u organizacionom, tako i u pravnom pogledu: godine 1944. sastavio je *»Načela prema kojima treba izraditi zakon o arhivima Hrvatske«*, a godine 1945. *»Prijedlog zakona o arhivima i arhivskoj službi«*. Objavio je i više stručnih arhivističkih radova.

Svima koji su ga poznavali ostat će u sjećanju kao jednostavan i skroman, susretljiv i srdačan, ali i hrabar čovjek, koji se nije bojao u ratnim godinama upućivati prosvjedna pisma Talijanima i Nijemcima protiv uništavanja kulturnih spomenika, paljenja sela i zahtijevati da kamioni, nakrcani municijom, napuste dubrovački Stradun; koji je, vjeran i dosljedan svojim životnim načelima i spoznajama, neustrašivo i postojano tijekom cijelog života ispovijedao i prakticirao svoje i vjersko i nacionalno i znanstveno uvjerenje. U hrvatskoj pak historiografiji uspomenu će mu čuvati niz dragocjenih prinosa, kojima je pridonio još boljem poznavanju naše prošlosti, a posebno rodne mu Korčule i voljenog Dubrovnika.

Ivan Bošković

Knjige

DANICA 1988.

I ovo 107. godište najčitanije i najpopularnije knjige među Hrvatima katolicima govori nam o jednom začudnom kontinuitetu najstarije jeronimske publikacije kao i o kontinuitetu njezina izdavača HKD sv. Ćirila i Metoda — Društva sv. Jeronima, koje kao društvo katoličkih laika proživljava i u financijskom pogledu najteže godine svoje stoljetne povijesti. Unatoč takvim prilikama, koje su za nas mnogo nepovoljnije nego za teološke i svećeničke organizacije, Ćirilometodsko društvo kao udruženje katoličkih književnika i laika nastavlja svoje djelovanje. Stoga je u ovoj Danici donijet i referat njegova upravitelja i gl. urednika Radovana Grgeca na proljetnom zasjedanju BKJ uoči održavanja Biskupske sinode o laikatu. Iako jezični izraz referata ne odgovara pučkom karakteru Danice, dobro je i opet čuti neke koncilske smjernice o specifičnosti laičkog poslanja u svijetu i laičke duhovnosti, protiv čega se govorilo čak na jednoj vjerskoj, inače prilično dobro posjećenoj, priredbi krajem 1986.

U našem laičkom Društvu ima i članova svećenika koji su ga proslavili svojim radom. U rubrici »Na spomen« donijeti su nekrolozi dvoje najstarijih članova Društva koji na poseban način ilustriraju njegov kontinuitet: svećenika dr. Vilima Nuka i laikinje prof. Zdenke Sertić.

Kao i obično, Danica je izašla s redovitim džepnim i zidnim kalendarima. Prof. Dragan Sax nastavlja u likovnom dijelu kalendarija svoju galeriju svetaca, među kojima se ističe lik sv. Izidora seljaka, zapravo trećega zaštitnika Društva (uz sv. Jeronima i sv. solunsku braću). I ove godine u Danici ima dosta priloga seljaka i radnika.

I opet su tu mnogi stari suradnici Danice: Ante Jakšić, Mirko Validžić, Tomo Vereš, Joja Ricov, Albert Pogačić, Stjepan Sulimanac, Mato Marčinko, Mirko Petravić, Srećko Bošnjak, Mirko Slade-Silović, Žarko Brzić, Vinko Dorčić, Ivo Grgurev, Dinko Tusun, Rajmund Kupareo, Ivo Balentović, Stjepan Džalto, Tomislav Dorotić, Stanislava Adamić, Josip Berka, Svevlad Slamnig, Stjepan Perčević, Oskar Piškorić, Miroslav Majnarić, Tomislav Antunović, Nevenka Bakoš, Nikola Ivanović, Stjepan Šegudović, Bruno Bulić, Iva Čuvalo, Marko Kadić, Josip Bačić-Savski i dr. Većina njih javlja se redovito i u ćirilometodskoj reviji »Marulić«. Iz »Marulića« su doneseni dijelovi pjesme R. Grgeca »Ave rima!« a iz knjige »Na izvorima pjesništva« razmatranja Petra Grgeca o religiji i književnosti. Tiskana je i poznata Matoševa pjesma »1909«. Javljaju se i neki novi suradnici, kao npr. Zlatko Dujmović (nekadašnji namještenik Društva), Aleksandar Peičić, Blago Karačić. Uz prof. Saxa likovni su suradnici još Z. Bifel i J. Ćosić.

Kao i svake godine, uklopljeni su u Danicu i posebni prilozi na obojenom papiru: »Mala Danica« za najmlađe s nagradnim natječajem i »Braći izvan domovine« s popisom hrvatskih dušobrižnika u Evropi. Tu su i druge uobičajene rubrike (Lijepo i ugodno, Zanimljivo i korisno, Diljem domovine) i popis sajamskih dana.

U obilju priloga svatko će naći nešto za sebe. Možemo reći da je i opet Danica mjesto susreta raznih hrvatskih krajeva i staleža, laika i svećenika. Cijena Danice i ove je godine vrlo popularna (1500 d!).

G. M.

KATOLICI U TURSKOM CARSTVU

Charles A. Frazee, Catholics and Sultans. The Church and the Ottoman Empire 1453—1923, Cambridge University Press, 1983. Pisac, profesor povijesti na Kalifornijskom državnom sveučilištu, napisao je na 388 strana pregled položaja katolika na Balkanu i Prednjem istoku pod turskom vlašću, politiku i odnose papa i sultana te evropskih država, u prvom redu Francuske. Najkraće rečeno, prikazao je kratko razdoblje otvorena neprijateljstva nakon pada Carigrada 1453 (papinski pokušaji križarskih ratova), zatim popravljanje položaja katolika pošto su se Francuzi i Turci u XVI. st. složili u protuaustrijskoj politici, djelovanje misionara (neuspjelo unijatsko nastojanje, ograničeni pojedinačni uspjesi), nazadovanje katoličkih zajednica nakon ukidanja Družbe Isusove te u vrijeme prosvjetiteljstva, francuske revolucije i napoleonske ere, obnovu u XIX. st. (oko 1900. Crkava i njezine institucije bile su jače nego ikada) i najposlije razorno djelovanje Prvoga svjetskog rata koji je srušio i Carstvo i Crkvu, pa nakon proglašenja Turske Republike i nije preostalo mnogo katolika.

Pisac je dobar poznavalac predmeta. Bolje poznaje prilike u Grčkoj, Armeniji i na Levantu, a nije dovoljno upućen u povijest Katoličke crkve u nas (usp. bibliografiju), pa se nađe kronoloških netočnosti, činjenične nepouzdanosti, neizvorne grafije imena i općenita nesnalaženja, odnosno nepreciznosti kada piše o našim konfesionalnim i narodnosnim prilikama. Tako npr. njemu su i sjevernohrvatska područja ugarske zemlje, Juraj Utišenić zabilježen je kao György Martinuzzi, uskoci su kršćanski slavenski pirati, Mrkanjsko-trebinjska biskupija je Marcana, a Jelena Zrinski je Ugrinja. To su, dakako, sitne primjedbe, a bitno je očekivati stručnu crkveno-povijesnu kritiku i još više modernu povijest Katoličke crkve u nas, koja bi u dobru sažetku i prevedena postala dijelom međunarodnoga štiva.

T. M.

TREĆI ZNANSTVENI SKUP O PRIRODI BIOKOVSKOG PODRUČJA (Makarska 27. do 29. IV. 1987)

Acta biocovica, Radovi o prirodi Biokovskog područja, Vol. IV. Makarska 1987. Glavni urednik fra Jure Radić. Izdavač: SIZ za kulturu općine Makarska, Centar za kulturu općine Makarska i Institut »Planina i more« Makarska. Knjiga ima 352. str., mnogo slika, tabela i sl. Ima 17 članaka šesnaestero autora i koautora. Autori članaka su iz raznih krajeva naše zemlje i to: po jedan iz Đakovice, Gruda i Ljubljane, zatim iz Makarske četiri, Sarajeva dva, Zagreba sedam i jedan iz Poznana (Poljska). Dva članka su na engleskom jeziku (str. 267—319).

Većina članaka u knjizi tretira Biokovsko područje sa znanstveno-botaničkog aspekta. No, ima članaka koji prelaze Biokovsko područje. Također nalazimo članke koji su interesantni s općeg stanovišta, štoviše, imaju praktično, odnosno popularno značenje. U knjizi ima pet takvih članaka i na njih ćemo se posebno osvrnuti. Među njih spada prvi članak u knjizi: *Doprinos poznavanju divlje masline* od *M. E. Šolić* (str. 9—23). Maslina karakterizira obale Sredozemlja. Ona je organski dio našeg primorskog pojasa. Ovdje (tj. u Sredozemlju) postoji još od predhistorije (oko 3700 godina prije naše ere). Antički narodi su je štovali kao sveto stablo. Kod mnogih naroda se upotrebljavala u bogoslužju te je rano postala simbol mira i blagostanja. Smatra se da je uzgajanje masline počelo uz deltu Nila i na Kreti. Uskoro se proširilo po Bliskom Istoku i veoma brzo po cijelom Sredozemlju, tako da je danas maslina circummediteransko stablo. Mediteranski narodi shvaćaju divlju i pitomu maslinu kao dvije srodne a opet različite drvenaste biljke. Tome odgovaraju i različiti nazivi. Stari Grci nazivali su pitomu maslinu *elâa* (posvećena božic Ateni), a divlju *elaios* (posvećena Heraklu). Sv. Pavao spominje divlju maslinu (Rim 11, 17—24). Stari Latini nazivali su pitomu maslinu *olea* i *oliva*, a divlju *oleaster i olivaster*. Kod nas se za kultiviranu maslinu uobičajio izraz *maslina* ili *uljika*, a za divlju *mastrinka* i *dafina* (str. 12).

Dodajem: U antičkim olimpijadama pobjednika su nagrađivali najodličnijim darom — vijencem od divlje masline. Maslina se nalazi i u nekim državama amblemima, npr. u zastavi i grbu Cipra.

L. Ivanda autorica je članka *Valorizacija ljekovitog bilja u djelima Roberta Visianija s horografskim osvrtom na Biokovsko područje* (horološki — od grč. riječi *chora* — zemlja, kraj; opis neke zemlje ili kraja). U prošlosti su mnogi botaničari bili i liječnici, npr. K. Linné (1707—1778), osnivač botaničke znanstvene sistematike. Naš R. Visiani (Šibenik 1800 — Padova 1878) također je bio liječnik. Napisao je knjigu »Flora dalmatica« u kojoj govori o korisnoj primjeni dalmatinskog bilja za liječenje pojedinih bolesti. To upućuje da je narod Dalmacije, posebno na Biokovskom području, u to vrijeme (a bilo je to prije skoro 140 godina) bio na visokom stupnju poznavanja prirodnih lijekova. Autorica govori i o njihovoj primjeni danas. Među njima su i aromatične biljke od kojih tvornice lijekova (»Pliva« naročito) proizvode razna eterična ulja, ekstrakte i sl. Visianijevo zauzimanje za proučavanje efikasnosti ljekovitosti bilja danas se ostvaruje u farmakološkim ustanovama, prvenstveno Istraživačkom institutu »Plive« u Zagrebu.

N. Mršić napisao je članak *Prilog poznavanju gmazova (reptilia) Biokova.* Najveći dio članka govori o zmijama, zatim o kornjačama, gušterima i sličnim životinjama koje žive i u susjednim područjima Jugoslavije. Mnoge stranice članka govore o poskoku. Narod ga naziva kamenjarka i šarac, a na području Biokova također i crnostrig. Na glavi ima malu izraslinu — roščić. On je naša, i uopće evropska, najveća i najopasnija otrovnica. Na Biokovu je nađen čak i na vrhu Sv. Jure. Raširen je po čitavoj Jugoslaviji. Na str. 302. čitamo: »Zmije su najomraženije životinje i njih se ljudi najviše boje. Nismo svjesni da su zmije važan faktor u održavanju ravnoteže u prirodi, a u isto vrijeme njih bezrazložno ubijamo na svakom koraku bez obzira da li su otrovnice ili neotrovnice, a neke od tih neotrovnica su i zakonom zaštićene.« Treba stoga razlikovati otrovnice od neotrovnica. U članku je riječ o razlikovanju otrovnica od neotrovnica po vanjskim znacima (str. 303). Zmije otrovnice (poskok) se razlikuju od neotrovnica po srcolikoj glavi, koja je tankim vratom odvojena od tijela. Glava neotrovnica je obično elipsastog oblika i jednakomjerno prelazi u tijelo itd. Nadalje, govori se o procesu trovanja i o postupku prigodom ujeda poskoka. Prva pomoć kod ujeda otrovnice jest načiniti podvez između mjesta ujeda i ostalog tijela. Podvez mora biti čvrst kako bi se onemogućilo otjecanje venozne krvi. Potrebno je također što prije potražiti pomoć liječnika. Preporuča se konzumirati što više vode, ali nikako alkohola.

U članku D. Dobrinić *Doprinos kromoterminologiji proučavanja prirode* (grč. chroma — boja) ima, među ostalim, i lijepih, upravo pjesničkih opisa prirode. »Našu pažnju privlači boja oblika... kamenja, boja svih vrsta biljaka i životinja..., boje cvijeća i plodova, boje kukaca, leptira, riba, zmija i ptica, sasvim posebnu draž imaju boje školjaka i morskih mekušaca. Najfantastičnije boje pripadaju, bez sumnje, veličanstvenim tvorevinama morskih puževa i školjkaša. Morske dubine kriju mnoga čudovišta i ljepote. Na školjkama morskih mekušaca utisnute su sve nijanse spektra od crvene do ljubičaste boje. Iz-

ložba u Malakološkom muzeju u Makarskoj upravo zbog neočekivanih boja privlači pažnju mnogobrojnih posjetilaca. Raznolikost boja se odražava ne samo na pojedinm bićima nego također i na različitim prirodnim pojavama. Zora, a duga naročito, kao i večernje rumenilo imaju svoje posebne čari. Čovjek živi u svijetlu sunčanog proljeća, ljetnog cvijeća i jesenskog lišća, plavog mora i crvenozlatnih zalaza sunca. To sve čovjeku oduzima dah.« Na ovo bih dodao: Čarobni svijet boja nalazimo i u mineralima pod mikroskopom. Pravi kaleidoskop boja. Umjetnici, osobito slikari, dolaze u mineraloške zavode da pod mikroskopom gledaju čudesno šarenilo boja i u tome nalaze inspiracije za kombinacije boja. Za ovo sam doznao sa studija mineralogije.

Uspon i veličina antičkog naroda Feničana je povezana, među ostalim, i s proizvodnjom grimizne boje (crvenoljubičasta boja). Dobivali su je dugotrajnim postupkom iz nekih vrsta puževa. Nazivi za ovu grimizno crvenu boju su: porfiran (grimizan) engl. phoeniccus, latinski phoeniceus, puniceus, burrhus.

Budući da je ovdje riječ o Feničanima dodajem: proizvodili su grimizno sukno od najfinije vune a bojadisali su ga sokom od školjkaša. Tom suknu nije bilo premca pa je i njegova cijena bila vrlo visoka. Sv. pismo također spomnje grimizni tekstil što se prodavao u Tiru (Ezek 27, 24). Tir je nekada bio bogati lučki grad u današnjem Libanonu.

Autorica donosi kromoterminološke tablice što je interesantno i s filološkog aspekta. Donosi također nazive za nijanse 11 boja: *bezbojno, bijelo, sivo, crno, smeđe, žuto, narančasto (orange), zeleno, plavo, ljubičasto i crveno* — na latinskom, engleskom i hrvatskom jeziku, s ukupno 115 nijansi tih boja. Radi ograničenosti prostora navodim samo nazive za nijanse zelene boje: zelen kao trava (smaragdno zelen), čisto zelen (lat. viridis, eng. green), tamnozelen, duboko zelen, maslinasto zelen (Engl. olive green), zelenkast kao vrba, bronćano zelen, zlatno (žuto) zelen, sinj (sivo-zelen; engl. sea green) i dr. (str. 315).

Članak L. Ivande *Ljekovito bilje Biokova — nalazišta, upotreba,* vrednovanje (str. 347—351) zapravo je nadopuna članka iste autorice prije *»Valorizacija ljekovitog bilja u djelima R. Visianija«*. Čovjek je od svog postanka iskorištavao biljke za hranu, a i za mnoge druge korisne svrhe, posebno za liječenje različitih bolesti. Biljka ulazi u čovjekov život. Okrepa, osvježenje, radost i lijek niču iz zemlje. Ljudi iskorištavaju samo nešto od obilja što ga priroda nudi. Na Biokovu se već od davnine davala veća važnost liječenju biljem nego u drugim krajevima Hrvatske. To potvrđuje činjenica da su prve dvije tiskane knjige o pučkom liječenju biljem kod nas izdala dva pisca iz ovog kraja: L. Vladimirović (1718—1788) franjevac iz Zaostroga i P. Bartulović (1746—1815) kanonik u Makarskoj. Autorica govori o najpopularnijim ljekovitim travama ovog područja. To su: kadulja (salvia), jaglac, dubačac (trava iva), perunika (iris) i dr. Među svim prirodnim lijekovima na prvom mjestu bile su trava iva i kadulja. O tome dostatno govori i narodna izreka: Kadulja i trava iva — od mrtva čovika čini živa.

Ovaj članak, kao i cijela knjiga, završava odlomkom *»Lice čovjeka i lice zemlje«* (str. 351). Budući da je to jedna mala filozofija, donosimo ga u cjelini: »U tisućama najraznolikijih oblika, u nebrojenim nijansama najatraktivnijih boja, priroda nam pokazuje svoje lice, na kojem se odražava živi ritam intenzivnog života. Bujanje vegetacije oblikuje to lice, boje cvijeća boje su tog lica.

Čovjek je gospodar prirode. U njegovoj ruci je velika sila, kojom može usmjeravati i uzgajati bilje, oplemenjivati i dotjerivati lice prirode. Susret čovjeka s prirodom licem u lice odražava se na njegovu licu i ostavlja na njemu trag. Degradacija prirode u isti mah je i degradacija čovjeka. Oplemenjivanje prirode je oplemenjivanje čovjeka.

Beskrajni duh iz ništavila podiže i daje život prirodi. I čovječji duh u tom sudjeluje. Bujanje života u prirodi izaziva i pokreće bujanje čovječjeg života prema davnoj viziji starog pjesnika: Šalješ Duh svoj, nastaje novi svijet, te tako obnavljaš lice zemlje. (Ps 104/103, 30)«.

V. D.

Izložbe

XXII. ZAGREBAČKI SALON

Ako su izložena djela ovogodišnjeg Zagrebačkog salona najuspjelija i najreprezentativnija djela našeg likovnog stvaralaštva, onda je hrvatska umjetnost tragičan dokaz naše bezduhosti i neukusa.

Zdenko Rus u predgovoru kataloga govori da je bilo poslano 900 radova, a izloženo ih je 190, svakako najreprezentativnijih. Znači: to je naša fasada. Obilazim od izloška do izloška. Tražim djela, nalazim otpatke s tuđih stolova. I to su probrana djela naših najboljih? Probrana, kojim kriterijem? Svježine, ljepote, uma, duha, nekog genijskog zahvata u nepoznato, u budućnost? Skoro pred svakim izloškom nameće mi se pitanje: zašto, kako, čemu? Je li to umjetnička kreacija ili izazov ljudima ukusa? Najveći dio izlagača traži svoju odskočnu dasku u besmislu, neki u nakaznosti, svi u kurioznosti. Ljepota je bojkotirana, a nastranost vrhunsko mjerilo vrednovanja.

Ipak, imena su tu. Anonimnih djela nema.

Umjetnici izlažu ne samo svoja platna, svoj rad, nego i sebe, svoj ukus, svoju kulturu i svoju intimu. I nas!? Edo Murtić npr. izlaže »Izgorjela brda«. Veliko je to platno, ali mala umjetnina, a ipak nagrađena I. nagradom. Šteta platna i boje. To je Murtićevo i murtićevsko, ali to nije veliko i nije dostojno umjetnika koji sebe poštuje i koji se smatra vodećim umjetnikom Hrvatske. Da mi stotina svjetskih autoriteta kritike dođe i reče: to je lijepo, ja se ne bih pokolebao u svom uvjerenju da je to ipak mazanija nedostojna i Murtića i žirija koji ju je nagradom promovirao.

Nikica Reiser, akademik je sirotinjski prazan, ali otvorio je ipak vrata u san. Za jednog akademika to je premalo, za Zagrebački salon i to je mnogo.

Friščićev »Hortus conclusus« dokazuje da Friščić i zna i umije. Ima znanja, a ima i ukusa, ali stvari skida s površine i — pluta. Dopadan je, a htio bi biti i moderan, ali, jer svoje uporište traži u ljepoti a ne u neukusu nije ni moderan. Svetozar Domić, koji je nekad bio intiman i bojom i kistom došaptavao svoju misao, sad se predstavio u askezi siromaštva.

»Gajeta« Jakova Pavića (iz god. 1984) nečitka je i puna svjetlosnih i prostornih nijansa, mijena, planova i oblika, koji vode imaginaciju u pjesmu, dramu i san i u negaciju — modernizma. Ferdo Kulmer je inteligentan čovjek, ali uvijek u potrazi, dakle, nikad svoj. Umjesto u slikarskim kvalitetama traži uporište svojoj umjetnosti u poeziji davnine i asocijacijama mitologije. Aranžeri su mu ipak dali počasno mjesto. Ne znam je li to znak poštovanja i priznanja

umjetniku ili njegovoj tituli?

Jeršovar u »Postojanju« dokazuje da još živi, ali i sam sebe umjetnički zakapa. Bojan Stanić, Vesna Sokolić i Ivan Šebalj dokazuju da znadu slikati, samo ne znadu što bi, i zjape prazninom. Mnogo boje, malo duha.

Nada Škerlin svojim autoportretom u tami misterija uspjela je privući pažnju gledaoca, ali — čime? Samo aranžmanom.

Joško Eterović je ostvario tabernakulum koji je lijep, interesantan, nešto dosad neviđeno, ali ipak besmisleno. Ipak originalno. Nives Kavurić je postala talentirani klasik neukusa. I opet mrcinjaška kompozicija rastrganih udova. Morbidnost i izazov uma.

I kipari ponavljaju svaki svoj kredo u uvjerenju da se upornom repeticijom slaboća pretvara u stil. To je djelomično tako, ali izlagači Salona jedva da su nam to uspjeli dokazati. Josip Poljan je lirik i »piva svoju pismicu«, malo dosadnu, ali svoju. Lirizam mu je šupalj. Elegancija kao sadržaj suviše je mali nadomjestak duše za jedno umjetničko djelo i onda kad je u djelo unosi Brancusi. Angeli Radovani još nas jednom usrećuje bogatim i sočnim mesom svojih »Dunja«, ali i neukusom njihove bezduhe somatike. Poljan traži eleganciju, Radovani forsira rusticitet i neku osobitu sirovinu podržanu erosom i neprikrivenom seksualnošću.

Branko Ružić je Vinkovčanin, prema tome — problematičar. Nastavlja tradicije svojih mještana u prvom redu Vanje Raduša, iako u potpuno drugim oblicima. Smion je, sirov, primordijalan. Gustim sadržajem svojih »Stančića«, naročito »Stančić II«, ipak sintetizira u masi, formi i sadržaju i čovjeka i umjetnika, pa valjda i tlo iz koga je nikao.

Mnoga sam još »djela« vidio i više im se čudim nego divim. Naši umjetnici žele biti originalni i u potrazi originalnosti otstupaju od domaćih tradicija i slijede tuđe nastranosti. Time ponizuju i sebe i nas. A bilo bi dovoljno da dođu do svijesti da su slobodni ljudi, slobodna uma, slobodna duha i da je umjetnost izraz duha, a ne imitacija pa ni najvećih majstora dlijeta i kičice.

A. V. Mihičić

DUBROVAČKI KIPAR U ZAGREBU

U drugoj polovici lipnja 1987. u zagrebačkoj je galeriji »Mirko Virius« izlagao dubrovački kipar *Ivo Barbier*. Rođen je 1928. u konavoskim Poljicima. Klesarski zanat završio je 1951, a skulpturom se počeo baviti početkom šezdesetih godina. Do sada je samostalno izlagao u Dubrovniku (1982. i 1984) i Šibeniku (1985). Koliko mi je poznato, osobito je zapažena, od publike i od kritike, bila prva dubrovačka izložba. Bio je to na neki način Barbierov ulazak u svijet hrvatskoga kiparstva.

Tko god je posjetio njegovu izložbu u neveliku prostoru galerije u Tklačićevoj ulici, mogao je doživjeti umjetničku radost promatrajući formatom male, ali izradbom, raznovrsnošću tematike, zrelošću kompozicije i izražajnom snagom dojmljive skulpture. Posjetitelj se morao zaustaviti, da bez nekoga reda i stroga izbora spomenem neke od 27 izložaka, ispred *Ribara, Slikara, Glave mladića, Primorke, Boćara, Starice s djetetom*. Kipovi Iva Barbiera, koji potječe iz krševita kraja i dubine hrvatskoga kamenarskog umijeća, odaju vrsna poznavaoca kamena, kojega ruka fino obrađuje njegovu površinu, sigurna je u modeliranju i isklesavanju te raspoređuje dijelove u čvrstu i lijepu cjelinu. Oni također svjedoče o misaonu čovjeku, koji kroz kamen s nama razgovara o životu. On nam govori o svojim seljacima, on priča o ženi u djevojaštvu, materinstvu i starosti, o kobi i strepnjama suvremenoga čovjeka, on je domovinski sjetan ili progovara osamljeničkim, poetskim, gotovo apstraktnim oblicima.

Zagrebačka je izložba potvrdila da je Barbier »u ovom trenutku naivne skulpture veliko ime i pouzdana vrijednost«, da je »zaista velik majstor i virtuoz koji je znao očuvati svoju izvornost i sposobnost, svoju iskrenost i integritet« (katalog izložbe), ali i da je nadmašio dubrovačke i »naivne« međe. Ona je, možda, malen ali drag dio suvremenih zagrebačko-dubrovačkih veza, i šteta je što nije imala veći publicitet.

T. M.

Vijesti

Katoličku nagradu Njemačke Biskupske konferencije za dječju knjigu 1987. dobili su *Anatol Feid* i *Otfried Preussler*.

* * *

U »Odjeku«, br. 15-16/87, *Božica Jelušić* piše o slikarstvu *Ivana Lackovića Croate* (Od svjetiljke do baklje).

* * *

Naš suradnik *Ivan Pederin* objavio je u »Gledištima«, br. 1-2/87, članak »Njemački zavičajni roman i knjiž. povijest kao lektira A. Hitlera«.

Vittorio Passanti objavio je knjigu »Između sekularizacije i novog kršćanstva«, posvećenu Marrtainovoj misli.

* * *

Kod Gallimarda objavljeno je najnovije djelo *Juliena Greena*, francuskog književnika kršćanskog nadahnuća, o borbi Sjevera i Juga u Americi pod naslovom »Les pays lointains« (Daleke zemlje).

* * *

U listu »La Croix« objavio je *Bertrand Révillon* intervju s poznatim filozofom *Emmanuelom Levinasom*, Židovom litvanskog podrijetla koji živi u Francuskoj, pišući uglavnom o moralnoj problematici.

* * *

Jean-Loup Bernanos s *Lucom Balbontom* objavio je knjigu »Bernanos aujourd'hui« (Bernanos danas), dok je drugii Bernanosov sin *Michel Bernanos* objavio dva djela: »Les Nuits de Rochamure« (Noći Rochamurea) i »Ils ont déchiré Son image« (Oni su razderali Njegovu sliku). Istodobno se u Francuskoj prikazuju Bernanosovi »Razgovori karmelićanki« u režiji *Gildasa Bourdeta* i film »Pod Sotoninim suncem«, snimljen prema Bernanosovu romanu, koji je dobio ovogodišnju Zlatnu palmu u Cannesu.

* * *

30. V. 1987. *Ivan Pavao II.* primio je sudionike književnog skupa koji je u Rimu održan pod patronatom talijanskog udruženja »San Paolo«.

* * *

Vjesnikov prilog »7 dana« donosi članak *Mire Boglić* o *Pialatovu* filmu »Pod Sotoninim suncem«, koji je, kako kaže autorica članka, dobio Zlatnu palmu u Cannesu »ne kao najbolji film festivala nego kao naj-

bolji među francuskim filmovima« (13. VI. 1987).

* * *

Na Trećem programu Radio-Zagreba izvedena je repriza drame *Mladena Jurčića* »Tijelo dubinama«.

* * *

Francuska televizija prikazala je komediju *Didiera Decoina* »Château d' Artus«. D. Decoin je i autor scenarija filma o zajednicama »Emaus« poznatog *abbé Pierrea*.

* * *

Na Sorboni je održan skup u počast *Mircea Eliade* 27. VI. 1987. Istog dana u Beaubourgu je održan i skup u počast *Paula Ricoeura*.

* * *

27. IV. 1987. predstavio je u Rimu Mons. *Jan Schotte*, generalni sekretar Biskupske sinode, »Instrumentum laboris«, pripremni dokumenat za raspravu o zvanju i poslanju laika u Crkvi i u svijetu.

* * *

U režiji Michaela Andersona snimat će se u Poljskoj film »Zlatarov dućan« prema istoimenom djelu *Karola Wojtyle*. Glavna uloga dodijeljena je poznatom glumcu *Burtu Lancasteru*.

* * *

Mogućnosti 3-4/87 donose članak *Darka Novakovića* »Generički kontekst Marulićeve Institucije«, *Josipa Bratulića* »Marko Marulić i tradicija« i *Pavla Pavličića* »Što je Marulić Zoraniću, a što Hektoroviću«.

* * *

U Italiji je završeno snimanje TV-filma o nedavno beatificiranom *Titu Brandsmi*.

* * *

Avignonski internacionalni festival otvoren je 9. VII. 1987. prikazivanjem poznate drame *Paula Claudela* »Cipelica od satena«. O velikom katoličkom pjesniku i dramatičaru *Carlo Maria Pensa* piše u časopisu »Famiglia cristiana« od 15. VII. 1987.

* * *

L' Osservatore Romano od 10. VII. 1987. donosi članak *Benvenuta Matteuccia* o pjesmama *Guillauma Apollinairea* posvećenima Gospi.

* * *

4. VIII. na brdu *Hiei* u *Japanu* održan je *II. međunarodni vjerski susret predstavnika svjetskih religija* s molitvom za mir u svijetu. Prvi je takav susret održan prošle godine koncem listopada u Asizu na inicijativu sadašnjeg *pape Ivana Pavla II.* U Zagrebu je u crkvi *Majke Božje Lurdske* 3. i 4. VIII. povodom ovog susreta održan molitveni skup. (D)

* * *

28. VI. 1987. održana je u *Rimu* proslava *600. obljetnice pokrštenja Litve* (SSSR) u kojoj dominira katoličko stanovništvo. Prisustvovala je i crkvena delegacija iz sovjetske Litve: jedan katolički biskup i nekoliko svećenika. Bogoslužje je predvodio *papa Ivan Pavao II.* Prisutni su bili i izaslanici Biskupskih konferencija Europe. Našu Biskupsku konferenciju zastupao je *kardinal F. Kuharić*. (D)

* * *

Prigodom 14. Univerzijade u Zagrebu je u crkvi Majke Božje Lurdske priređen okrugli stol na temu »Tijelo, sport i teologija«. Govorili su *M. Zovkić, I. Kurtović, T. Ladan, S. Omerbašić* (islamski teolog) i dr. (D)

* * *

U »Vjesniku« od 4. VIII. 1987. objavljen je nekrolog prof. *Tomislavu Prpiću* iz pera *Svevlada Slamniga* pod naslovom »Nestor kajkavskog pjesništva. U »Glasu Koncila« od 9. VIII. 1987. nekrolog pokojniku napisao je *Radovan Grgec*.

* * *

»Vjesnik« od 31. VII. 1987. donosi članak o osnivačkom kongresu SKH-a u Samoboru sa slikom naše *Danice 1937.* (koja je Titu poslužila kao kamuflaža za njegove kongresne zabilješke). Napominjemo da to nisu bile katoličke *novine* »Danica« (kako se stalno piše) nego katolički *kalendar* »Danica«.

* * *

Mario Soldati dobio je ove godine nagradu Premio Viareggio.

* * *

»Die Furche« od 17. VII. 1987. donos članak *Gerharda W. Appeltauera* o obraćenju *Christe Meves* pod naslovom »Sie ist lieber katholisch«.

* * *

»Žena« od 1. VIII. 1987. ponovno iznosi mišljenje pjesnika *Jevtušenka* o povijesnom značenju Kristove ličnosti, iznijeto još 1977.

* * *

Vjesnikov prilog »7 dana« od 1. VIII. 1987. iznosi mišljenje o *Claudelovoj* »Satenskoj cipelici« izvedenoj u Avignonu. U istom se broju nalazi i *Beškerov* prikaz isusovačke biblioteke *»Juraj Habdelić«*.

* * *

U »Svjetlu riječi«, br. 52-53/87. *P. Anđelović* piše o politici i etici članak pod naslovom »Kršćanin i politička zbivanja«.

* * *

L' Osservatore Romano od 19. VII. 1987. donosi prikaz zagrebačke Univerzijade uz pohvalu sudionicima i organizatorima.

* * *

Časopis »La Vie od 2. VII. daje prikaz Festivala u Paray-le-Monialu na kojem je izveden *Péguyev* »Mystère de la Charité de Jeanne d' Arc«.

* * *

L' Osservatore Romano od 13-14. VII. 1987. objavljuje članak *Margherite Guidacci* »Edgar A. Poe commenta i Promessi sposi«.

* * *

Uoči Sinode o laikatu »Città nuova« od 25. VII. 1987. iznosi mišljenje *Chiare Lubich* o statusu katoličkog laika (»Chiamiamoli cristiani«).

* * *

»Bog u francuskom romanu«, članak je *Laurence Coste*, izašao u A. R. M. za srpanj-kolovoz 1987, gdje se autor osvrće na činjenicu da se nakon *Mauriaca, Bernanosa* i *Claudela* o Bogu ne piše više tako mnogo u Francuskoj, odnosno da se piše na drugi način, o čemu svjedoče djela *Quéfféleca, Estanga, Volkoffa, Decoina, Tourniera, Sollersa* i dr. Iznenađuje informacija da je *Raymond Queneau* bio uvjereni katolik konzervativnog usmjerenja.

* * *

L' Osservatore Romano od 23. VII. 1987. piše o knjizi *Benvenuta Matteuccia* »Per una teologia delle lettere« osvrćući se posebno na *Paula Claudela*.

* * *

Ante Šimunić izdao je u vlastitoj nakladi knjigu aforizama »Usijana lepeza«.

* * *

Društvo Evanđelja iz Bologne dodijelilo je nagradu »Novi pisci« *Pierluigiju Malavasiu* i *Antoniju Baggiu*.

* * *

»Etudes«, br. 7-8/87, donosi razgovor sa židovskim piscem *Elie Wieselom*, u kojemu on iznosi svoje divljenje prema *Françoisu Mauriacu*.

* * *

U svojoj najnovijoj knjizi »Inchiesta sul cristianesimo« *Vittorio Messori* iznosi, između ostalih mišljenja o toj temi, i mišljenje *Umberta Eca* i *Andréa Frossarda*.

* * *

»Città nuova«, br. 12/87, donosi osvrt na pisanje *Samuela Becketta* i njegove religiozne preokupacije prigodom 80. obljetnice njegova rođenja.

* * *

L' Osservatore Romano od 5. VII. 1987. donosi članak o lirici *Claudela* i *Hopkinsa* u vezi s promatranjem Marije kao žene i majke (Contemplare con gli occhi dei poeti il mistero di Maria, Donna e Madre).

* * *

»Münchener Katolische Kirchen-Zeitung« od 26. VII. 1987. donosi prikaz diskusije što ju je s režiserom filma »Terezija«, *Alainom Cavalierom*, priredila *Katolička akademija u Bavarskoj*.

* * *

U Zagrebu je 25. VII. 1987. umro jedan od najstarijih i najuglednijih članova HKD-a, prof. *Tomislav Prpić*, poznati hrvatski književnik i prevodilac. O dragom suradniku donosimo nekrolog u narednom broju.

* * *

»OKO« od 30. VII. 1987. donosi članak *Nevena Jurice* o novoj zbirci pjesama Ivana Tolja »Slavenske zime«.

* * *

»GRADIŠĆE« KALENDAR i Ljetopis Gradišćanskih Hrvata za obično ljeto 1987. donio je članak prof. *Đure Vidmarovića: »Gradišćanski Hrvati u književnosti matičnog naroda* — Mirko Validžić Čelkanović, Promina kod Knina, 1920«. U tom članku, osim podataka o spomenutom piscu, priložio je i njegove četiri pjesme, ispjevane Gradišćancima, i to u povodu 450-te obljetnice doseljenja u Gradišće: *U spomeniku od 450 lita u povodu otkrića spomenika u Velikom Borištofu u Gradišću, Austrija; — 450 znači; — i 450 u Spomeniku:*, — četvrta je posvećena *Augustinu Blaziviću*.

* * *

9. lipnja ove godine Austrijski kulturni institut u Zagrebu priredio je u svojim prostorijama prezentaciju novijih knjiga *Hrvatskog štamparskog društva iz Gradišća*. Prezentaciji su prisustvovali predsjednik društva prof. *Mirko Berlaković* i vodeći književnik-pisac Gradišćanskih Hrvata benediktinac dr. *Augustin Blazović*. Predstavljena su tri novija izdanja: *Kalendar »Gradišće« 1987*, — zbirka pjesama »S licem prema narodu« Augustina Blazovića (Željezno 1987), — te povijesno-dokumentarna edicija *»Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov«* (Željezno 1985).

Nakon pozdrava direktora Austrijskog kulturnog instituta, pjesnik Blazović čitao je svoje potresne pjesme. Prof. M. Berlaković je govorio o sadržaju kalendara i spomen knjige o svim gradišćanskim novinama i časopisima od 1891. do 1985.

Diskusija je bila obilna i sadržajna. Svaki od sudionika na ovoj prezentaciji dobio je sva tri izdanja na dar od Republike Austrije. Direktor je instituta u završnoj riječi obećao da će slični susreti, prezentacije, izložbe naših Gradišćanskih Hrvata biti češće.

* * *

20. VI. 1987. bečki zbor *»Collegum cantorum«* izveo je u Zagrebu u KD »V. Lisinski« pod ravnanjem *O. Partmanna* duhovne skladbe Albrechtsbergera, Brahmsa i Schuberta. (D)

* * *

20. VI. 1987. *»Collegium pro musica sacra«* (orkestar i mješoviti zbor) priredio je u Bazilici u Palmotićevoj koncert na kojemu su pod ravnanjem I. Malinke izveli »Stabat mater« (Pergolesi), trio sonata (Quants) i »Magnificat« (Bextehude), Vokalni solisti bili su: *D. Hreljanović* i *C. Pleša*, a instrumentalni: *T. Muradori, G. Draušnik* i *M. Penzar*.

* * *

24. VI. 1987. *Akademski zbor »I. G. Kovačić«* i Hochschule (Graz, Austrija izveli su pod ravnanjem *I. Horvata* Mozartovu »Krunidbenu misu« i Brucknerov »Te Deum«. (D)

* * *

25. VI. 1987. u Zagrebu je otvorena izložba »Antički portreti u Jugoslaviji«. U Muzejskom prostoru izloženo je 255 eksponata iz 32 muzeja i zbirki iz cijele naše zemlje. Obuhvaća razdoblje od VI. st. prije nove ere, pa sve do bizantskog cara Justinijana VI. st. poslije nove ere. Nakon Zagreba izložba seli u Split. (D)

* * *

26. VI. 1987. u prostorijama JAZU održana je promocija knjige *»Korčulanski statut«* iz 1214. god. To je naš najstariji pravni zbornik. Iza njega slijede Dubrovnik (1272), Vinodolski zakon (1288), Brački statut (1305) itd.

* * *

Koncem srpnja u Dubrovniku je u sklopu Dubrovački ljetnih igara u franjevačkoj crkvi održan koncert posvećen Mozartu. Nastupio je *festivalski orkestar i mješoviti zbor »Libertas«* pod vodstvom *N. Žličara*. Solisti: *D. Simonović, E. Novak-Houška, H. Matić* i *N. Belamarić*. (D)

* * *

27. VI. »Festival Dubrovnik« priredio je u okviru Dubrovačkih večeri u atriju palače Sponza koncert na kojemu su nastupili operna umjetnica *R. Pospiš-Baldani* i *Zagrebački solisti*. Sav prihod od ulaznica namijenjen je izgradnji nove zgrade Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu. (D)

* * *

U zagrebačkoj katedrali ponovno su počeli, nakon obnavljanja orgulja, koncerti. U srpnju su održani ovi koncerti na orguljama: 23. VI. *A. Galun* i 30. VI. *R. Johnson*. (D)

* * *

29. i 30. VII. u evangeličkoj crkvi u Zagrebu nastupio je zbor mladih pjevača iz SAD-a i Kanade. Izvodili su duhovne pjesme, među ostalim i musical o proroku Iliji. (D)

* * *

U rodnom mjestu V. A. Mozarta Salzburgu počeo je koncem srpnja 65.

festival koji će trajati pet tjedana. Festival je započeo izvedbom Mozartove opere »Don Giovanni« pod ravnanjem *H. V. Karajana*. Ulaznice su koštale i do 230 dolara (D)

* * *

Hamiltonska filaharmonija krajem prvog polugodišta 1987. priredila je zajedno s *mješovitim zborom »Bach-Elgar«* i *tamburašima hrv. nar. doma*, pod ravnanjem *B. Brott-a*, koncert »Četiri stoljeća hrvatske glazbe«. Na programu su bila djela: *I. Lukačića, L. Sorkočevića, V. Lisinskog, I. Zajca, K. Odaka, J. Stolcera (Slavenskog), J. Gotovca, F. Paraća, E. Cosseta* i *I. Kuljerića*. Koncert su omogućili: Matica iseljenika Hrvatske, Koncertna direkcija Zagreb i dr. Inicijativu za ovaj koncert dao je I. Musa. (D)

* * *

U crkvi sv. Katarine u okviru »Večeri na Griču« u srpnju 1987. održano je nekoliko koncerata na kojima su nastupili: 20. VII. *Bartok kvartet* iz Mađarske, 22. VII. harfistica *B. Janjanin* i flautist *Lj. Jovanovića* 31. VII. vodeća argentinska umjetnica na gitari *M. I. Siewers*. (D)

* * *

15. VII. 1987. *Austrijski kulturni centar* u Zagrebu priredio je u ateliеru »Meštrović« večer poezije »Austrijski pjesnici klasici« *(Hofmannstahl, Rilke, Trakl* i dr). Sudjelovali su *M. Spahija* (voditelj večeri) *Vj. Žagar-Nardeli, Ž. Rabar*, pjesnik *S. Rabar* i na harfi *M. Mlinar*. (D)

* * *

29. VII. 1987. održana je na solinskim Manastirinama komemoracija povodom 53. obljetnice smrti *don Frane Bulića*. Uspomene na začetnika suvremene hrvatske arheologije evocirali su *R. Vukšić* i akademici *Lj. Boban* i *D. Rendić-Miočević*. Tom su prilikom promovirane i dvije knjige što ih je izdao Arheološki muzej u Splitu: »Bulić — 50 godina nakon smrti« i Bulićeva knjiga »Pod ruševinama stare Salone«. (D)

* * *

Župa *sv. Obitelji* u Zagrebu proslavila je 50. obljetnicu postojanja. Nakon rata na teritoriju ove župe osnovane su još dvije nove župe: *Kozari Bok* i *Šanci-Savići*. (D)

* * *

13. VII. — 2. VIII. u Dubrovniku i Zagrebu održan je seminar zagrebačke slavističke škole. Prisutni su bili slavisti iz 28 zemalja Europe i svijeta. (D)

* * *

U lipnju ove godine na Rijeci su izvedena dva monumentalna oratorija: Mozartov i Verdijev »Requiem«. Mozartov je izveden u kazalištu pod ravnanjem *P. Škerjanca*, dok je Verdijev izveden u kapucinskoj crkvi s dirigentom *D. Prešljom*. (D)

* * *

15. VII. 1987. na otvaranju 33. splitskog ljeta nastupio je Zbor i orkestar HNK-a. Pod ravnanjem *V. Šuteja* izveden je Verdijev »Requiem«. Solisti su bili *A. Pusar Jerić, P. Romano, C. Cepraga* i *C. Solovastru*. (D)

* * *

U *Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci* za vrijeme Univerzijade '87. održana je izložba pod naslovom *»Picture in the book«*. Izložene su bile iluminirane rukom pisane i ilustrirane tiskane knjige zagrebačke Metropolitanske knjižnice kao i iz fondova Nacionalne i sveučilišne biblioteke. (D)

* * *

Opera i balet HNK-a produžili su sezonu zbog Univerzijade od 6. do 18. VII. i izveli slijedeće opere i jedan balet: Verdijev Macbeth (9. VII), Lhotkin balet Đavo u selu (10. VII), Verdijev Nabucco (14. VII), Wagnerov Walköre (16. VII) i Bellinijeva Norma (18. VII). Nastupio je niz poznatih solista i solistica od kojih ćemo spomenuti samo neke: *A. Pusar Jerić, R. Bakočević, R. Pospiš-Baldani, V. Janeva-Iveljić, I. Boljkovac* itd. (D)

* * *

Polovinom srpnja 1987. *Zbor i orkestar riječkog kazališta i Zbor »Jeka Primorja«* iz Rijeke izveli su u Puli Verdijev »Requiem« pod ravnanjem *D. Prešelja*. Solisti su bili: *V. Vikai-Kovač, Z. Nikolova, V. Bušljeta* i *D. Lupi*. (D)

* * *

17. VI. 1987. *VIS »Kefa«* iz Zagreba crkve sv. Petra održao je u Akademskoj crkvi sv. Katarine koncert duhovnih skladbi. (D)

* * *

Obnavlja se gradski zvonik sa satom na Stradunu u Dubrovniku koji je nastradao u potresu 1979. Ovaj zvonik daje Stradunu arhitektonsko-urbanističku harmoniju i čini Stradun jednom od najljepših ulica svijeta. (D)

* * *

20. V. 1987. *Franjevačka visoka bogoslovija* u Makarskoj proslavila je 250. obljetnicu postojanja. Misu zahvalnicu predvodio je splitski nadbiskup *dr. Frane Franić*. (D)

* * *

28. V. 1987. Zagrebački simfoničari sa zborovima RTVZ i RTVB izveli su Verdijev »Requiem« pod ravnanjem *V. Kranjčevića*. Kvartet vokalnih solista sačinjavali su: *I. Boljkovac, R. Pospiš-Baldani, M. Švejda* (ČSSR) i *B. Martinović*. (D)

* * *

Koncem svibnja 1987. Sveučilište u Greensboroughu (Sj. Karolina, SAD izdalo je povelju našem skladatelju i bivšem nastavniku Muzičke akademije u Zagrebu *R. Matzu* kao priznanje za njegov dugogodišnji pedagoški glazbeni rad. (D)

* * *

31. V. 1987. u franjevačkoj crkvi na Kaptolu u Zagrebu održao je svoj diplomski koncert na orguljama *R. Penzar*. (D)

* * *

Početkom lipnja 1987. zadarski »Narodni list« proslavio je 125. obljetnicu izlaženja. Kontinuitet je bio prekinut talijanskom okupacijom Zadra 1920, a obnovljen je 1950. (D)

* * *

Početkom lipnja Hrvatsko narodno kazalište u Splitu izvelo je pod ravnanjem L. Voltolina oratorij »Stabat mater« A. Dvořaka. Solisti su bili *R. Smiljanić, A. Ivanović, C. Cepraga* i *C. Solovastru*. (D)

* * *

Sredinom lipnja 1987. orkestar i zbor Riječke opere izveo je Mozartov »Requim« pod ravnanjem *P. Škerjanca*. Solisti su bili *O. Vulić, S. Hajdarević, J. Rejin* i *G. Sancin* (Trst). (D)

* * *

16. VI. 1987. splitski dnevnik *»Slobodna Dalmacija«* povodom svoga Dana podijelio je nagrade našim znan-

stvenicima književnicima i umjetnicima. Među odlikovanima i nagrađenima našle su se i dvije naše ustanove: *Filozofski fakultet u Zadru* i *Franjevački samostan u Dubrovniku*. (D)

* * *

Mlada ali već poznata i cijenjena orguljašica *Hrvojka Mihanović* iz Zagreba, 5. lipnja 1987. izvela je solistički orguljaški koncert u crkvi sv. Ante u Beogradu. Na programu su bila djela skladatelja: L. Clerambault, F. Couperin, D. Buxtehude, J. Rheinberger, F. Lučić i Ch. M. Wieder. Uglednici iz crkvenih i građanskih krugova, koji su pribivali koncertu (među njima je bilo i stranih diplomata) ocijenili su koncertnu izvedbu veoma visokom ocjenom. Hrvojka Mihanović, koja je diplomirala književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu a orgulje na Institutu za crkvenu glazbu u Zagrebu, član je Udruženja muzičkih umjetnika Hrvatske i stalna orguljašica Isusovačke bazilke u Zagrebu.

* * *

Prigodom 25. obljetnice smrti *Petra Grgeca* 23. VIII. 1987. bila je kod benediktinaca na Čokovcu (kod Tkona) sv. misa, koju je predvodio dr. *Martin Kirigin*, OSB.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA

22. X. 1987 — Petar Grgec — hrvatski pisac i katolički javni radnik (prigodom 25. obljetnice smrti)

29. X. 1987 — Tomislavu Prpiću in memoriam.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (54) 541
***Ante Jakšić:** Hrvatski jezik 551
Radovan Grgec: Petar Grgec — hrvatski pisac i katolički javni radnik . . 552
Miho Demović: Duhovne skladbe Jakova Gotovca 560
Mladen Jurčić: Borba za smisao 570
***Sestra Marija od Presvetog Srca:** Ti znadeš sav moj jad 580
Neven Jurica: Poezija Tomislava Dorotića 581
***Tomislav Dorotić:** Čije dobro u meni živi 585
Stanislav Šodan: Bileamova magarica 586
***Džemaludin Latić:** Skrivena 587
Miroslav Majnarić: Kapa 588
***Stjepan Džalto:** Neka se bar smrti zagrle 589
***A. V. Mihičić:** Starom drugu 590
***Stjepan Džalto:** Kad mi svega bude dosta 590
Ivan Bošković: Nepoznati podaci o kapelnicima splitske prvostolnice XVIII. i XIX. stoljeća 591
Đuro Vidmanović: Josip Gujaš-Džuretin vodeći pjesnik hrvatske dijaspore 601
***Josip Gujaš Džuretin:** »Akordi« o Hrvatskoj 608
Petar Runje: Hrvatska lirska pjesma u Zadru 1484. 610
***Albert Pogačić:** Jabuka 612
Svevlad Slamnig: Suaviter in modo 613
***Iva Čuvalo:** Zašto? 617
***Ante Kraljević:** Sin i otac 618
***Pavao Despot:** Pismo »starog Varšavljanina« 618
Mirko Petravić: »V teatru je tak: primeš — ne primeš« (Razgovor s Lukrecijom Premberger) 619
***Ante Jakšić:** Poslije kiše 642
***Tomislav Maretić:** Sivi dan 643
***Ante Jakšić:** Pjesnikov odlazak 644
***Jakov Kopilović:** Reda mora biti 644
Slavomir Sambunjak: Salamunovo slovo i počeci glagoljske azbuke . . . 645
Jakov Kopilović: Vino, vino... 655

Mišljenja i reagiranja

Ivan Bošković: Gorak okus danajskog dara dr. Artura Schneidera 656
Ljudevit Anton Maračić: Zašto *baš* Ivan *Marko* Lukačić 658
Tomo Vereš: Razgovor kršćanski s profesorom teologije 659

Mozaik

Mirko Petravić: Još dvije predstave iz prošle sezone 664
Ivan Bošković: Zaslužni hrvatski povjesnik dr. Vinko Foretić 665

Knjige

G. M.: Danica 1988. 667
T. M.: Katolici u Turskom Carstvu 668
V. D.: Treći znanstveni skup o prirodi biokovskog područja 668

Izložbe

A. V. Mihičić: XXII. zagrebački salon 671
T. M.: Dubrovački kipar u Zagrebu 672

Vijesti

Iz domovine i svijeta 673

MARULIĆ — hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredničkí odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

BIBLIOTEKA »MALA SCENA«

1. J. MARINOV: **Povijest na pozornici.** Tri drame. — Cijena 500 dinara.
2. **Uskrsni i drugi duhovni igrokazi.** — Cijena 800 dinara.
3. **Scenske proslave vjerske.** U povodu 250-god. Marije Bistrice i 450-god. rođenja sv. Vinka Paulskog. — Cijena 500 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.

BIBLIOTEKA »NOVI VIDICI«

FERDINAND KLOSTERMANN: **Teze o laicima.** Rasprava o laičkom apostolatu u svijetu poslije II. vatikanskog sabora. — Cijena 300 dinara.

RADOVAN GRGEC: **Novo i staro.** Prikaz nekih gorućih koncilskih i postkoncilskih pitanja s osvrtom na našu specifičnu situaciju. — Cijena 500 dinara.

JEAN GUITTON: **Katolicizam.** Sažeti prikaz katoličkog vjerovanja i nazora na svijet. — Cijena 500 dinara.

BONNET — GRGEC — VEREŠ: **Neoklerikalizam i pučki katolicizam.** — Cijena 500 dinara.

GEORGES HUBER: **Ivan Pavao I. ili Zvanje Ivana Krstitelja.** — Cijena 800 dinara.

RADOVAN GRGEC: **Nadanja i iščekivanja.** Prigodna razmišljanja katoličkog laika o zbivanjima u Crkvi. — Cijena 200 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, Trg kralja Tomislava 21, 41000 Zagreb.